

Kristina Jurčić

Turizam u Riječkoj urbanoj regiji – razvoj, stanje i perspektive

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistre edukacije geografije i povijesti

**Zagreb
2019.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog studija *Geografija i povijest*; smjer: *nastavnički* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom prof. dr. sc. Zorana Curića.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Turizam u Riječkoj urbanoj regiji – razvoj, stanje i perspektive

Kristina Jurčić

Izvadak: Riječkom urbanom regijom dominira grad Rijeka kao administrativno, kulturno, obrazovno i poslovno središte koji je zajedno sa svojom okolicom i zaleđem zanimljiva turistička destinacija. Predmet istraživanja ovog rada je razvoj i stanje turizma Riječke urbane regije. U radu je određena turistička atrakcijska osnova, ispitan dosadašnji turistički razvoj od druge polovice 19. stoljeća do suvremenog razdoblja te utvrđen sadašnji stupanj turizma. Središnji dio rada čine rezultati anketnog istraživanja u kojem je ispitana percepcija stanovništva o prostornim učincima turizma i utjecaju turizma na kvalitetu njihovog života. Budući razvoj bi se trebao bazirati na diverzifikaciji turističke ponude koja bi omogućila produljenje turističke sezone i boravka turista.

72 stranice, 28 grafičkih priloga, 21 tablica, 52 bibliografske reference; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Riječka urbana regija, Opatijsko primorje, turizam, društveno-gospodarski razvoj, učinci turizma

Voditelj: prof. dr. sc. Zoran Curić

Povjerenstvo: prof. dr. sc. Zoran Curić

dr.sc. Ivan Šulc, poslijedoktorand

doc. dr. sc. Ružica Vuk

Tema prihvaćena: 8. 2. 2018.

Rad prihvaćen: 7. 2. 2019.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Tourism in the Rijeka Urban Region: development, status and perspectives

Kristina Jurčić

Abstract: Rijeka Urban Region is dominated by the city of Rijeka as administrative, cultural, educational and business center, which together with its surroundings and the hinterland is an interesting tourist destination. The object of this paper is the development and current situation analysis of tourism of the Rijeka Urban Region. First part of paper identifies tourist attractions; afterwards tourism development since the second half of the 19th century is examined and the current level of tourism determined. Central part of the thesis presents the result of the questionnaire survey that examined the perception of local population on spatial effects of tourism and the impact of tourism on the quality of their lives. Future development should be based on the diversification of tourist offer that would enable extension of the tourist season and the length of stay.

72 pages, 28 figures, 21 tables, 52 references; original in Croatian

Keywords: Rijeka Urban Region, Opatija Riviera, tourism, socio-economic development, tourism impacts

Supervisor: Zoran Curić, PhD, Full Professor

Reviewers: Zoran Curić, PhD, Full Professor

Ivan Šulc, PhD, Postdoctoral Fellow

Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor

Thesis submitted: February 8th 2018

Thesis accepted: February 7th 2019

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Predmet, ciljevi i hipoteze istraživanja.....	1
1.2. Prostorni i vremenski okvir istraživanja.....	1
2. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	2
3. Metode istraživanja.....	4
4. Faktori razvoja turizma.....	5
4.1 Prirodni atraktivni faktori	5
4.1.1. Klimatska obilježja.....	5
4.1.2. Hidrološka obilježja	8
4.1.3. Reljef	9
4.1.4. Zaštićena područja.....	11
4.1.5. Vegetacija.....	13
4.2. Društveni atraktivni faktori.....	14
4.2.1. Kulturno-povijesna baština	15
4.2.2. Kulturne ustanove	20
4.2.3. Kulturna događanja	21
4.3. Ostali relevantni faktori	23
5. Povijesni pregled razvoja turizma	24
5.1. Razdoblje do Prvog svjetskog rata (1844. – 1914.).....	25
5.2. Razdoblje između dva svjetska rata (1918. – 1939.)	28
5.3. Razdoblje socijalističke Jugoslavije (1945. – 1990.).....	30
5.4. Razdoblje Domovinskog rata (1991. – 1995.).....	36
6. Aktualni turistički razvoj (nakon 1995. godine).....	37
6.1. Strukture turističkih dolazaka i smještajnih kapaciteta.....	37
6.2. Oblici turizma	46
6.3. Turizam i socio-ekonomska obilježja	47
7. Percepcija učinaka turizma.....	50
7.1. Socio-demografska obilježja ispitanika	50
7.2. Rezultati istraživanja.....	52
8. Perspektiva budućeg razvoja	66
9. Zaključak	71

I. Literatura i izvori.....	VI
Literatura:.....	VI
Izvori:.....	VIII
II. Popis slika	X
II. Popis tablica.....	XII
IV. Popis priloga.....	XIV
V. Prilozi.....	XV
VI. Anketni upitnik.....	XXIV
VII. Priprema za nastavni sat geografije	XXVIII

1. Uvod

Riječkom urbanom regijom dominira grad Rijeka kao administrativno, kulturno, obrazovno, industrijsko i poslovno središte Primorsko-goranske županije i najveća hrvatska luka koji je zajedno sa svojom okolicom i zaleđem zanimljiva turistička destinacija. Posebno treba naglasiti kako se unutar regije nalazi i Opatija, jedan od najstarijih i najvažnijih turističkih centara u Hrvatskoj.

1.1. Predmet, ciljevi i hipoteze istraživanja

Predmet ovog istraživanja su razvoj turizma u proteklom razdoblju, aktualni turistički razvoj, učinci turizma na prostor i kvalitetu života lokalnog stanovništva te budući turistički razvoj.

Ciljevi ovog rada su: (1) utvrditi turističku atrakcijsku osnovu, (2) ispitati dosadašnji tijek razvoja turizma od svojih početaka (druga polovica 19. stoljeća) do suvremenog razdoblja, (3) utvrditi sadašnji stupanj razvoja turizma korištenjem različitih turističkih pokazatelja, (4) ispitati percepciju prostornih učinaka turizma od strane lokalnog stanovništva i (5) ponuditi viziju budućeg turističkog razvoja u Riječkoj urbanoj regiji.

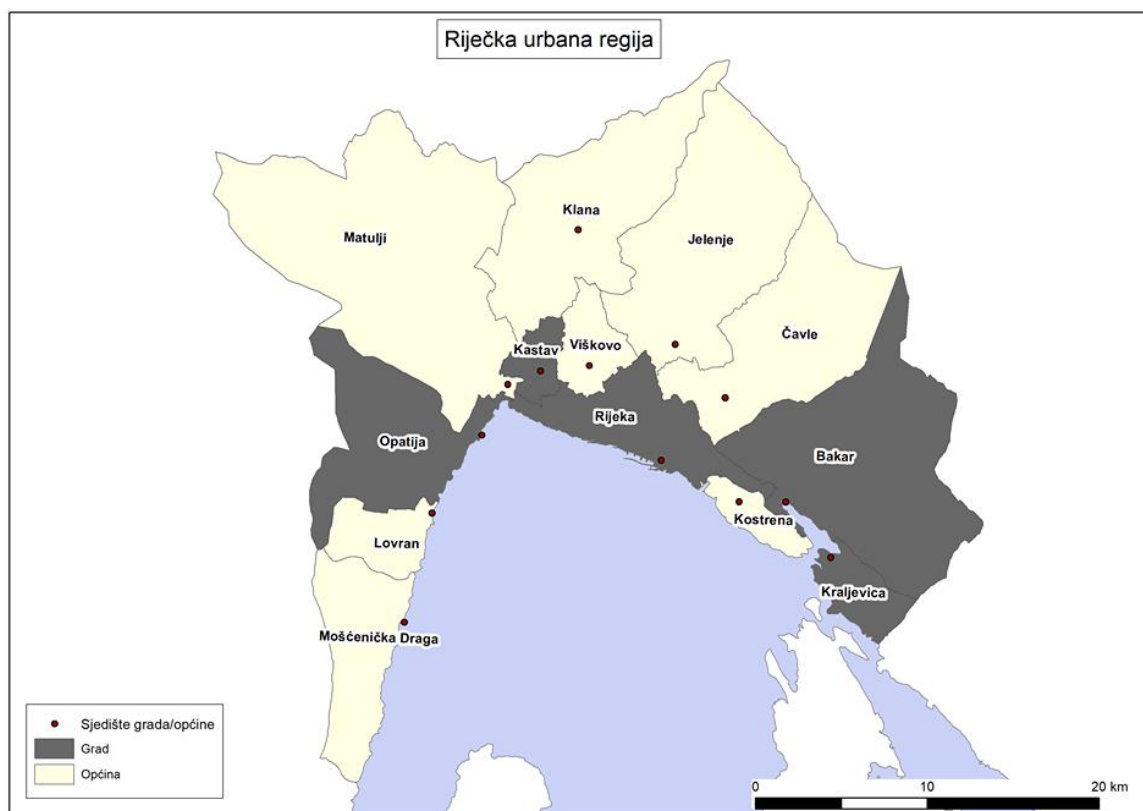
U radu su ispitane sljedeće hipoteze:

- 1) Što je tradicija turizma duža, stupanj razvoja turizma u destinaciji je viši.
- 2) Što je uloga kupališnog turizma u destinaciji veća, sezonalnost turizma je izraženija.
- 3) Što je gospodarstvo diverzificiranije, to je manji udio stanovništva ovisan o turizmu.
- 4) Što je naselje više vezano uz turizam, to je percepcija turizma od strane stanovništva bolja.

1.2. Prostorni i vremenski okvir istraživanja

Prostorni okvir istraživanja je područje Riječke urbane regije koja obuhvaća Grad Rijeku sa svojom urbaniziranom okolicom, odnosno susjednim gradovima (Bakar, Kastav,

Kraljevica i Opatija) i općinama (Čavle, Jelenje, Klana¹, Kostrena, Lovran, Matulji, Mošćenička Draga i Viškovo) (sl. 1).²

Sl. 1. Administrativno-teritorijalni ustroj Riječke urbane regije

Izvor: DGU (2013)

Vremenski okvir istraživanja je od početaka razvoja turizma (druga polovica 19. stoljeća) u Riječkoj urbanoj regiji pa sve do današnjih dana uz analizu i prijedloge budućeg razvoja.

2. Pregled dosadašnjih istraživanja

Iako je turizam u Hrvatskoj jedna od najznačajnijih djelatnosti, rijetka su novija istraživanja o turizmu za područje Riječke urbane regije.

¹ Iz turističke analize izuzeta je općina Klana zbog nepostojanja turističke zajednice i zanemarivih smještajnih kapaciteta (uz jedan apartman, općina je u 2018. dobila dvije kuće za odmor). Iako je u ovoj općini turizam zanemariv, postoje snažne predispozicije razvoja sportsko-rekreacijskog, lovnog i izletničkog turizma u budućnosti (Općina Klana, n.d.).

² Radi dostupnosti i mogućnosti usporedbe podataka, turistički razvoj je analiziran na razini jedinica lokalne samouprave (gradova/općina).

Elementi prirodne osnove prikazani su u stručnoj literaturi (npr. Penzar i dr., 2001, Magaš, 2013, Turk, 1996), turističkim vodičima (npr. Žilić i dr. 2010), publikacijama Primorsko-goranske županije (npr. *Biološka raznolikost, Prostorni plan Primorsko-goranske županije*) i jedinica lokalne samouprave (npr. *Prostorni plan uređenja Mošćeničke Drage, Strategija razvoja Općine Jelenje*). Društveni atraktivni faktori prikazani su u raznim turističkim vodičima (npr. Blažević, 2002 i Žilić, 2010), monografijama (npr. Bralić, 2007), *Registru kulturnih dobara RH* te na web stranicama turističke zajednice Kvarnera ili turističkih zajednica jedinica lokalne samouprave.

Za povijesni pregled razvoja turizma u regiji vrlo je značajno djelo *Povijest turizma Istre i Kvarnera* (Blažević, 1987) koje daje prikaz povijesti turizma od početaka do Drugog svjetskog rata. *Riječka gostoljubivost* (Žic, 2000) donosi turistički pregled riječkih hotela, kavana i kupališta od austro-ugarskog razdoblja do novijeg razdoblja. Za širi okvir prikaza turizma značajna je *Povijest hrvatskog turizma* (Vukonić, 2002) - povijesni pregled hrvatskog turizma od svojih početaka do suvremenog razdoblja te zbornik *Sunčana strana Jugoslavije: povijest turizma u socijalizmu* (Grandits i Taylor, 2013).

Recentni radovi koji se bave turizmom cijelog prostora Riječke urbane regije ne postoje. Većina postojećih članaka se bavi turizmom Opatijskog primorja i nisu najranijeg datuma (npr. Blažević, 1975, Melinčević, 1987, Holjevac, 1996). Stoga su za analizu aktualnog turističkog razvoja Riječke urbane regije neophodne publikacije Državnog zavoda za statistiku koje donose potrebne podatke o turističkim dolascima, noćenjima i smještajnim kapacitetima.

Prethodna turistička anketiranja na prostoru Riječke urbane regije uglavnom su istraživala zadovoljstvo turista / lokalnog stanovništva turističkom ponudom: npr. *Ocjena turističke ponude Opatije* (Blažević, 2004) i *Ocjena turističke ponude Kvarnera* (Blažević i Peršić, 2012). Istraživanje prikazano u članku *Uloga lokalnog stanovništva u razvoju turizma destinacije* (Rudan, 2012) je i ukratko ispitivalo pozitivne i negativne učinke turizma na kvalitetu života stanovnika Mošćeničke Drage. Za izradu ankete i analizu prostornih učinaka turizma u Riječkoj urbanoj regiji korištena je strana literatura: *The effects of tourism impacts upon Quality of Life of residents in the community* (Kyungmi, 2002) i *Residents' perceptions towards tourism in a rural Cretan community* (Erotokritakis i Andriotis, 2006).

3. Metode istraživanja

U radu su korištene desk metode (analiza statističkih podataka, literature i web stranica) te metoda anketnog istraživanja.

Turistička atrakcijska osnova utvrđena je na temelju relevantnih web stranica turističkih zajednica, jedinica lokalne samouprave, županije te registra zaštićenih prirodnih i kulturnih dobara Republike Hrvatske. Dosadašnji razvoj i sadašnji stupanj razvoja turizma utvrđen je na temelju statističkih podataka o turizmu i stanovništvu Državnog zavoda za statistiku, znanstvene i stručne literature te ostalih sekundarnih publikacija. Podaci su obrađeni korištenjem deskriptivne statistike i izračunavanjem složenih turističkih pokazatelja.

Percepcija turizma u Riječkoj urbanoj regiji od strane lokalnog stanovništva ispitana je anketnim istraživanjem i uključivala je pitanja o stavovima stanovništva o prostornim učincima turizma i utjecaju turizma na kvalitetu njihovog života. Rezultati anketnog istraživanja obrađeni su korištenjem deskriptivne statistike. Istraživanje je provedeno u razdoblju od dva tjedna (od 27. studenog do 10. prosinca 2018. godine). Mjerni instrument bio je anketni upitnik u elektroničkom obliku na platformi *Google Forms*. Anketa je postavljena na raznim *facebook* grupama koje okupljaju lokalno stanovništvo pojedinog grada/općine (npr. *Volim grad koji teče*, *Opatija u srcu*, *Iz Lovrana si ako...*, *Srcem za bakarski kraj*, *Kastavac si ako...*), dok su dva portala (*Pod Učkun.net* i *Rivijera News*) i stranica Turističke zajednice Kraljevica podijelili link ankete. Prosječno vrijeme ispunjavanja ankete bilo je pet do deset minuta. Anketa je strukturno podijeljena na pet skupina s 39 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa. Kod pitanja zatvorenog tipa, ispitanici su imali na raspolaganju Likertovu skalu s pet odgovora (npr. 1 – uopće se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem ili 1 – izrazito negativno, 5 – izrazito pozitivno). Prva skupina pitanja ispitivala je sociodemografske karakteristike ispitanika: spol, dob, najviša završena razina obrazovanja, prihodi od turizma i naselje stanovanja. U drugoj skupini pitanja ispitanici su stavovi lokalnog stanovništva o turističkoj ponudi njihova mjesta stanovanja. Zatim su ispitivani stavovi o ekonomskim i društvenim učincima turizma, okolišnim učincima te utjecaju turizma na kvalitetu njihova života. U istraživanju je sudjelovalo 250 punoljetnih stanovnika Riječke urbane regije do kojih se došlo koristeći snowball metodu (*metodu ciljanog odabira uskoga kruga ljudi koji zatim šire uzorak, upućujući istraživača na druge*

osobe koje bi mogao ispitati). Ispitanici su dobrovoljno sudjelovali u istraživanju koje je bilo anonimne prirode.

Problem vjerodostojnije slike turizma u Rijeci javlja se u činjenici da se pod turističke dolaske i noćenja ubrajaju i dolasci i noćenja ostvarena na svim linijama Jadrolinije (sjedište kompanije je u Rijeci).³ Do 1991. godine u domaće turiste ubrajaju se svi turisti s područja bivše Jugoslavije, a od 1991. godine samo iz Hrvatske. Svakako treba spomenuti kako statistički podatci o turizmu uključuju samo prijavljeni promet, dok je neregistrirani promet nepoznat.

4. Faktori razvoja turizma

Za posebnost Riječke urbane regije kao turističke destinacije podjednako su zaslužne dvije skupine atraktivnih faktora (prirodni i društveni), koje uz ostale relevantne faktore oblikuju turistički proizvod.

4.1 Prirodni atraktivni faktori

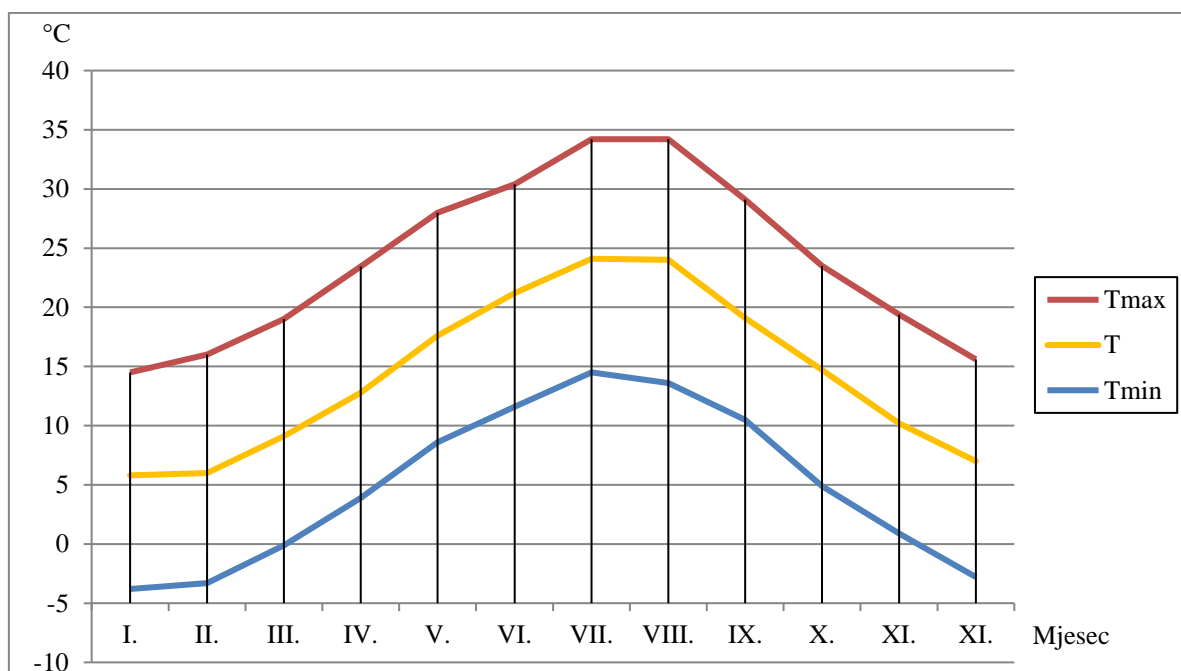
Turistički razvoj temelji se na atraktivnim prirodnim faktorima. Najvažniji atraktivni prirodni faktori su povoljna klimatska obilježja, hidrološka osnova, reljef, vegetacija te zaštićena prirodna područja.

4.1.1. Klimatska obilježja

Riječka urbana regija smještena je u sjevernom umjerenom toplinskom pojasu. Glavno obilježje priobalnog područja je ugodna umjereno topla kišna klima s vrućim ljetom (Cfa) i blagim zimama, dok zaleđe ima umjereno toplu kišnu klimu s toplim ljetom (Cfb). Najviši vrhovi regije (Risnjak, Snježnik, Obruč) imaju vlažnu borealnu klimu (Df) s toplim ljetima i ostrim zimama (Šegota i Filipčić, 1996). Klima u primorju je pogodna za kupališni turizam, a klima na višim nadmorskim visinama za planinarenje i eventualno skijališni turizam.

³ Primjerice za 2015. godinu je Turistička zajednica Kvarnera prikupila podatak od 106 056 turističkih dolazaka za Grad Rijeku, dok se prema službenoj statistici Državnog zavoda za statistiku (s uključenom Jadrolinijom) radi o 215.884 turističkih dolazaka. Zbog nemogućnosti isključivanja prometa s Jadrolinije za sva promatrana razdoblja, u analizi će se koristiti podatci Državnog zavoda za statistiku.

Prema podacima Državnog hidrometeorološkog zavoda (razdoblje 1984. – 2013.) za meteorološku postaju Rijeka, najniža se prosječna mjesečna temperatura (5,8 °C) javlja u siječnju (iako je temperatura u veljači neznatno viša), a najviša mjesečna temperatura (24,1 °C) u srpnju (iako je i temperatura u kolovozu gotovo podjednaka). Srednje maksimalne temperature u srpnju i kolovozu dosežu gotovo 35 °C (sl. 2). Regija ima velik broj sunčanih sati (oko 2100) i to najviše od početka proljeća pa do kraja ljeta. Ipak područje Opatijskog primorja (Opatija, Lovran i Mošćenička Draga) ima nešto manju insolaciju zbog planine Učke jer Sunce zalazi ranije nego u ostatku regije (Penzar i dr., 2001).

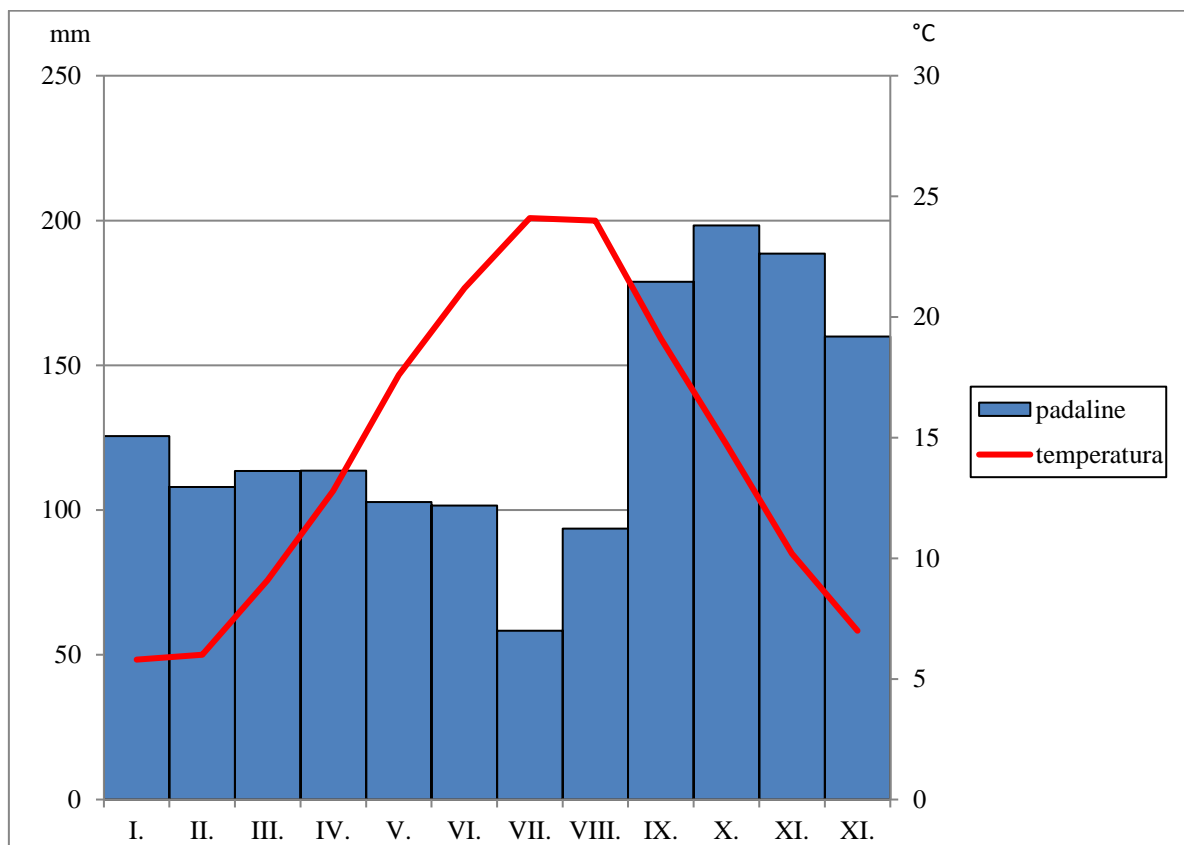

Sl. 2. Srednje mjesečne i srednje maksimalne i minimalne temperature zraka u meteorološkoj postaji Rijeka za razdoblje od 1984. do 2013. godine

Izvor: Meteorološki podaci za meteorološku postaju Rijeka u razdoblju od 1984. do 2013. godine (2015)

Ova regija prosječno dobiva znatno više padalina (oko 1500 mm) od ostatka Hrvatske. To je posljedica ciklogenetske aktivnosti u sjevernom dijelu Jadrana i planinskog zaleđa s orografskim efektom (Milković i Sijerković, 1997). Najveća količina padalina javlja se u razdoblju od rujna do prosinca i to uglavnom u obliku kiše, dok su ostale vrste padalina kao npr. snijeg vrlo rijetke i malih količina. Dakle, snježni pokrivač se zadržava kratko, a nešto više u onim gradovima/općinama koje ne izlaze na more (Kastav, Matulji, Jelenje, Čavle). Za razvoj turizma posebno su značajne snježne padaline na Platku gdje se razvija skijališni turizam te na Učki radi posebnog vizualnog efekta. S druge strane, velika

količina kišnih padalina ima negativan utjecaj na razvoj turizma i to posebice u onim godinama kada su padaline učestale i u ljetnim mjesecima, dok su u hladnijem dijelu godine općenito oslabljene mogućnosti razvoja turizma nego li primjerice u Dalmaciji (sl. 3).

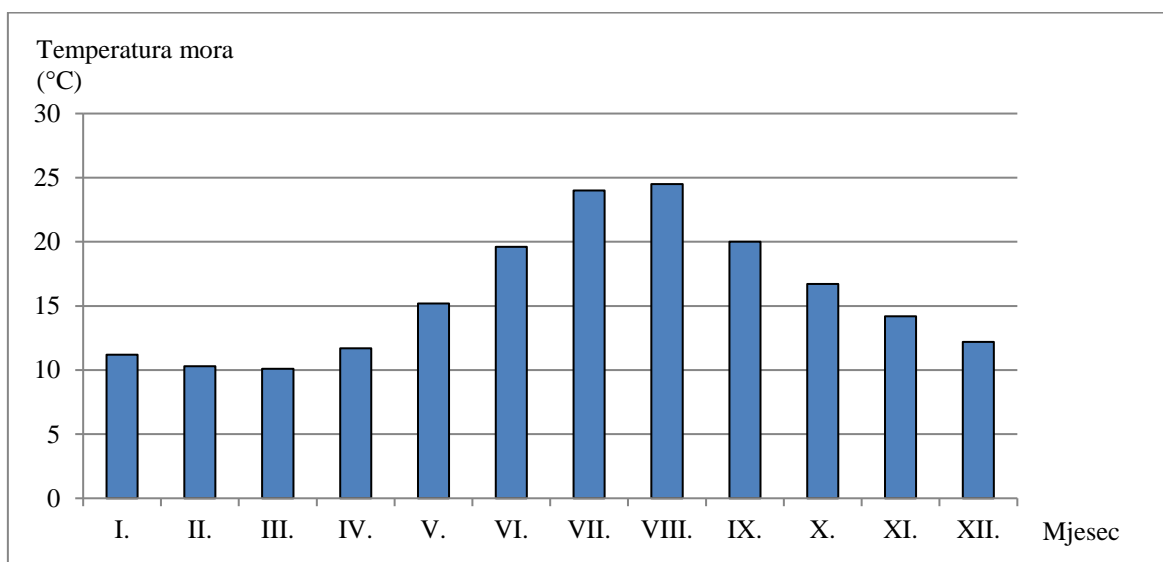
Sl. 3. Godišnji hod padalina i temperature zraka u meteorološkoj postaji Rijeka za razdoblje 1984. – 2013.

Izvor: Meteorološki podaci za meteorološku postaju Rijeka u razdoblju od 1984. do 2013. godine (2015)

U ovoj regiji su karakteristični vjetrovi: bura, jugo i maestral. Za turizam je najvažniji maestral koji puše sa sjeverozapada. Pozitivno utječe na zdravlje ljudi jer donosi ugodno osvježanje u sparnim ljetnim mjesecima, a vrlo je pogodan i za jedrenje. S druge strane, bura (puše na mahove sa sjeveroistoka i uglavnom donosi hladno vrijeme) i jugo (puše s jugoistoka i donosi kišu) imaju negativan utjecaj na turizam. Bura može doseći veliku jačinu i izazvati probleme u prometu. U Opatijskom primorju je jačina vjetrova (napose bure) znatno slabija nego u ostatku regije pa tu postoje bolje mogućnosti za razvoj turizma u hladnijem dijelu godine. Tako primjerice u Opatiji olujni i jaki vjetrovi pušu prosječno pet do šest dana godišnje, a u Rijeci oko pedeset dana (Turk, 1996; Penzar i dr., 2001).

4.1.2. Hidrološka obilježja

U turističkoj valorizaciji važnu ulogu imaju hidrološka obilježja Jadranskog mora: površinska temperatura mora koja može u ljetnim mjesecima dosegnuti i 25 °C, salinitet mora (oko 38 ‰) i velika prozirnost mora (do tridesetak metara). Donja granica temperature mora ugodne za kupanje je 18 °C, što bi značilo da sezona kupanja može trajati od lipnja do rujna, no to uvelike ovisi o vremenskim prilikama za pojedinu godinu (sl. 4). U pojedinim dijelovima (npr. u Kostreni, Iki) na ugodu kupanja u moru, negativan utjecaj imaju vrulje koje snižavaju temperaturu i prozirnost mora (Penzar i dr., 2001). Kao dobar pokazatelj čistoće mora i plaža je međunarodno priznanje „Plava zastava“ koje u regiji (2018.) ima pet plaža (plaže Ičići i Tomaševac u Opatiji, plaže Kostanj i Ploče u Rijeci te plaža Svežanj u Kostreni) (Blue Flag, 2018).

Sl. 4. Mjesečni prosjeci površinske temperature mora u razdoblju od 1970. do 1974. za obalnu postaju Rijeka

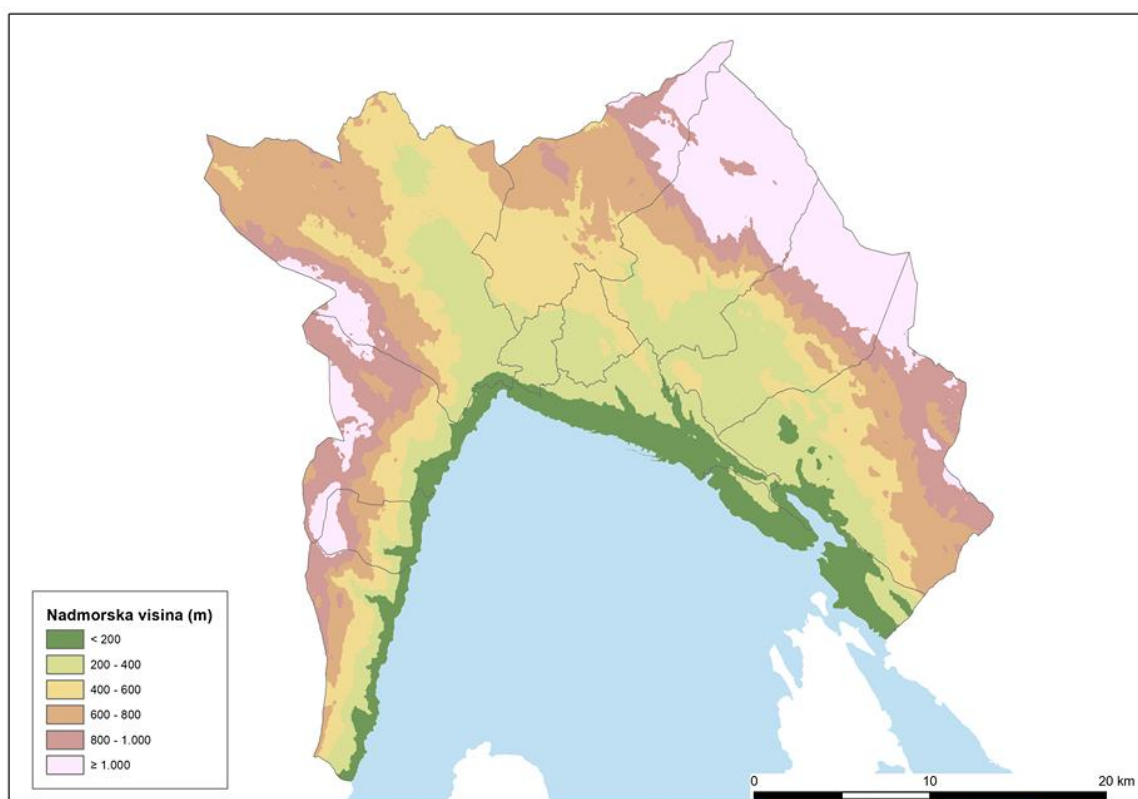
Izvor: Penzar i dr. (2001)

Veliki značaj ima krška rijeka Rječina, koja svojim izvorima dio regije (gradove Rijeku, Kraljevicu, Bakar i Kastav te općine Kostrenu, Čavle i Viškovo) opskrbljuje pitkom vodom, a njezin izvor i kanjon su ujedno i turistička atrakcija. Ostatak regije (grad Opatija te općine Matulji, Lovran i Mošćenička Draga) se opskrbljuje kaptiranjem nekih od 72 izvora s obronaka Učke (Andrić i Matejčić, 1989).

4.1.3. Reljef

Reljef je također vrlo važan atraktivni faktor. U ovoj regiji prevladava krški reljef s karbonatnim stijenama čije glavno obilježje je propusnost, odnosno oskudica vode na površini i bogatstvo vode u podzemlju. Reljef je poprilično raščlanjen; najniža nadmorska visina se javlja na obalama mora, dok u zaleđu postoje i područja s nadmorskom visinom preko tisuću metara. Karakteriziraju ga brojni manji površinski krški oblici (dolci i ponikve) sa slojem tipičnog tla crvenice, ali postoje i mnogobrojni podzemni krški oblici (špilje i jame).

Radi jednostavnijeg opisivanja, prostor Riječke urbane regije je podijeljen na Opatijsko područje (obala i planinsko zaleđe), Riječko primorje, te Kastavštinu i Grobinštinu s planinskim područjem (sl. 5).

Sl. 5. Hipsometrijski odnosi Riječke urbane regije

Izvor: DARH (2005); DGU (2013)

Opatijsko područje iako je geografski dio Istarskog poluotoka, okrenuto je Kvarneru (Rijeci) prometno i gospodarski. Obuhvaća primorske padine Učke i Čićarije i podgorsko-priobalni pojas sagrađen od karbonatnih stijena. Od izrazitog vršnog grebena Učke (najviši vrh Vojak 1401 m) primorske se padine spuštaju relativno strmo prema morskoj obali. Na

mnogobrojnim mjestima su bujice usjekle bujične udoline s povremenim tokovima koje završavaju šljunčanim žalima. Najpoznatije i najveće takve bujične udoline su Mošćenička Draga i Medveja. Neposredno uz obalu uzdižu se i brojne manje uzvisine gdje su nastala glavna akropolska naselja: Veprinac (519 m), Mošćenice (169 m) i Brseč (149 m) (Turk, 1996; Prostorni plan uređenja Općine Mošćenička Draga, 2007; Magaš, 2013).

Riječko primorje (Rijeka, Kostrena, Bakar i Kraljevica) obuhvaća priobalno područje na jedinstvenoj raščlanjenoj krškoj zoni s ušćem Rječine koja je zapravo produžetak Vinodola pa se u reljefnom profilu (jugozapad – sjeveroistok) prvo ističe primorski hrbat tipičnih krških obilježja na koji se nastavlja uska flišna udolina te krška pobrđa. Obala je slabo razvedena osim Bakarskog zaljeva koji je nastao potapanjem donjeg dijela Bakarskog potoka (Magaš, 2013).

Područjem Grobinštine (Čavle i Jelenje) prevladava plato Grobničkog polja na koje se nastavljaju terasaste padine Obruča (1376 m), Grobničke Alpe, područje Platka pa sve do Velikog Risnjaka. Grobinštinom dominira akropolsko naselje Grobnik (436 m) koje se smjestilo između lijeve obale Rječine i Grobničkog polja te je ono ujedno i najviša naseljena točka tog područja (Knežević, 1999; Strategija razvoja općine Jelenje, 2016).

Granicu između Grobinštine i Kastavštine čini tok rijeke Rječine (izvor u Općini Jelenje, ušće u Jadransko more u Rijeci) koja se u cijeloj promatranoj regiji ističe količinom protoka i trajnošću tečenja. Za razliku od okolnog vapnenačkog prostora, dolina Rječine je formirana na vodonepropusnim naslagama fliša (Knežević, 1999).

Prostor Kastavštine (Kastav, Viškovo, Klana i Matulji) je zapravo zaravan oblikovana u karbonatnim stijenama, kojom dominira akropolsko naselje Kastav (365 m). U reljefu prevladavaju brojne ponikve i dolci, kao i brojni speleološki objekti (npr. Šparožna jama, Crljenična jama) (Blečić, 2002).

Za turističku valorizaciju najznačajnija je obala, posebice šljunčana žala na kojima se razvija kupališni turizam. Brežuljkasto-planinski reljef u zaleđu omogućava razne sportske i turističke aktivnosti kao što su brdski biciklizam, planinarenje, pješaćenje, a na području Platka i skijanje. Već spomenuta akropolska naselja vrlo su atraktivna turistima zbog prekrasnih pogleda na Kvarnerski zaljev i okolicu. Dakle, reljef u regiji ima ambijentalnu vrijednost, odnosno služi kao kulisa razvoju turizma jer se kontrast more-obala-planine neposredno u zaleđu smatra vrlo atraktivnim.

4.1.4. Zaštićena područja

Važan preduvjet za razvoj turizma je kvalitetan krajolik pa na ovom području postoji zaštićeni prirodni ambijent. Najviši stupanj zaštite u ovoj regiji ima Risnjak kao nacionalni park (zaštićen 1953.) koji se manjim dijelom površine nalazi u sklopu Grada Bakra (s najvišim vrhom 1528 metara) i Općine Čavle. Zatim se ističe planina Učka kao park prirode (zaštićen 1999.) čiji teritorij dijele Opatija, Lovran i Mošćenička Draga. U promatranom području kategoriju značajni krajobraz (*prirodni ili kultivirani predjel velike krajobrazne vrijednosti i biološke raznolikosti ili kulturno-povijesne vrijednosti, ili krajobraz očuvanih jedinstvenih obilježja karakterističnih za pojedino područje, namijenjen odmoru i rekreaciji*) ima šuma Lisina (1998.) koja se nadovezuje na park prirode Učka, a nalazi se u sklopu Općine Matulji. Kao spomenik prirode (*pojedinačni neizmijenjeni dio ili skupina dijelova žive ili nežive prirode, koji ima ekološku, znanstvenu, estetsku ili odgojno-obrazovnu vrijednost; može biti geološki, geomorfološki, hidrološki ili botanički*) su zaštićeni Zametska pećina (1981.) u Rijeci i ponor Gotovž (1969.) u Klani. Iako imaju potencijal kao turističke atrakcije, još uvijek nisu turistički uređeni niti valorizirani. U Opatiji se nalaze tri spomenika parkovne arhitekture (*umjetno oblikovani prostor – park, drvored ili pojedinačno stablo koje ima estetsku, stilsku, umjetničku, kulturno-povijesnu, ekološku ili znanstvenu vrijednost*): Perivoj Angiolina (1968.), Perivoj Margarita (1968.) i Perivoj Svetog Jakova (2010.) (Zaštićena područja Primorsko-goranske županije, n.d.). Zavod za uređenje Primorsko-goranske županije je predložio još nekoliko vrijednih prirodnih lokaliteta za zaštitu, od kojih su neki već turističke atrakcije (npr. kanjon Rječine i šuma Lužina), a postoje turistički potencijali i za još neke druge (tab. 1).

Tab. 1. Vrijedni dijelovi prirode Riječke urbane regije predloženi za zaštitu

Kategorija zaštite	Vrijedni dijelovi prirode predloženi za zaštitu	Područje grada/općine	Na kopnu/moru
Posebni rezervat	Kamenjak 1	Čavle	na kopnu
	Travnjaci istočno od grebena Kamenjak (Kamenjak 2)	Čavle, Bakar	
	Mali Platak – Pliš	Čavle, Bakar	
	Pakleno	Jelenje	
	Dolomitni plato Brgudac iznad izvora Rječine	Jelenje	

	Borova draga (Borovica)	Jelenje	
	Mudna dol i Kacaj	Jelenje	
	Ponikva Ceglje	Jelenje	
	Ponikva Velo Snižno	Jelenje, Čavle	
	Cret Trstenik	Klana	
Regionalni park	Planina Obruč	Klana, Jelenje	na kopnu
Spomenik prirode	Križić kod Gornjeg Jelenja	Bakar	na kopnu
	Lepenice	Bakar	
	Selca u zaleđu Plosne	Čavle, Bakar	
	Mlake iznad Klane	Klana	
	Crljenčina jama	Klana	
	Šparožna jama	Klana	
	Vodni žleb iznad Škalnice	Klana	
	Ponikva Breški dol	Matulji	na moru
	Jama iznad Martinšćice	Kostrena	
	Urinjska špilja	Kostrena	
	Uvala Cesara	Lovran	
	Špilja kod Brseča	Mošćenička Draga	
	Gačice	Mošćenička Draga	
	Vrulja Ika	Opatija	
	Vrulje u Ičićima	Opatija	
	Špilja kod marine Ičići	Opatija	
	Kaverna u tunelu Pećine	Rijeka	
	Prirodna šljunčana žala zapadne obale Riječkog zaljeva	Zapadna obala Riječkog zaljeva	
	Prirodna šljunčana žala sjeverne obale Riječkog zaljeva	Sjeverna obala Riječkog zaljeva	
Značajni krajobraz	Kukuljanske Ponikve	Bakar	na kopnu
	Kanjon i dolina Rječine	Klana, Jelenje, Čavle, Rijeka	
	Šuma Lužina	Klana, Kastav	
	Vinodol	Kraljevica	

		(djelomično)	
	Obala između rta Šilo i Vodotoč	Kraljevica (djelomično)	na moru
	Plomin – Mošćenička Draga	Mošćenička Draga	
Park – šuma	Šuma iznad Bivia	Rijeka	na kopnu
	Šuma uz rub kanjona Rječine (Lubanj-Veli vrh-Sv. Katarina)	Rijeka	
	Šuma na grebenu Solin – Sopalj (Kostrenski poluotok)	Kostrena	

Izvor: Prostorni plan Primorsko-goranske županije (2013)

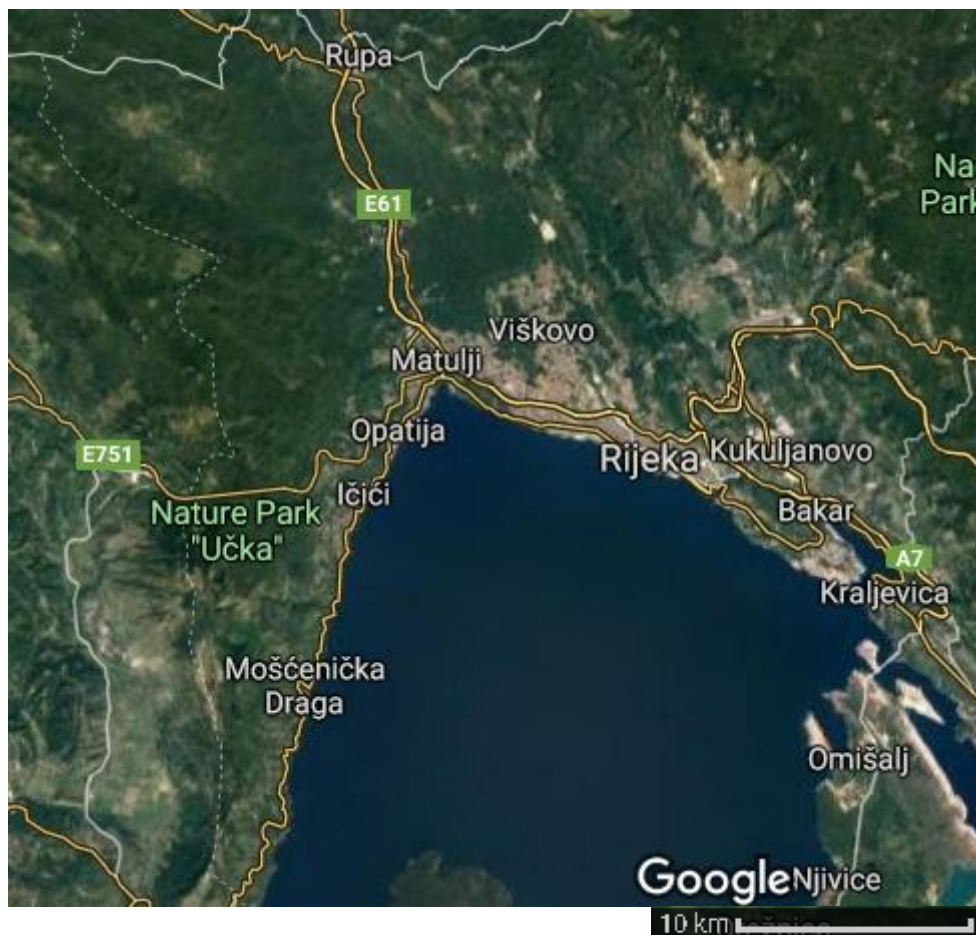
4.1.5. Vegetacija

Vegetacija ima višestruko pozitivno značenje za turizam. Prvo je to općenito zdravstveno značenje jer šume proizvode kisik, zatim estetsko značenje jer bogata vegetacija povećava pitomost i turističku atraktivnost kraja te praktično (stvaranje hlada u kampovima i uz plaže).

U priobalnom prostoru Riječke urbane regije je zbog znatne gustoće naseljenosti najviše izmijenjen vegetacijski pokrov. U vegetacijskom smislu, većinu regije prekrivaju šume, a posebno velikim šumskim prostranstvima se ističu općine Matulji, Klana i Jelenje (sl. 6).

Priobalno područje Riječke urbane regije gotovo u potpunosti pripada submediteranskoj (listopadnoj) zoni. Tek na manjem arealu (obala od Medveje do Brseča) postoje zone rasta mediteranske zimzelene vegetacije (hrasta crnike i lovora) koje doprinose specifičnosti i atraktivnosti ambijenta. Sukladno porastu nadmorske visine dolazi do izmjenjivanja šumskih listopadnih vrsta. Do otprilike 400 metara nadmorske visine zastupljena je vegetacija hrasta medunca i bijelog graba, od 400 do 800 metara vegetacija hrastova i crnog graba, a nakon otprilike 800 metara počinje se javljati kontinentalna šumska vegetacija – šume bukve (Biološka raznolikost Primorsko-goranske županije, n.d.).

Od kultiviranih vrsta treba spomenuti kestene (lovranski maruni), trešnje (lovranske trešnje) i autohtone sorte vinove loze (proizvodnja bakarske vodice u Bakru i belice u Kastvu) čiji plodovi se mogu valorizirati i u turističke svrhe.

Sl. 6. Zemljišni pokrov Riječke urbane regije

Izvor: Google Maps (2018)

4.2. Društveni atraktivni faktori

Uz prirodne atraktivne faktore jednako su značajni i društveni atraktivni faktori za razvoj turizma. Društvene atraktivne faktore čini kulturno-povijesna baština iz antičkoga, srednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja, kulturne ustanove te kulturna događanja.

4.2.1. Kulturno-povijesna baština

Značajan naglasak u ovoj regiji je upravo na kulturno-povijesnoj baštini. Iz antičkog razdoblja postoje nalazišta ilirskih plemena Japoda i Liburna, kao što je akropola Veli vrh u Rijeci i akropola Solin u Kostreni do kojih su u posljednje vrijeme uređene šetnice, ali ipak još nisu valorizirana u turističkom smislu. Iz rimskog razdoblja turistima su posebno zanimljiva Stara vrata (Arco Romano) koja su predstavljala glavni ulaz u Pretorij (rimsku vojnu komandu) te su najstariji riječki arhitektonski spomenik. Ostali spomenici kao npr. ostaci liburnijskog limesa (sustava obrambenih objekata kasnorimske države građenih radi obrane od barbara s istoka) uglavnom privlače lokalno stanovništvo i izletnike (Andrić i Matejčić, 1989).

Kašteli ili stari gradovi na Grobniku, Trsatu, Hreljinu i u Bakru nastali su još u srednjovjekovnom razdoblju, a danas su dio interaktivnog projekta, odnosno kulturno-turističke rute „Putevima Frankopana“ s obzirom da su bili u vlasništvu knezova Krčkih – Frankopana (frankopani.eu, n.d.). Iz srednjeg vijeka potječu i akropolska naselja Kastav, Veprinac, Mošćenice i Brseč te obalno naselje Lovran. Njihove stare gradske jezgre s gradskim vratima, bedemima, kulama te uskim krivudavim uličicama i pogledima na Kvarnerski zaljev vrlo su privlačne i turistima i domaćoj publici (Žilić i dr., 2010).

Riječka urbana regija obiluje brojnim sakralnim objektima te je čak 31 objekt zaštićen kao kulturno dobro Republike Hrvatske (tab. 2), no ipak većina njih ima lokalno značenje. Svakako bi trebalo izdvojiti Svetište Majke Božje Trsatske – najstarije marijansko svetište u Hrvatskoj do kojeg vodi preko petsto pedeset stuba iz središta Rijeke. Originalna crkva i samostan podignuti su u 15. stoljeću. Svetište okuplja brojne hodočasnike i vjernike iz Hrvatske i Europe. U centru Rijeke su još značajne Katedrala sv. Vida koju su gradili isusovci kroz 17. i 18. stoljeće, Crkva Uznesenja BDM iz 14. st. poznatija po svojem nakošenom gotičkom „Kosom tornju“ te kapucinska crkva (Crkva Gospe Lurdske) iz 20. st. U Kastvu su vrlo su atraktivni i ostaci nikad dovršene crkve Uznesenja BDM (poznatiji kao Crekvina) iz 18. st. impozantnih dimenzija (trebala je primiti oko četiri tisuće vjernika) (Žilić i dr., 2010).

O velikom kulturno-povijesnom značenju brojnih naselja u regiji govori činjenica da je kao kulturno dobro Republike Hrvatske zaštićeno čak deset urbanističkih cjelina i to: Bakra, Rijeke, Kastva, Voloskog, Veprinca, Opatije, Lovrana, Mošćenica, Mošćeničke

Drage i Brseča, koje su ujedno i turistički valorizirane. Vrlo je atraktivno riječko živahno središte Korzo s gradskim tornjem i brojnim profanim palačama kao npr.: Palazzo Modello (danas knjižnica), palača Adria (simbol pomorske moći Rijeke), Guvernerova palača (sjedište ugarskog namjesnika od 1868.; danas muzej), palača kazališta Ivana pl. Zajca. U Opatiji se posebno izdvaja raskošna Villa Angiolina s perivojem te obalna šetnica „Lungomare“ (tab. 2) (Žilić i dr., 2010).

Zanimljivi etnografski spomenici su nedavno obnovljeni kameni Bakarski prezidi („Takala“) za uzgoj vinove loze, Bakaračke tunere (tradicionalni mehanizam ulova tune) te toš (mlin za proizvodnju maslinovog ulja) u Mošćenicama (tab. 2).

Ipak većina kulturnih dobara (tab. 2) nije uključena u turističku ponudu te imaju druge funkcije. U turističku ponudu moglo bi se primjerice uključiti arheološku zonu u Mošćeničkoj Dragi kroz interesantnu priču o mitskim slavenskim obredima, kao i komplekse riječke industrijske baštine („Rikard Benčić“, lansirna stanica torpeda).

Tab. 2. Zaštićena nepokretna kulturna dobra Riječke urbane regije

<u>Kulturno-povijesne cjeline – arheološka baština</u>	
Čavle	Arheološka zona nekropole Grobišće (Grobnik)
Lovran	Arheološka zona kanjona Lovranske Drage i Medvejice
Mošćenička Draga	Arheološka zona kanjona Draga i Peruna
Opatija	Arheološka zona Molinarska Draga-Podmaj (Mala Učka)
Rijeka	Arheološka zona sv. Križ
<u>Kulturno-povijesne cjeline – memorijalna baština</u>	
Matulji	Brežuljak sa spaljenom crkvom sv. Luke, zgradom stare škole te grobljem s kapelom sv. Roka (Rukavac)
Rijeka	Kulturno-povijesna cjelina Groblje Trsat Kulturno-povijesna cjelina Groblja Kozala
<u>Kulturno-povijesne cjeline</u>	
Bakar	Etnografska zona Bakarskih prezida – Takala Urbanistička cjelina grada Bakra Etnozona Praputnjak Ruralna cjelina Praputnjak
Kastav	Povijesna urbanistička cjelina Kastva

Kraljevica	Etnografska cjelina Bakaračke tunere
Lovran	Povijesna cjelina naselja Lovran
Matulji	Ruralna cjelina zaseoka Andrejići (Rukavac) Ruralna cjelina naselja Veli Brgud
Mošćenička Draga	Urbanistička cjelina naselja Brseč Povijesna urbana cjelina naselja Mošćenice Kulturno-povijesna (urbanistička) cjelina Mošćenička Draga Ruralna cjelina Kraj Ruralna cjelina Zagore – Brseč
Opatija	Povijesna urbana cjelina naselja Volosko Urbanistička cjelina grada Opatije Povijesna urbana cjelina naselja Veprinac Ruralna cjelina naselja Mala Učka
Rijeka	Kulturno-povijesna cjelina grada Rijeke Kulturno-povijesna industrijska cjelina bivše tvornice INA Mlaka
Viškovo	Ruralna cjelina – Brnasi
<u>Pojedinačno – profana graditeljska baština</u>	
Bakar	Kompleks Kaštela Palača Marochini
Čavle	Kompleks kaštela Grobnik Kuća Linić (Čavle, kbr. 166) Tradicijska kamena zgrada (Čavle, kbr. 203) Čebuharova kuća, Čavle kbr. 206 Ladanjski sklop Majer
Kraljevica	Stari grad Zrinskih Novi grad Zrinskih Svjetionik (Oštro)
Mošćenička Draga	Toš – mlin za masline (Brseč) Toš – mlin za masline (Mošćenice, kbr. 60)
Opatija	Villa Rozalija Casino di lettura Vila Münz Vila Kesselstadt

	Hotel Imperial Villa Angiolina s perivojem
Rijeka	Zgrada bivšeg Municipija Guvernerova palača Palazzo Modello Kaštel Trsat Zgrada Villa Nadvojvode Josipa Habsburga Casa Veneziana (Rezidencija Whitehead) (Dolac, kbr. 7) Zgrada Hrvatskog narodnog kazališta "Ivana pl. Zajca" Stari gradski zid ispred OŠ. „Nikole Tesle“ Zgrada bivše tvornice „Rikard Benčić“ Zgrada Filodrammatice (Korzo, kbr. 28) Gradska palača (Užarska kbr. 26) Zgrada „Teatra Fenice“ Lansirna stanica torpeda i kompresorska stanica za punjenje torpeda zrakom u sklopu bivše tvornice "Torpedo" Lučka skladišta br. 12. i 13., (Budimpeštansko pristanište) Lučko skladište br. 17. (Visinov gat) Lučka skladišta br. 18.,19, 20 i 21 (Praško pristanište) Sudbena palača i zatvor Motel Panorama Palača Adria Zgrada Celligoi Zgrada Bakarčić Villa Kramar Hotel Emigranti Zgrada Venutti Hotel Bristol „Riječki neboder“ Zgrada bivšeg Lazareta Kuća Decrevi
<u>Pojedinačno – memorijalna baština</u>	
Mošćenička Draga	Rodna zgrada Eugena Kumičića (Brseč)

Opatija	Zgrada Zora
Rijeka	Mauzolej Gorup na groblju Kozala Mauzolej Manasteriotti na groblju Kozala Mauzolej Whitehead na groblju Kozala Stup kameni za zastavu (stendarac)
<u>Pojedinačno – Sakralna graditeljska baština</u>	
Bakar	Crkva sv. Kuzme i Damjana
Jelenje	Crkva sv. Mihovila
Kastav	Crkva sv. Mihovila Crkva sv. Antuna Pustinjaka (Jurjenići) Crekvina – nedovršena građevina Crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije Crkva sv. Lucije na groblju Kastav Crkva Sv. Trojstva (Sveta Trojica) Crkva sv. Fabijana i Sebastijana
Klana	Crkva sv. Mihovila na groblju Crkva sv. Jerolima Crkva sv. Roka Crkva sv. Jurja (Lisac) Crkva sv. Nikole (Studena) Crkva sv. Vincenca (Škalnica) Crkva Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije (Breza)
Lovran	Crkva župna sv. Jurja Kapela sv. Trojstva
Matulji	Crkva sv. Mihovila (Pasjak) Crkva Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije Crkva sv. Nikole (Veli Brgud)
Opatija	Crkva sv. Jakova Arhitektonski sklop Evangeličke crkve
Rijeka	Crkva sv. Jeronima Bivši augustinski samostan (danas dominikanski) Sinagoga Katedrala sv. Vida

	Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije Franjevački samostan s crkvom Gospe Trsatske Crkva sv. Romualda i Svih Svetih (Kozala) Crkva sv. Marije (Škurinje)
--	--

Izvor: Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske 2018. (kulturna dobra koja su podebljana su uključena u turističku ponudu)

4.2.2. Kulturne ustanove

Kulturne ustanove (muzeji, galerije, zbirke, kazališta) značajne su za razvoj kulturnog turizma. Najviše muzeja raznovrsnog sadržaja ima Grad Rijeka. Turistima su posebno zanimljivi Peek & Poke muzej informatike i tehnologije s preko tisuću eksponata svjetske i hrvatske računalne povijesti, zatim Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja koji čuva eksponate iz riječke povijesti i razvoja pomorstva te Izložba o torpedu⁴ – podvodnom oružju koje je izumljeno i proizvedeno u Rijeci. U Opatiji se nalazi Muzej turizma, kao prvi takve vrste u Hrvatskoj. Dva novija moderna muzeja u regiji su Memorijalni centar „Lipa pamti“ u Matuljima kao spomen na okupatorske zločine u selu Lipa tijekom Drugog svjetskog rata te Eko muzej pomorstva i ribarstva u Mošćeničkoj Dragi. Ostali muzeji, Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca, razne zbirke i galerije uglavnom su lokalnog ili regionalnog značaja (tab. 3) (Kvarner, n.d.b).

⁴ Izložba u sklopu Muzeja grada Rijeke.

Tab. 3. Muzeji i zbirke na području Riječke urbane regije

Naziv muzeja/zbirke	Grad/Općina
Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja	Rijeka
Prirodoslovni muzej	Rijeka
Muzej grada Rijeke	Rijeka
Muzej moderne i suvremene umjetnosti	Rijeka
Peek&Poke – Muzej informatike i tehnologije	Rijeka
Peek+Poke – Muzej djetinjstva	Rijeka
Sakralna zbirka katedrale Sv. Vida	Rijeka
Riznica i galerija Svetišta Majke Božje Trsatske	Rijeka
Hrvatski muzej turizma	Opatija
Spomen-dom Ivan Matetić Ronjgov	Viškovo
Muzejska zbirka Kastavštine	Kastav
Memorijalni centar „Lipa pamti“	Matulji
Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine: Zavičajni muzej i Zbirka suvremene likovne umjetnosti	Čavle
Zavičajni muzej Općine Jelenje	Jelenje
Eko muzej pomorstva i ribarstva	Mošćenička Draga

Izvor: Kvarner (n.d.a)

4.2.3. Kulturna događanja

Kulturna događanja (manifestacije) imaju za cilj privući što više posjetitelja te povećati izvanpansionsku potrošnju i produžiti boravak turista. Najpoznatija manifestacija ove regije je Riječki karneval koji je poprimio međunarodni karakter te okuplja i do deset tisuća sudionika u povorci koju prati preko sto tisuća posjetitelja. Karneval je dio Unije Europskih karnevalskih gradova (FECC-a) koja ga je proglasila trećim najvećim nakon onog u Rio de Janeiru i Veneciji (Visit Rijeka, n.d.). Blisko ovoj manifestaciji treba spomenuti i godišnji pokladni ophod zvončara po selima Kastavštine koji se od 2009. godine nalazi na popisu UNESCO-ove nematerijalne kulturne baštine (sl. 7).

Sl. 7. Halubajski zvončari tijekom tradicijskog kola u Kastvu

Snimila: Kristina Jurčić (2017)

Ova regija je bogata raznim kulturnim festivalima koji su se etablirali na nacionalnoj festivalskoj sceni i uglavnom privlače domaću publiku i turiste, ali su ujedno i dopunski turistički sadržaj stranim turistima. Svakako treba istaknuti „Ljeto na ljetnoj“ koje se odvija na ljetnoj pozornici u Opatiji (od 1957.) s bogatim glazbenim i filmskim program. Još treba spomenuti Kastafsko kulturno leto (od 1992.) s bogatim glazbenim, dramskim i književnim programom, ali i Riječke ljetne noći, Ljeto na Gradini, Kastav Blues Festival itd. Većina kulturnih festivala se odvija tijekom turističke sezone (od lipnja do rujna) (Kvarner, n.d.a).

Turistima mogu biti vrlo atraktivne i folklorne priredbe. Manifestacija „Opatija – carski grad“ nastoji prikazati život na opatijskim ulicama početkom 20. stoljeća oživljavajući slavne povijesne ličnosti. U Bakru se povodom proslave Dana Grada odigrava Pomorska bitka u kojoj se rekonstruira povijesni pomorski napad kada su Mlečani daleke 1616. godine po posljednji puta bezuspješno pokušali osvojiti Bakar (Kvarner, n.d.a).

U regiji se odvijaju i brojne sportske manifestacije. Posebno treba naglasiti biciklističku utrku Tour of Croatia koja ima međunarodni karakter (sudjeluju biciklisti iz Europe i svijeta) te ruta dijelom prolazi kroz područje Riječke urbane regije. Godine 2018.

su domaćini bili Park prirode Učka, Kastav, Viškovo, Rijeka i Opatija (Tour of Croatia, 2018). U Rijeci se od 1999. odvija jedriličarska utrka Fiumanka koja već predstavlja jedan od simbola prepoznatljivosti grada u Hrvatskoj i šire. Brojne trail running utrke (Učka trail, Hahlići trail, Rijeka trail) također dobro promoviraju regiju. Ostale sportske manifestacije imaju uglavnom lokalni karakter (Kvarner, n.d.a).

Od gospodarskih priredaba ističe se nautički sajam u Rijeci (Rijeka Nautic Show) s domaćim i stranim izlagačima plovila, nautičke opreme i usluga koji se snažno profilirao kao jedan od vodećih u Hrvatskoj (Kvarner, n.d.a).

Turistima mogu biti atraktivne i brojne manifestacije koje su nastale u čast autohtonim proizvodima: Bela nedeja u Kastvu (u čast mladog vina belice) te Marunada (u čast lovranskog kestena), Festival šparuga i Dani trešanja u Lovranu. U izvansezonskom periodu se u Opatiji odvija Festival čokolade i Festival kave (Kvarner, n.d.a).

Brojne ostale tradicionalne manifestacije, prilikom proslave svetaca zaštitnika ili tijekom karnevala privlače uglavnom samo lokalno stanovništvo.

4.3. Ostali relevantni faktori

Riječka urbana regija ima vrlo povoljan prometno-geografski i geostrateški položaj. Smještena je uz Kvarnerski zaljev gdje je toplo Jadransko more vrlo uvučeno prema srednjoj Europi, a to je također i područje gdje su Dinaridi najuži pa je olakšano povezivanje Jadranskog mora s panonskim i istočnoalpskim prostorom (Magaš, 2013). Stoga ova regija ima veoma dobru prometnu povezanost raznih oblika prometa. Cestovni promet (autoceste) je ključan za razvoj gospodarstva i turizma, te se može zaključiti kako je to ujedno i najrazvijeniji i najkorišteniji oblik prijevoza. Rijeka je s modernim autocestama spojena sa Zagrebom (A6) (dio paneuropskog prometnog koridora Vb) i sa slovenskom granicom (A7), a brzom cestom s Pulom (A8/A9, tzv. Istarski ipsilon). Izgradnja riječke obilaznice omogućila je rasterećivanje veoma gustog prometa kroz samu Rijeku. Sama regija je solidno povezana gradskim i prigradskim autobusnim linijama koje povezuju Rijeku s okolnim gradovima/općinama, ali i nacionalnim autobusnim linijama koje povezuju Rijeku s ostalim hrvatskim gradovima (Kvarner, n.d.b).

Rijeka je povezana željezničkom prugom u pravcu Zagreba i Ljubljane, čime je dobro integrirana u mrežu hrvatskih željeznica, ali i međunarodnih. No zbog male brzine,

zastarjele prometne kontrole i signalizacijskih sustava, ova vrsta prometa nije konkurentna u usporedbi s cestovnim prometom (Kvarner, n.d.b).

Na otoku Krku nalazi se zračna luka Rijeka koja ovu regiju u ljetnim mjesecima redovnim i čarter linijama povezuje s mnogim gradovima srednje, zapadne i sjeverne Europe, a s hrvatskim i njemačkim (München i Düsseldorf) gradovima i u zimskim mjesecima. Zračnu luku s Rijekom i Kraljevicom povezuju redovne autobusne linije koje su prilagođene polascima i dolascima zračne luke što poboljšava mogućnost dolazaka turista u ovu regiju (Rijeka Airport, n.d).

U posljednjim godinama, Rijeka i Opatija postaju značajne luke ticanja velikih brodova na međunarodnim kružnim putovanjima (2017. Rijeka 15, a Opatija 8 ticanja brodova). No taj je broj ticanja brodova još vrlo mali naspram južnojadranskih luka kao što su Dubrovnik (536), Split (233) i Zadar (110) (Kružna putovanja stranih brodova u Republici Hrvatskoj u 2017.). Osim toga, morski je promet regionalnog značaja i svodi se na brzobrodске linije koje povezuju Rijeku s otocima Cresom, Lošinjem, Rabom i Pagom (Kvarner, n.d.b).

Turističko-geografski položaj regije određen je blizinom europskih emitivnih turističkih tržišta kao što su Njemačka, Italija, Mađarska, Slovenija i Austrija. Primjerice, od Rijeke su oko 500 kilometara udaljeni: Milano, München, Prag, Beč, Budimpešta ili Dubrovnik (Kvarner, n.d.b).

Riječka urbana regija smatra se sigurnom za turiste, kao i Hrvatska općenito. To je u posljednjim godinama, raznih nemira i terorističkih napada u razvijenim turističkim zemljama, zasigurno velika prednost za turistički promet.

5. Povijesni pregled razvoja turizma

Razvoj turizma u Riječkoj urbanoj regiji analizira se u nekoliko razdoblja koja su izdvojena na temelju povijesno-političkih kriterija: razdoblje do Prvog svjetskog rata, razdoblje između dva svjetska rata, razdoblje socijalističke Jugoslavije, razdoblje Domovinskog rata te aktualno turističko razdoblje.

5.1. Razdoblje do Prvog svjetskog rata (1844. – 1914.)

O turizmu u ovoj regiji možemo govoriti od sredine 19. stoljeća. Također, vrijedi spomenuti i neke događaje koji su prethodili razvoju turizma. Tako se u Rijeci 1826. godine spominje postojanje plivačke škole, a 1841. je izgrađeno prvo morsko kupalište čime polako započinje trend kupanja u moru. Dolaze i prve skupine ljudi s ciljem proučavanja i razgledavanja naših krajeva pa je tako 1838. godine organizirana prva ekspedicija na Učku u kojoj su bili saski kralj i botaničar Fridrik II. te hrvatski ban Josip Jelačić. Godina 1843. označava početak gostioničarstva otvaranjem prve gostionice u Opatiji (Blažević, 1987).

Za početak razvoja turizma u ovoj regiji (i općenito u Hrvatskoj) uzima se 1844. godina kada riječki patricij i trgovac H. von Scarpa u Opatiji gradi Villu Angiolinu (ubrzo uređuje i park s palmama, magnolijama, lovorom itd.) koju mnogi povjesničari smatraju početkom hotelijerstva u Hrvatskoj. Iste godine uspostavljena je prva stalna izletnička parobrodarska linija Trst – Rijeka (s postajama u Piranu, Novigradu, Poreču, Rovinju i Puli) Parobrodarskog društva Austrijski Lloyd, koja je prometovala jednom tjedno. Već 1847. godine postoji prvi projekt o izgradnji Opatije kao klimatskog lječilišta zbog njene ugodne klime, bujnog zelenila i parka (Blažević, 1987; Vukonić, 2005).

Izgradnja željeznice 1873. godine (Pivka – Rijeka te Zagreb – Rijeka) omogućila je ubrzani razvoj turizma u regiji. Inicijativu bečkog liječnika Schröttera da se Opatija izgradi kao klimatsko lječilište (1880.) podupire Društvo južnih željeznica kupnjom Ville Angioline, popratnog parka i slobodnih terena (1882.) gdje je izgrađen turistički hotel Kvarner (1884.) i danas važan simbol Opatije. O značaju turizma u Opatiji najbolje govori uvođenje statistike o praćenju broja turističkih dolazaka (od 1883.) i noćenja (od 1889.) po „turističkim godinama“ (od 1. rujna do 31. kolovoza).⁵ Austrijska vlada 1899. godine Opatiju konačno proglašava klimatskim morskim lječilištem te kroz sljedeće četiri godine Opatija ima tri hotela, tri pansiona i značajan broj raskošnih vila. Uvodi se i spomen-knjiga (1891.) u koju su se potpisivale brojne poznate ličnosti koje su posjećivale Opatiju. Do Prvog svjetskog rata, Opatiju su posjetili brojni vladari europskih dinastija koji su odsjedali u raskošnim vilama ili hotelu Kvarner, ali i hrvatski banovi i književnici (Blažević, 1987).

⁵ U godini 1883./1884. Opatija je imala 1412 turističkih dolazaka, a 1888./1889. već 3449 gostiju (Blažević, 1987).

Godine 1894. Opatija po broju turističkih dolazaka izbija na osmo mjesto, a tri godine kasnije na peto mjesto klimatskih i banjskih lječilišta u austrijskom dijelu Monarhije, dok su se ispred nalazili Karlovy Vary, Baden, Ischl i Marianske Lazne. Već krajem 19. stoljeća počinje se razmišljati o povezivanju zupčanom željeznicom Učke s Opatijom, no usprkos i brojnim kasnijim projektima do toga nije došlo do današnjeg dana (Blažević, 1987).

Željeznica je u Rijeci omogućila rast privrede i gradnju velikih hotela. Godine 1974. godine je bogati riječki trgovac Gorup na obali izgradio luksuzni hotel „Europa“. Iste godine je u blizini željezničkog kolodvora otvoren i „Hotel de la Ville“ čija lokacija je označavala veliku vezanost uz željeznicu. U Rijeci se nalazio i veliki broj krčmara, gostioničara i kavanara (npr. 1880. u Rijeci 85, u Bakru 25). Posebno je interesantan bio Hotel emigranata s obzirom da ga je 1905. godine izgradila mađarska vlada za smještaj emigranata koji su preko riječke luke iseljavali u Ameriku. Bio je to najveći hotel u Rijeci s čak petsto kreveta. Usprkos velikom broju hotela u Rijeci se nije radilo o klasičnom turizmu kao u Opatiji jer je Rijeka bila značajna luka u Europi i industrijski grad pa se pretežito razvijao tranzitni i poslovni turizam. Uoči početka Prvog svjetskog rata, Rijeka je imala čak dvadeset hotela (Opatija trinaest, a Zagreb tri) i dvanaest kina (Zagreb dva), dok je u današnje vrijeme i hotela i kina znatno manje. Prije početka rata izgrađena su i dva velika kupališta „Neptun“ i „Quarnero“ na lukobranu koje je bilo jedno od najsuvremenijih tadašnje Monarhije (Žic, 2000).

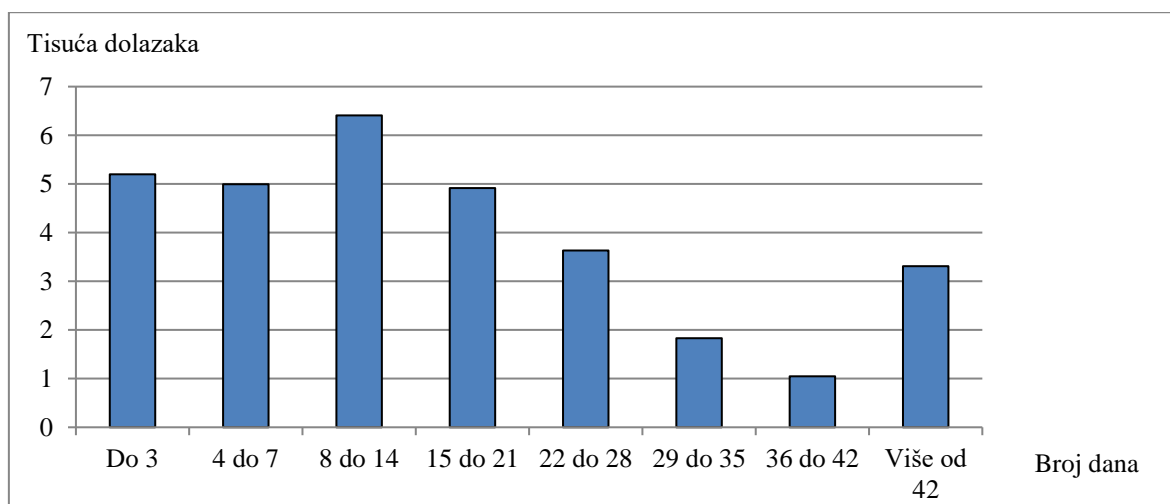
Krajem 19. stoljeća turizam počinje i u Lovranu, Bakru i Kraljevici koji se počinju razvijati kao zimska lječilišta i morska kupališta, a uskoro se grade i prvi hoteli. Prvo morsko kupalište u Kraljevici (na poluotoku Oštro) izgrađeno 1896. godine dobiva Diplomu na gospodarskoj izložbi u Zagrebu kao jedno od najljepše uređenih kupališta na Jadranu. Lovran je u turističkom smislu posebice profitirao zahvaljujući blizini i velikim sličnostima s Opatijom. Godine 1989. stekao je status klimatskog lječilišta te je početkom 20. st. zajedno s Opatijom imao šesnaest sanatorija koje su preporučivali najistaknutiji europski liječnici (Blažević, 1987; Kos, 2010).

Sve do Prvog svjetskog rata glavna turistička sezona u Opatiji i ostalim primorskim mjestima odvijala se u hladnijem dijelu godine jer je klima bila povoljnija nego u unutrašnjosti Monarhije. Postepeno se vrhunac turističkih dolazaka sa zime pomiče na proljeće (oko 1906.), pa u ljetne mjesece (oko 1910.) kada se sve više počinje propagirati

kupanje u moru iz zdravstvenih razloga, a postojali su i popusti za smještaj ljeti od 25 % te oslobođanje od plaćanja glazbene takse (Blažević, 1987).

Neposredno pred Prvi svjetski rat, Opatija već ima oko 54 tisuće turističkih dolazaka te je glavno i najpoznatije turističko odredište u Hrvatskoj. Za snažan turistički razvoj Opatije svakako je zaslužna kvalitetna smještajna infrastruktura, dobra željeznička povezanost s europskim gradovima i dobra organizirana zabava. Dolazak na Opatijsku rivijeru bio je olakšan od 1908. prometovanjem električnog tramvaja od željezničke stanice u Matuljima do Lovrana (dotad su korištene kočije). Od dolaska željeznice, Matulji počinju razvijati tranzitni i izletnički turizam sa smještajem u kućanstvima (Blažević, 1987; 2002).

U razdoblju do Prvog svjetskog rata postojao je aristokratski turizam za koji je bio karakterističan dugi prosječni boravak u destinaciji, posebice u Opatiji zbog njene naglašene lječilišne funkcije. Tako je, primjerice, 1907. godine u Opatiji čak 67 % turista boravilo duže od jednog tjedna, a preko šest tjedana ih je boravilo čak 11 % (sl. 8) (Blažević, 1975; 1987).

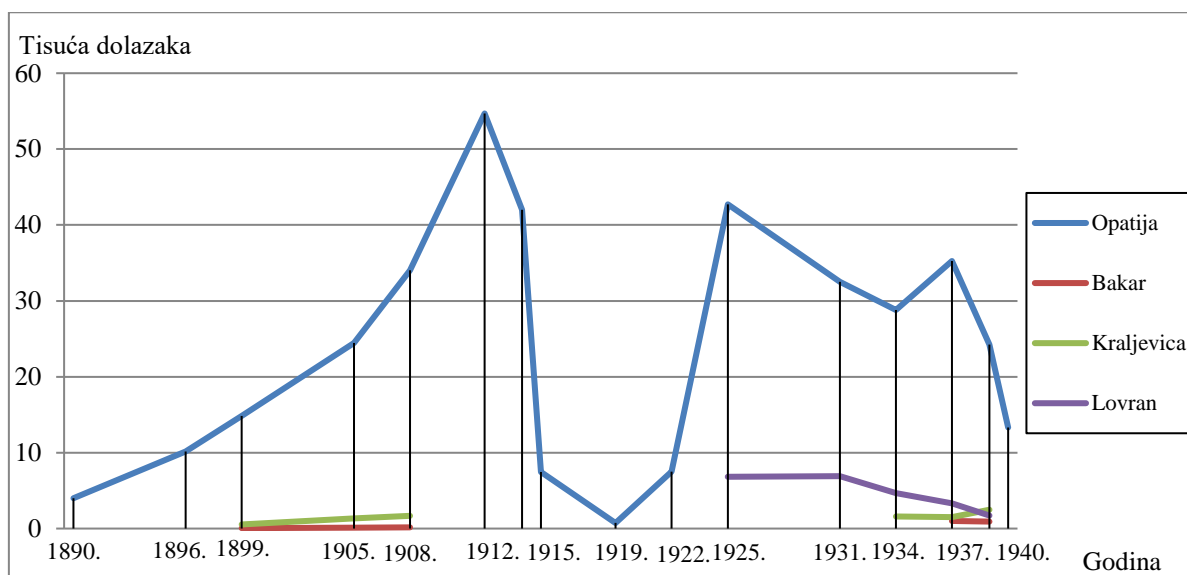
Sl. 8. Broj gostiju u Opatiji 1907. godine prema duljini boravka

Izvor: Blažević (1987)

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća počinju se osnivati *društva za poljepšavanje mjesta* u onim mjestima u kojima je prepoznato da bi turizam mogao predstavljati značajan izvor prihoda. Ta društva bila su svojevrsna preteča današnjih turističkih organizacija. Njihove najčešće zadaće su bile: izgradnja ili uređenje šetnica, sadnja drvoreda, održavanje čistoće mjesta itd. U Opatiji je ono djelovalo već od 1885. kada započinje izgradnja obalne šetnice od Voloskog do Lovrana, u Mošćeničkoj Dragi od 1912., a u Kastvu od 1913. godine. U

Mošćeničkoj Dragi stanovništvo se uglavnom bavilo pomorstvom, a kao dopunski posao su iznajmljivane sobe u kućanstvima. Uoči Prvog svjetskog rata postojala su još dva mala pansiona i novoizgrađeno svratište (Blažević, 1987).

Početak Prvog svjetskog rata (i ulazak Italije u rat 1915.) odgodio je veoma očekivani Međunarodni turistički kongres koji se trebao održati u Opatiji. Sam rat obilježio je prekid većine turističkih dolazaka u regiji. Tako je primjerice broj turističkih dolazaka u Opatiji od 54 696 (1912.) pao na 7472 (1915.) (sl. 9). To nije bila posljedica samo uobičajenih „ratnih razloga“ nego i činjenice da je najveći broj turista dolazio iz Austrije i Italije, glavnih ratnih sudionika. Neki od hotela su pretvoreni u bolnice za oporavak austrijskih ranjenika koji su dopremani s prve linije fronte na rijeci Soči (Blažević, 1987; Vukonić, 2005).

Sl. 9. Poznati turistički dolasci u Opatiji, Bakru, Kraljevici i Lovranu u razdoblju od 1890. do 1940. godine

Izvor: Blažević (1987)

5.2. Razdoblje između dva svjetska rata (1918. – 1939.)

Ovo razdoblje započinje raspadom Austro-Ugarske i podijeljenošću Riječke urbane regije između Kraljevine Italije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Opatijsko primorje s Matuljima našlo se u Italiji, od 1924. je priključena i Rijeka (dotad zasebna Riječka država), a ostatak regije (sa Sušakom od 1924.) nalazio se u sklopu Kraljevine SHS (Žic, 2000).

Nove društveno-političke promjene negativno su utjecale na turistički razvoj Opatijskog primorja. U ovom razdoblju nije dosegnut broj turističkih dolazaka iz prethodnog razdoblja. Najveći broj turističkih dolazaka u ovom razdoblju Opatija je dosegla 1925. (42 723), što je gotovo 12 000 manje nego 1912. godine (sl. 9). Najveći broj dolazaka je zabilježen tada (a ne uoči Drugog svjetskog rata) zbog povećane talijanske propagande za turistička putovanja u novoosvojene teritorije nakon priključenja Rijeke. Godine 1924. formirana je tzv. Kvarnerska provincija (uključivala Rijeku, Opatiju, Volosko, Lovran, Mošćeničku Dragu, Matulje, Klanu i Ilirsku Bistricu) koja je 1930. postala bescarinska zona pa su cijene robe široke potrošnje i turističko-ugostiteljskih usluga bile niže od 10 do 20 % kako bi se lakše nosilo s jugoslavenskom konkurencijom. Svjetska ekonomska kriza početkom 30-ih godina veoma je nepovoljno utjecala na turistička kretanja jer su turisti imali ograničenja za putovanja u inozemstvo (npr. Austrija je imala ograničenje iznosa deviza od dvjesto šilinga po osobi) pa je i rast turističkih dolazaka uoči Drugog svjetskog rata bio znatno sporiji. U ovom razdoblju počinje snažna dominacija turističkih dolazaka u ljetnim mjesecima (1934. u Opatiji je omjer turističkih dolazaka u kolovozu naspram siječnju bio 29:1) zbog nazadovanja zimovališnog i lječilišnog turizma (1932. je Opatija izgubila status lječilišta) (Blažević, 1975; 1987).

Rijeka pod Italijom počinje veoma nazadovati u gospodarskom i turističkom aspektu. Dolazi do naglog pada turističkih dolazaka i noćenja, zatvarani su brojni hoteli i gostionice. Svi riječki hoteli (Bonavia, Imperial, Reale, Quarnero i Excelsior) zajedno su imali oko 160 kreveta (manje od trećine koje je imao samo Hotel emigranata prije 1914.). U ovom razdoblju su jedini važniji zahvati za turiste bili gradnja mosta preko Rječine (1926.), nova državna cesta Rijeka – Kantrida – Volosko (1927.) te adaptacija i dogradnja hotela Bonavia (Žic, 2000).

Dok je Rijeka propadala, Sušak je u turističkom smislu napredovao. Od 1924. bio je sjedište Saveza za unaprjeđenje turizma na Gornjem Jadranu, čiji članovi su bili Sušak, Bakar, Bakarac, Kraljevica i dr. U zaljevu Martinšćica (danas dio Općine Kostrena) izgrađeno je dječje odmaralište za jugoslavenske učenike osnovnih i srednjih škola te je glasilo za jedno od najopremljenijih ljetovališta za mlade. Godine 1930. Sušak je imao tri hotela (Kontinental, Park i Reš) te još oko trideset soba u privatnom smještaju. Po broju turističkih dolazaka (1936. 17 312) bio je ispred svih turističkih mjesta na istočnokvarnerskoj obali, ali po broju noćenja (33 667) daleko iza Crikvenice (168 356).

Iako je Sušak biran kao najljepše turističko mjesto, ipak se tu prvenstveno razvijao tranzitni turizam. U Sušaku je (od 1923.) djelovala i podružnica Hrvatskog planinarskog društva Velebit koja je propagirala planinarstvo, označila brojne planinarske staze te materijalno pomagala izgradnju dvije planinarske kuće: na Obruču (1926.) i Risnjaku (1930.) koje i danas postoje. Na Sušaku je izlazila i mjesečna revija *Jugoslavenski turista* (od 1933.) koja je propagirala turizam, sport, kupališta i ljetovališta u Jugoslaviji (Blažević, 1987; Žic, 2000).

U Bakru je (1930.) postojao hotel Jadran, dvanaest gostionica (jedna je pružala usluge smještaja) te oko šezdeset soba u privatnom smještaju, a u Kraljevici tri hotela, dva pansiona, četiri gostionice s deset soba te još 256 soba u privatnom smještaju. Iste godine su u Kastvu zabilježeni prvi (uglavnom strani) turisti (njih 47 sa 70 noćenja) koji su boravili u šest postojećih gostionica s po jednom sobom za noćenje (Blažević, 1987).

Godine 1930. je čehoslovačka kompanija uspostavila prvu zračnu liniju između inozemstva i Jadrana (Prag – Brno – Bratislava – Zagreb – Sušak) s aerodromom na Grobničkom polju. Zatim jugoslavenska kompanija Aeroput uspostavlja linije: Zagreb – Sušak (1930.), Beograd – Sarajevo – Split – Sušak – Zagreb (1931.), Zagreb – Ljubljana – Sušak (1933.) te Sušak – Ljubljana – Klagenfurt (1934.). Turisti i ostali putnici su s aerodroma prevoženi autobusnim linijama na Sušak ili pak taksi prijevozom do Opatije (Blažević, 1987).

Za vrijeme Drugog svjetskog rata (1939. – 1945.), turizam se prilagodio ratnom stanju pa su hoteli u Opatijskom primorju i Rijeci uglavnom korišteni za rehabilitaciju njemačkih časnika. Osim toga oštećen je dobar dio turističkih objekata. Još u sezoni 1939. godine je bilo ponešto turista (Opatija 24 239), dok su godinu dana kasnije turistička mjesta u potpunosti opustjela (Žic, 2000; Vukonić, 2005).

5.3. Razdoblje socijalističke Jugoslavije (1945. – 1990.)

Nakon Drugog svjetskog rata (mirovnim ugovorom u Parizu 1947.), prostor današnje Riječke urbane regije se ponovno ujedinjuje i ulazi u sastav socijalističke Jugoslavije pa možemo govoriti o novoj fazi turizma ove regije.

U prvim godinama nakon rata naglasak je na općoj obnovi infrastrukture i gospodarstva kroz industrijalizaciju pa turizam i ostali sektori nisu imali veći značaj. S

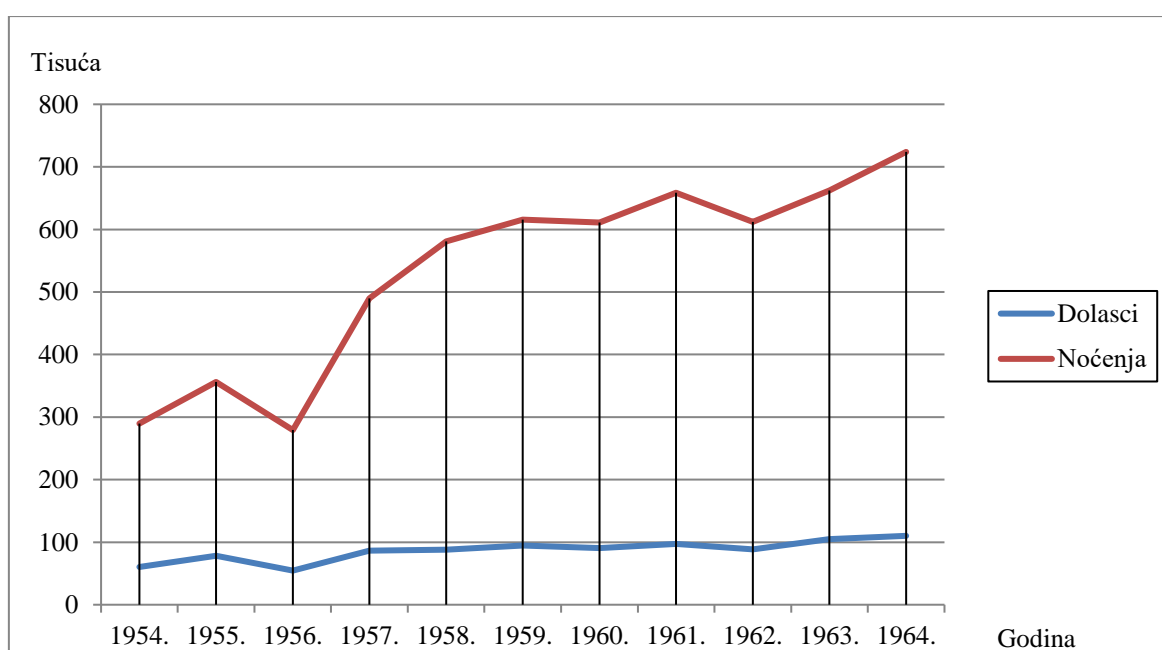
obzirom na golemu ratnu razaranja diljem Europe, turizam nije pretrpio znatne štete. Većina smještajnih objekata iz ranijeg razdoblja je sačuvana, iako je bilo oštećenja uglavnom unutrašnjosti (Vukonić, 2005).

Jugoslavenska vlast u želji da nadoknadi izostanak stranih turista i stvori uvjete za oporavak počinje poticati razvoj domaćeg turizma. U prethodnom razdoblju, turisti su uglavnom bili obrazovani stručnjaci, obrtnici ili trgovci, dok u ovom razdoblju počinju kolektivna putovanja radništva i seljaštva. Glavni preduvjet za to bila je odluka o pravu zaposlenika na plaćeni godišnji odmor od 14 do 30 dana pa ljetni godišnji odmor postaje društvena praksa. Za to su bile vrlo značajne povlastice za prijevoz na godišnji odmor (npr. od 1961. do 1965. je postojala iskaznica K-15 koja je omogućavala 50 % popusta na povratnu zrakoplovnu kartu ili pak 75 % ako se radilo o drugim prijevoznim sredstvima). Do 1951. godine postojao je i sustav dvojnih cijena, odnosno za domaće turiste su cijene bile jeftinije. Dakle, radilo se programu socijalnog turizma, kojim se htjelo „radnika pretvoriti u turista“ (Vuković, 2005; Grandits i Taylor, 2013).

Radnici s obiteljima u ljetnim mjesecima pretežno borave u radničkim odmaralištima, koja su bila u vlasništvima poduzeća, tvornica, sindikata, općinskih ili republičkih vlasti. U Rijeci, Opatiji i Kraljevici su postojala brojna takva odmarališta koja su bila ili novoizgrađena ili prenamijenjena iz prijašnjih smještajnih objekata. Sredinom 1980-ih godina je provedeno istraživanje prema kojemu je zaključeno kako uvjeti u odmaralištima nisu bili najbolji. Većina soba je bila trokrevetna ili višekrevetna, nije imala kupaonice, a često nije bilo ni tople vode. Vlast u Opatiji se žalila kako derutnost odmarališta šteti komercijalnom turizmu pa je na njihov zahtjev, odmaralište Industrijsko-poljoprivrednog kombinata Osijek (u nekadašnjem hotelu Royal) bilo obnovljeno (Grandits i Taylor, 2013).

Godine 1952. osnovan je prvi Turistički savez sa sjedištem u Rijeci, a otvaraju se i „turistička društva“ (zamjenjuju nekadašnje odbore za poljepšavanje mjesta) koji su imali veliku zaslugu u oblikovanju regije kao turističke destinacije. Godine 1962. u Opatiji počinje djelovati putnička agencija Kvarner Express osamostaljivanjem filijale jugoslavenske agencije Putnik. Mnogi postojeći hoteli se obnavljaju ili proširuju, a grade se i novi. Ipak, zanimljivo je da je Rijeka jedino veće turističko mjesto u Hrvatskoj u kojem tijekom socijalističkog razdoblja nije izgrađen niti jedan novi hotel (Žic, 2000; Vukonić, 2005).

Do 1952. godine u potpunosti prevladavaju domaći turisti pa je, primjerice, Opatija 1950. godine imala pedeset puta više domaćih turista. Nakon toga počinje prevlast inozemnog turizma pa već 1954. u Opatiji strani turisti čine 60 % svih dolazaka. Pristupačnost stranim turistima svakako je omogućila devalvacija jugoslavenskog dinara (1952.). No razvoj snažnijeg inozemnog turizma najviše je vezan uz činjenicu da je vlast u inozemnom turizmu prepoznala najbolji izvor za postojeći nedostatak strane valute. Broj turista u Opatiji 1954. godine premašio je najbolju turističku godinu (1925.) iz prethodnog razdoblja. Broj turističkih dolazaka i noćenja od sredine 1950-ih do sredine 1960-ih stalno raste, s iznimkom 1956. (negativan odjek Mađarske revolucije) (sl. 10) (Blažević, 1975).

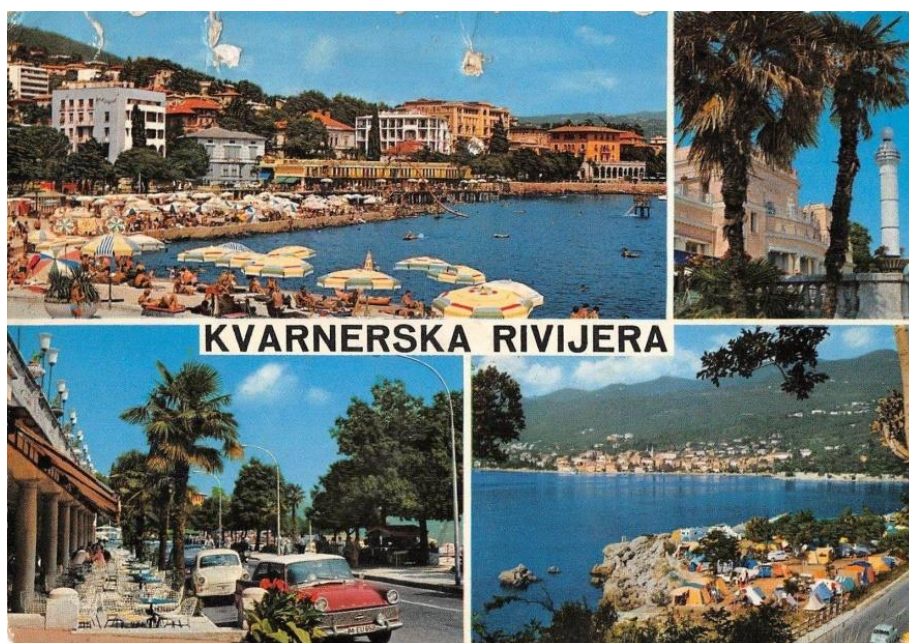
Sl. 10. Broj turističkih dolazaka i noćenja u Opatiji od 1954. do 1964. godine

Izvor: Blažević (1975)

Veliki značaj turizma može se ogledati i u osnivanju Više ekonomske škole ugostiteljskog smjera (1960.) u Opatiji, u kojoj su se s vremenom obrazovali najbolji hrvatski ugostitelji i hotelijeri. Devet godina kasnije škola se pretvara u četverogodišnji sveučilišni studij Ekonomskog fakulteta u Rijeci kao Odjel za ugostiteljstvo i turizam. Godine 1974. prerasta u zasebni Hotelijerski fakultet Opatija, koji i danas djeluje (Vukonić, 2005).

Razdoblje hrvatskog turizma od 1965. do 1975. godine naziva se zlatnim dobom hrvatskog turizma, ali ga se ujedno može nazvati i zlatnim dobom turizma Riječke urbane regije (sl. 11). Tada turizam postaje masovni fenomen sa snažnim porastom turističkih

dolazaka diljem svijeta. U Jugoslaviji je to razdoblje kada turizam postaje jedan od strateških pravaca razvoja i dobiva značajno mjesto u razvojnim planovima. U ovom razdoblju postoje i novi suvremeniji smještajni oblici – autokampovi u Kraljevici, Kostreni, Rijeci, Opatiji (u Ičićima), Lovranu (u Medveji) te Mošćeničkoj Dragi. Godine 1967. izgrađeno je novo hotelsko naselje „Uvala Scoot“ u Kraljevici s disperznom strukturom naselja po uzoru na mali primorski gradić. Grade se brojni novi hoteli, kao npr. Ambassador i Adriatic u Opatiji te Marina u Mošćeničkoj Dragi. No, zbog sve većeg interesa turista za ljetovanje postojao je nedovoljan broj hotelskih jedinica pa se intenzivno počinje aktivirati i privatni smještaj. Godine 1970. otvara se Zračna luka Rijeka na otoku Krku koja je omogućila jednostavniji i brži dolazak u regiju, posebice za turiste veće platežne moći (Vukonić, 2005; Opatija Riviera, n.d.).

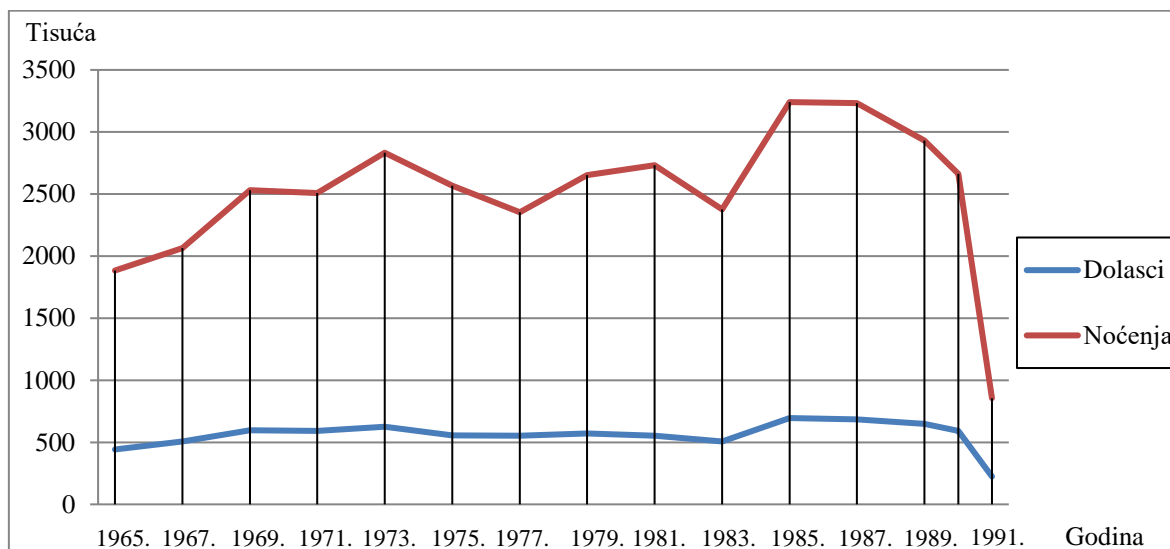

Sl. 11. Razglednica iz 1969. godine koja prikazuje motive iz Opatije i kampa u Preluku (Rijeci)

Izvor: preuzeto od Julijus (2018)

Vodilo se računa i o dodatnim sadržajima za turiste pa su postojale brojne sportske i zabavne manifestacije. Postojali su i disco-klubovi; u Rijeci je bio vrlo popularan disco-klub brod „Barba Rude“ sa zečicama i striptizom (prvim u Jugoslaviji) što je bilo poprilično iznenađujuće za ta vremena. U Opatiji je djelovao i Casino Rozalija (od 1963.) kao prvi takav u Istočnoj Europi. Motociklističke utrke u Preluku (na cesti koja povezuje Rijeku i Opatiju) od 1969. do 1977. su bile dio Prvenstva svijeta za motocikle (Blažević, 1975; Žic, 2000).

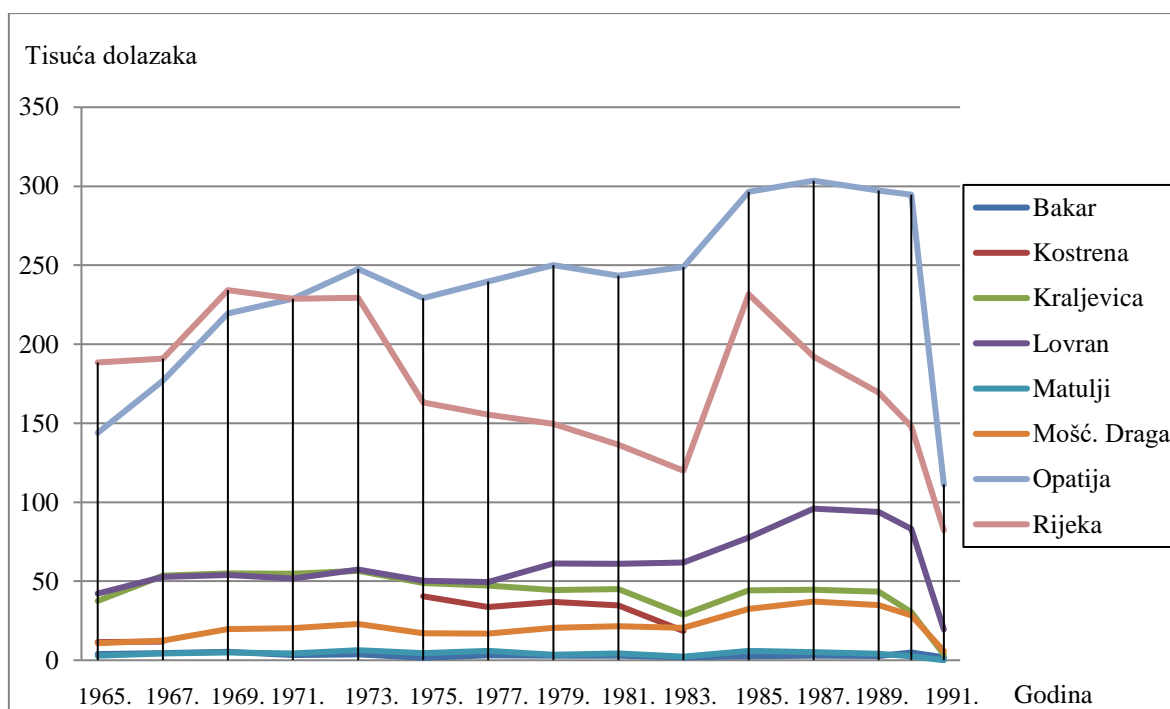
U razdoblju od 1965. do 1973. godine bilježi se uglavnom konstantan rast broja turističkih dolazaka i noćenja, dok se u sljedećim godinama javljaju i vremena turističke stagnacije te čak i opadanja (1977. i 1983.). Smanjenje turističkih dolazaka početkom 1980-ih vezuje se uz ekonomsku recesiju koja je zahvatila većinu visokorazvijenih zemalja. Najveći broj turističkih dolazaka i noćenja u ovom razdoblju je ostvaren 1985. godine, kada 695 355 turista ostvaruje 3 240 404 noćenja. Daljnji pozitivni turistički rezultati prekinuti su Domovinskim ratom (sl. 12) (Vukonić, 2005).

Sl. 12. Turistički dolasci i noćenja u Riječkoj urbanoj regiji u razdoblju od 1965. do 1991. godine

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1965. – 1974.; Promet turista u primorskim općinama 1975. – 1991.

Ako pratimo turističke dolaske pojedinačno po današnjim gradovima/općinama možemo uvidjeti poprilično slične trendove kao i na razini regije. Zanimljivo je da je Rijeka od 1965. do 1970. imala veći broj turističkih dolazaka od Opatije, koja zatim ponovno dominira regijom. Ističe se i odnos turističkih dolazaka u Lovranu i Kraljevici koji do kraja 1970-ih imaju poprilično sličan broj turističkih dolazaka, da bi nakon toga Lovran počeo značajnije turistički rasti, a Kraljevica stagnirati (sl. 13).

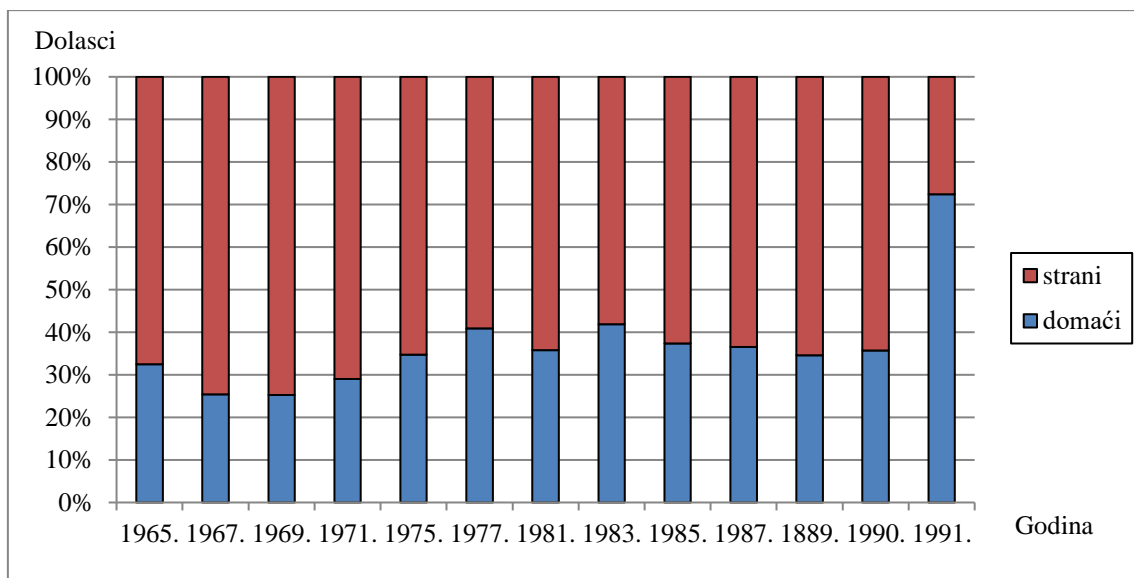

Sl. 13. Turistički dolasci po općinama/gradovima Riječke urbane regiji u razdoblju od 1965. do 1991. godine⁶

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1965. – 1974.; Promet turista u primorskim općinama 1975. – 1991.

U razdoblju od 1965. godine do Domovinskog rata prevladavaju strani turisti te je njihov udio prosječno bio oko 60 do 70 % dolazaka. To je posljedica veće otvorenosti zemlje prema inozemnom turizmu, ali i smanjenja radničkih odmarališta i turističkih povlastica za domaće turiste (sl. 14).

⁶ Zbog vrlo malog broja turističkih dolazaka, izostavljeni su podatci za Kastav i Čavle (vidjeti priloge 1-3), a turistički dolasci u Kostreni za razdoblje od 1969. do 1973. te od 1985. do 1991. godine vođeni su pod Rijekom.

Sl. 14. Udio domaćih i stranih dolazaka u Riječkoj urbanoj regiji u razdoblju od 1965. do 1991.

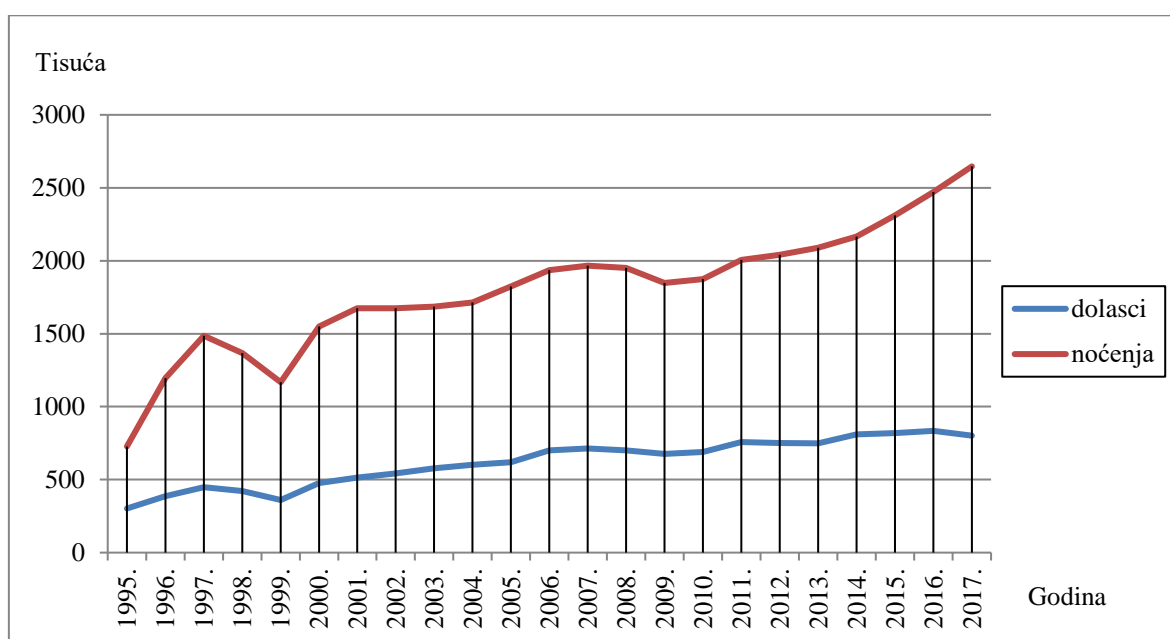
Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1965. – 1974.; Promet turista u primorskim općinama 1975. – 1991.

5.4. Razdoblje Domovinskog rata (1991. – 1995.)

Godine 1991. dolazi do raspada Jugoslavije i osamostaljivanja Hrvatske. Razdoblje Domovinskog rata (1991. – 1995.) bilo je krajnje nepogodno za razvoj turizma i investiranje. Osim toga u tom je vremenu trebalo provesti i proces privatizacije poduzeća i hotela. Iako Riječka urbana regija nije direktno zahvaćena ratnim zbivanjima, ona su se svejedno odrazila na turizam jer su znatno smanjila interes potencijalnih turista što je rezultiralo velikim padom iskorištenosti turističkih objekata: sa 112 dana 1985. na tek 42 dana 1991. godine (tab. 5). Osim toga brojni su hoteli korišteni za prihvrat izbjeglica što ih je do kraja financijski iscrpilo, dok su u domu na Platku vršene pripreme Hrvatske vojske za odlazak na ratište. Već je uspostava privremenog mira (1992.) omogućila obnavljanje potražnje (1994.) jer su međunarodne mirovne snage garantirale izostanak većih ratnih operacija. No, 1995. godine zbog vojno-redarstvenih akcija dolazi do ponovnog pada turističkog prometa. Dok su u prethodnom razdoblju prevladavali strani turisti, u razdoblju ratnih zbivanja prevladavaju domaći turisti (sl. 14) (Žić, 2000; Vukonić, 2005).

6. Aktualni turistički razvoj (nakon 1995. godine)

Nakon oporavka od ratnih zbivanja turizam bilježi postepeni rast, s iznimkom u pojedinim godinama. Tako se 1999. godine dogodio značajan pad turističkih dolazaka i noćenja, najveći u novijem razdoblju. To bi se dalo pripisati nestabilnostima u regiji, točnije NATO-ovom bombardiranju Srbije i Kosova. Druga slabija turistička godina u novijem razdoblju bila je 2009. godina kada je došlo do svjetske recesije i krize koja najprije pogađa turizam. U posljednjim godinama bilježi se značajno brži rast broja noćenja, u odnosu na broj turističkih dolazaka pa je tako 2017. godine ostvaren vrhunac turističkih noćenja (2 646 594) u novijem razdoblju (sl. 15).

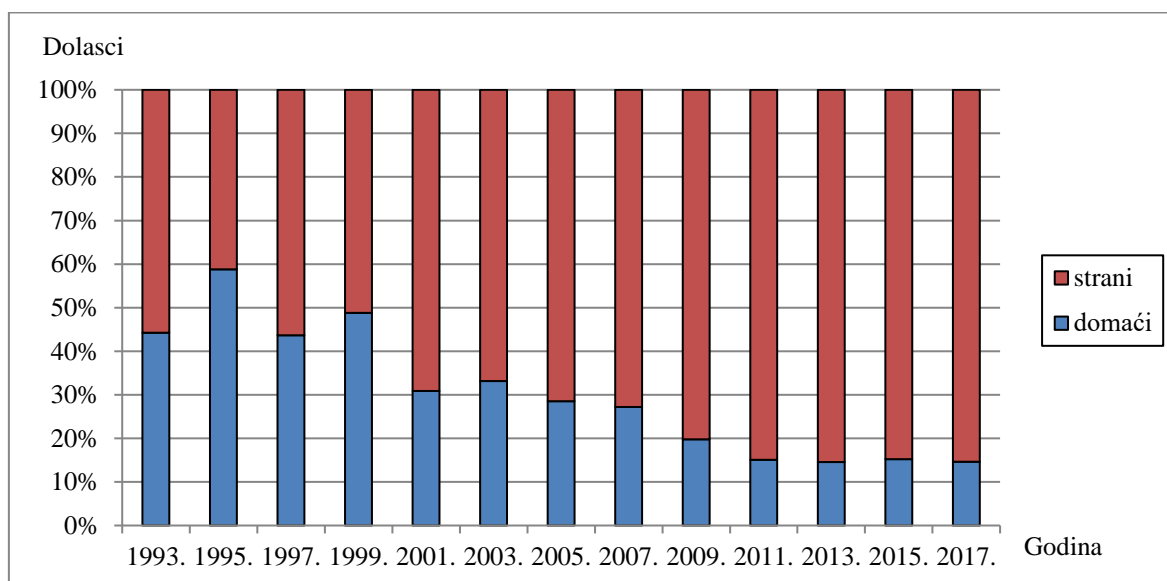
Sl. 15. Turistički dolasci i noćenja u Riječkoj urbanoj regiji u razdoblju od 1995. do 2017. godine

Izvor: Turizam 1995.; Turizam u 1996. – 2017.

6.1. Strukture turističkih dolazaka i smještajnih kapaciteta

Nakon Domovinskog rata, ponovno prevladavaju strani turisti. Iznimka bi bila 1999. godina kada je omjer domaćih i stranih turista bio gotovo podjednak. Udio stranih turista se snažno povećavao od 1997. (56,3 %) do 2011. (84,92 %). Prevladavajući udio stranih turista je posljedica oslabljene kupovne moći potencijalnih domaćih turista i činjenice da je Hrvatska malo emitivno područje, odnosno povećanog interesa stranih turista za ovo područje. Tome je pridonijela duga turistička tradicija regije, dobra prometna povezanost i

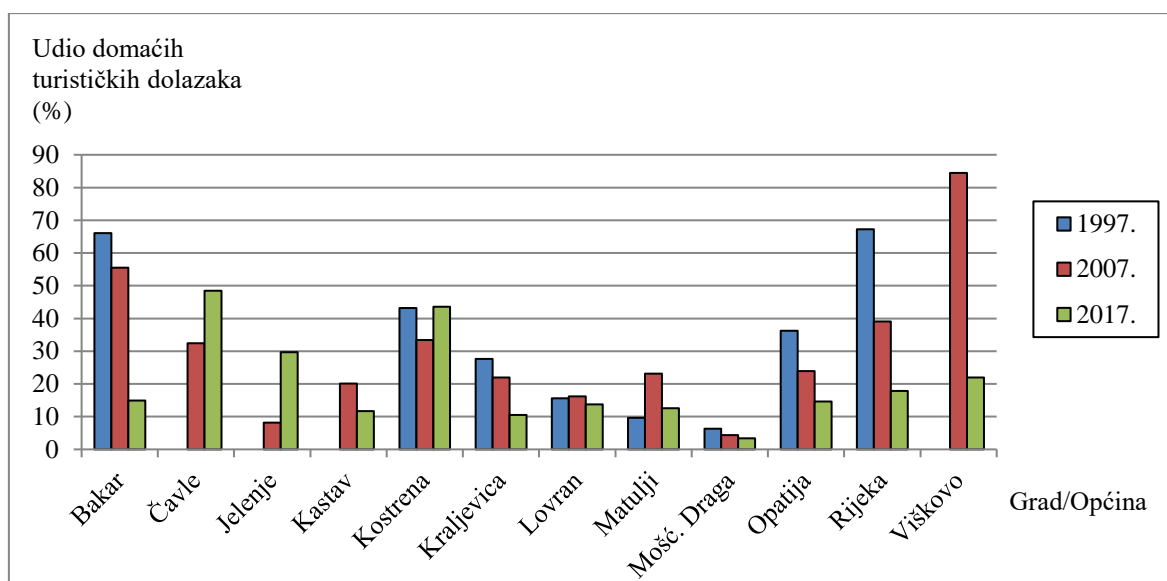
blizina glavnih europskih emitivnih područja te atrakcijska osnova. Ipak može se primijetiti kako je posljednjih godina omjer domaćih i stranih turista gotovo konstantan (sl. 16).

Sl. 16. Udio domaćih i stranih turističkih dolazaka u Riječkoj urbanoj regiji u razdoblju od 1993. do 2017. godine

Izvor: Turizam 1993. – 1995.; Turizam u 1996. – 2017.

Iako u svim gradovima/općinama (2017.) prevladavaju strani turisti, postoje određene razlike. Značajniji udio domaćih turista imaju općine Čavle (48,5 %) i Kostrena (43,5 %) što bi se moglo povezati s postojanjem jeftinijih smještajnih kapaciteta kao što su planinarski domovi, hosteli i privatne sobe. Više cijene smještaja te mnogobrojne vile i kuće za odmor mogle bi biti razlog zbog kojeg je Mošćenička Draga gotovo u potpunosti orijentirana na strane turiste (96,6 %). Znatno pad udjela domaćih turista u posljednjih dvadeset godina imali su Bakar i Rijeka (sl. 17).

Sl. 17. Udio domaćih turista po općinama/gradovima Riječke urbane regije u 1997., 2007., i 2017. godini

Izvor: Turizam u 1997.; 2007.; 2017.

Iako turizam Riječke urbane regije posljednjih godina bilježi pozitivne trendove, još uvijek nije dosegnuta vrijednost turističkih noćenja iz druge polovice 1980-ih godina. Primjerice, usporedbom dviju karakterističnih godina 1985. i 2017. zamjećuje se da je povećan broj turističkih dolazaka za 15,4 % i broj turističkih postelja za 17,4 %, dok turistička noćenja još nisu dosegnula brojke iz prijašnjeg razdoblja (pad od 18,3 %) (tab. 4).

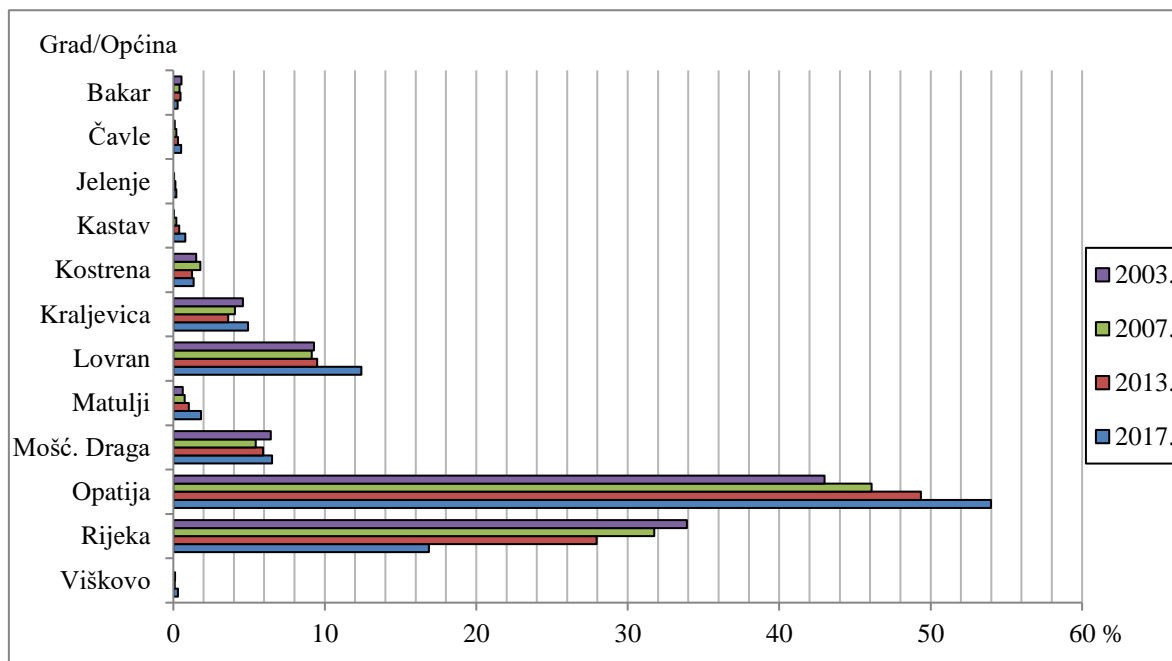
Tab. 4. Kretanje broja postelja, turističkih dolazaka i noćenja u Riječkoj urbanoj regiji 1985. i 2017. godine

Postelje			Dolasci			Noćenja		
1985.	2017.	Indeks 1985./2017.	1985.	2017.	Indeks 1985./2017.	1985.	2017.	Indeks 1985./2017.
28 749	33 737	117,4	695 355	802 385	115,4	3 240 404	2 647 025	81,7

Izvor: Turizam u primorskim mjestima 1985.; Turizam u 2016.

Grad Opatija uvelike dominira turističkim dolascima u Riječkoj urbanoj regiji s čak 54 %. Od 2003. do 2017. je zabilježen veliki rast udjela turističkih dolazaka u regiji od 11 % ili općenito rast turističkih dolazaka od 74 %. Zatim slijedi Grad Rijeka koji ima trend smanjenja udjela turističkih dolazaka (od 2003. do 2017. pad od 17 %) i Lovran s 12,4 % dolazaka u regiji. Općine Čavle, Jelenje, Viškovo te gradovi Kastav i Bakar imaju zasebno manje od jedan posto turističkih dolazaka u regiji, ali svi osim Bakra bilježe porast u udjelu turističkih dolazaka. Upravo Kastav ima i najveći porast broja turističkih dolazaka u regiji

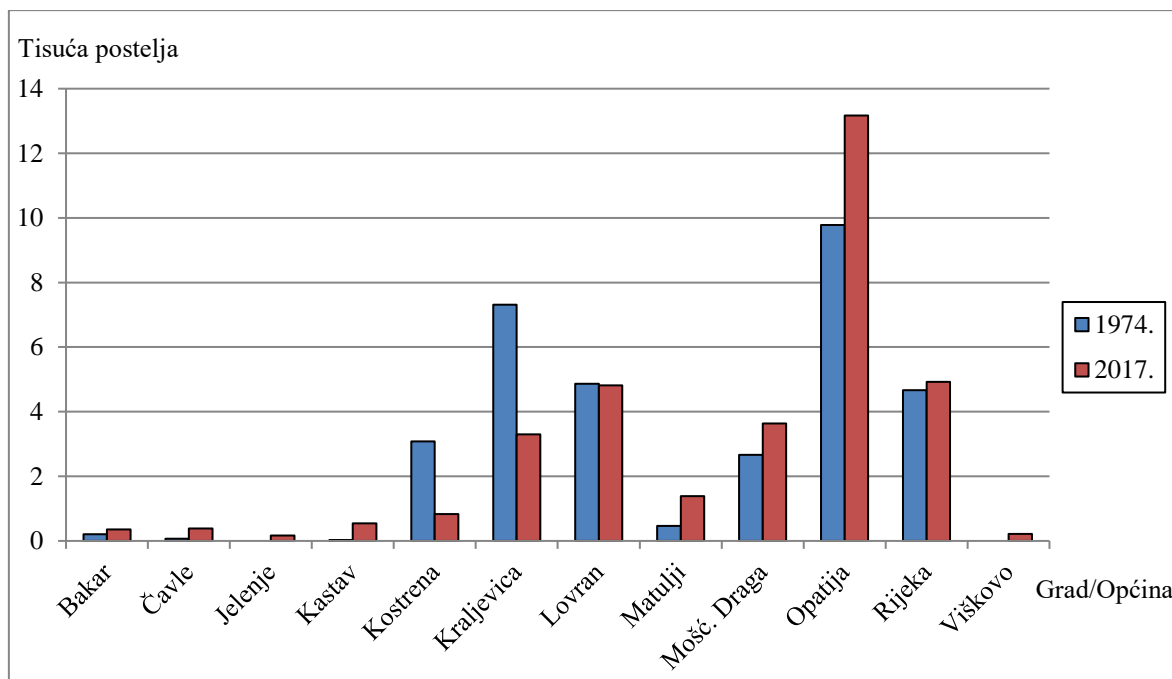
u odnosu na 2003. godinu od čak 87 puta što je posljedica vrlo niske baze 2003., odnosno značajnog povećanja smještajnih kapaciteta i turističke ponude. Općine poput Jelenja i Viškova su tek 2005./2006. godine dobile prve smještajne kapacitete i status turističkih mjesta, dok su Kastav i Čavle još i u ranijem razdoblju imali manji broj smještajnih kapaciteta (sl. 18).

Sl. 18. Udio turističkih dolazaka u Riječkoj urbanoj regiji po gradovima/općinama za 2003., 2007., 2013. i 2017. godinu

Izvor: Turizam u 2003; 2007; 2013; 2017.

Ulogu Opatije u turizmu cijele promatrane regije dobro oslikavaju i smještajni kapaciteti. Godine 2017. na Opatiju je otpadalo 39 % postelja u objektima za smještaj turista. Nakon toga slijede Rijeka s udjelom od 14,6 % i Lovran s 14,3 % postelja. Dakle, na ova tri grada/općine zajedno otpada 67,9 % smještajnih kapaciteta Riječke urbane regije. Primjetan je veliki pad broja turističkih postelja u Kraljevici i Kostreni u odnosu na 70-e godine prošlog stoljeća i to prvenstveno zatvaranjem autokampova (sl. 19).

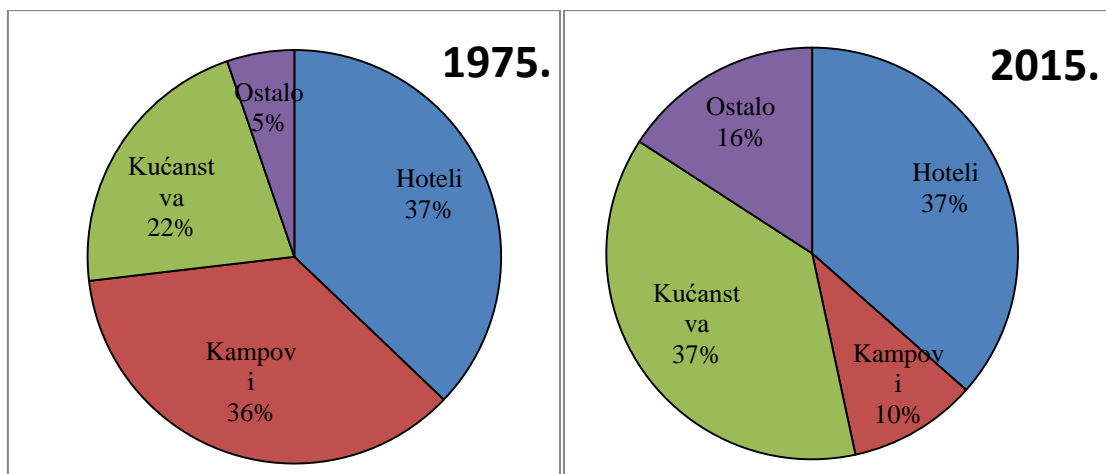

Sl. 19. Broj postelja po gradovima/općinama Riječke urbane regije 1975. i 2017. godine

Izvor: Turizam u primorskim mjestima 1974., Turizam u 2017.

Smještajne kapacitete na području Riječke urbane regije može se podijeliti u četiri glavne kategorije: (1) hoteli i slično (hoteli, turistička naselja, pansioni i *guest house*), (2) kampovi (kampovi, kampirališta i kamp-odmorišta), (3) kućanstva (sobe, apartmani, studio-apartmani, kuće za odmor i seljačka kućanstva) te (4) ostali smještajni kapaciteti kao što su hosteli, planinarski domovi, studentski domovi, odmarališta, lječilišta, objekti za robinzonski turizam).⁷ Hoteli i slično su 2015. godine imali 37 % svih smještajnih kapaciteta Riječke urbane regije. Najveći broj hotelskih postelja imaju Opatija i Lovran. U odnosu na ranije razdoblje (1975.) je udio hotela u relativnom smislu ostao isti. Usporedbom s ranijem razdobljem, uočava se velika važnost smještaja u kućanstvima (37 %) koji posebice prevladava u manjim turističkim mjestima (Bakar, Čavle, Jelenje, Kastav, Matulji i Viškovo). S druge strane, u novijem razdoblju kampovi polako gube značaj i u kvalitativnom i kvantitativnom smislu. Tako je od nekadašnjih 36 % (1975.), udio smještajnih kapaciteta u kampovima pao na tek 10 % (sl. 20). Od 2016. je taj udio i manji jer službeno je zatvoren i jedini kamp u Rijeci, a od iste godine je u Bakru zatvoren jedini postojeći hotel (Kvarner, n.d.d).

⁷ Od 2016. godine Državni zavod za statistiku mijenja način podjele smještajnih kapaciteta pa će se radi mogućnosti usporedbe s prijašnjim razdobljem koristiti podatci iz 2015. godine.

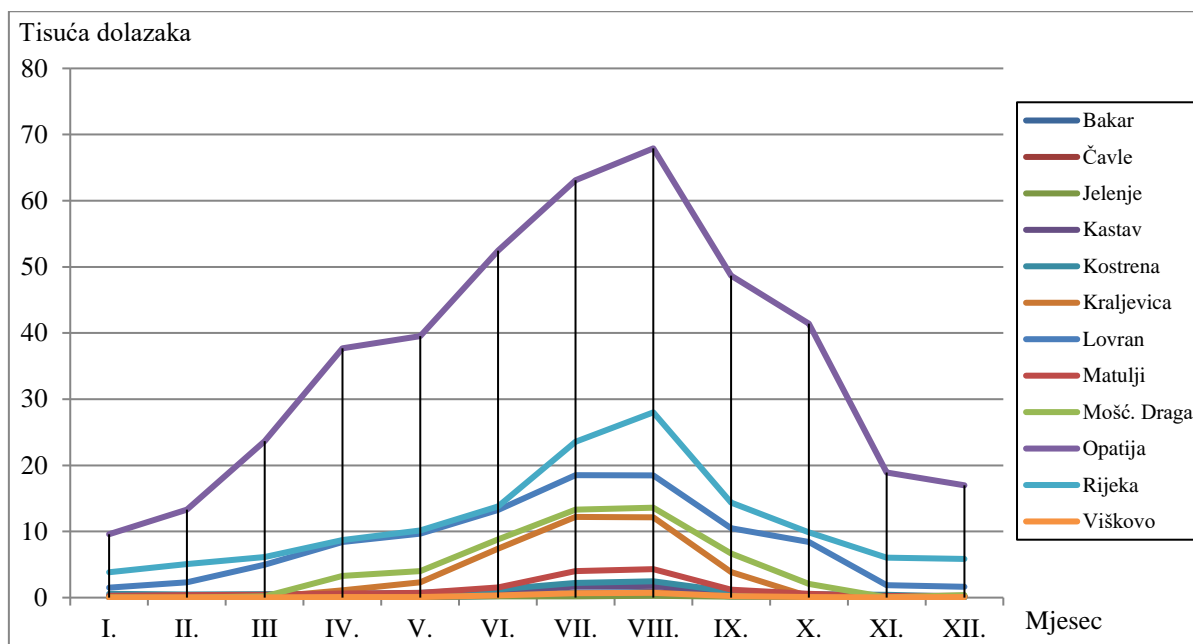

Sl. 20. Struktura smještajnih kapaciteta u Riječkoj urbanoj regiji 1975. i 2015. godine

Izvor: Turizam u primorskim mjestima 1975., Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2015.

U Riječkoj urbanoj regiji, kao i općenito u Hrvatskoj, izražena je sezonalnost turizma pri čemu prevladava broj turističkih dolazaka i noćenja u turističkoj sezoni (od lipnja do rujna). Tako je od lipnja do rujna 2017. godine ostvareno 59,8 % dolazaka te 70,6 % noćenja, a samo u glavnoj sezoni (srpanj i kolovoz) je ostvareno 36,4 % turističkih dolazaka i 47,3 % turističkih noćenja. To je posljedica povoljnijih klimatskih uvjeta (više temperature zraka i mora, manje padalina), manjeg udjela hotela, ali i sezone godišnjih odmora te školskih i studentskih praznika u većini europskih zemalja. Ipak unutar same regije postoje razlike u izraženosti sezonalnosti što prvenstveno uvjetuje vrsta turizma i struktura smještajnih kapaciteta. Vrlo izraženu sezonalnost turizma imaju Kraljevica (89,5 % dolazaka i 93,9 % noćenja) i Mošćenička Draga (80,8 % dolazaka i 88,1 % noćenja) zbog prevladavajućeg kupališnog turizma i značajnog udjela kampova u smještajnim kapacitetima. Slabije izraženu sezonalnost turizma imaju Jelenje (52,4 % dolazaka i 65,5 % noćenja) i Čavle (54,4 % dolazaka i 61,6 % noćenja) budući da ta turistička mjesta nisu na moru te razvijaju ostale oblike turizma. Slabije izraženu sezonalnost ima i Opatija (53,6 % dolazaka i 63,9 % noćenja) zbog razvijenog zdravstvenog i kongresnog turizma te činjenice da hoteli koji imaju veću popunjenost tijekom godine i time ublažavaju efekt sezonalnosti čine gotovo polovicu smještajnih kapaciteta (48,2 % svih postelja) (sl. 21). Specifično je kako gradovi/općine Bakar, Kastav i Viškovo koji ne razvijaju kupališni turizam imaju snažan porast sezonalnosti u odnosu na 2011. godinu. Tako je primjerice sezonalnost dolazaka u Bakru povećana sa 51,9 % na 88,8 %, u Kastvu sa 51,0 % na 75,1 % te u Viškovu sa 42,9 % na 59,8 % (prilozi 15-18). To je moguće pripisati većem broju

turističkih dolazaka (jeftinije cijene turističkog smještaja) prvenstveno radi kupališnog turizma u susjednim gradovima/općinama.

Sl. 21. Dolasci turista u gradovima/općinama Riječke urbane regije po mjesecima u 2017. godini

Izvor: Turizam u siječnju – prosincu 2017.

U Riječkoj urbanoj regiji turisti borave kratko. U novijem razdoblju uviđa se nešto kraći prosječni boravak (2017. 3,3 dana) u odnosu na socijalističko razdoblje (1985. 4,7 dana) što je posljedica fragmentacije turističke ponude jer se uz tradicionalni kupališni turizam, razvija kulturni i kongresni turizam koje karakterizira kraći boravak turista (tab. 5).

Tab. 5. Iskorištenost smještajnih kapaciteta i prosječni boravak turista u Riječkoj urbanoj regiji u razdoblju od 1965. do 2017. godine

Godina	Broj postelja	Broj noćenja	Iskorištenost smještajnih kapaciteta (u danima)	Prosječni boravak turista (u danima)
1965.	-	1 883 519	-	4,26
1975.	32889	2 567 285	78,06	4,62
1980.	30070	2 660 901	88,49	4,71
1985.	28749	3 240 404	112,71	4,66
1991.	20239	855 538	42,27	3,82
1997.	21924	1 486 051	67,78	3,32
2001.	24404	1 675 180	68,64	3,26
2006.	30340	1 935 862	63,81	2,75
2009.	27626	1 848 091	66,90	2,74
2013.	23705	2 088 398	88,10	2,79
2015.	27221	2 310 090	84,86	2,82
2017.	33737	2646594	78,45	3,3

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1965.; Promet turista u primorskim općinama 1975. – 1991.; Turizam u 1997. – 2017. (plavom bojom su istaknute najveće, a crvenom najmanje vrijednosti)

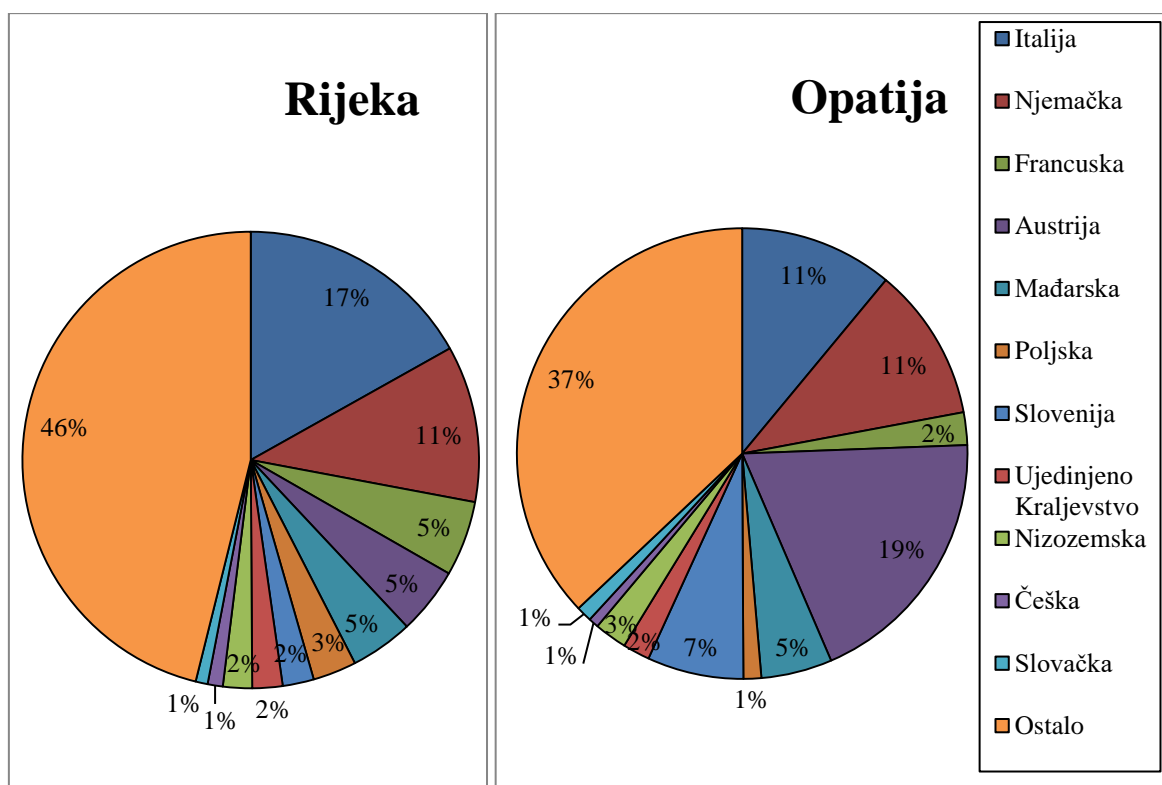
Proučavajući iskorištenost smještajnih kapaciteta po gradovima/općinama, može se uvidjeti da se izdvaja Opatija s iskorištenošću od 103,4 dana što je vezano uz već spomenuti značajan udio hotelskog smještaja koji ima slabije izražen sezonalni karakter. Opet je zanimljivo primijetiti da najduži prosječni boravak turista imaju Bakar i Viškovo, turističke destinacije koje ne razvijaju kupališni turizam (tab. 6).

Tab. 6. Iskorištenost smještajnih kapaciteta i prosječni boravak turista po gradovima/općinama 2017. godine

Grad/Općina	Broj Postelja	Broj noćenja	Iskorištenost smještajnih kapaciteta (u danima)	Prosječni boravak turista (u danima)
Bakar	360	12 896	35,82	5,65
Čavle	383	12 599	32,90	3,05
Jelenje	163	5973	36,64	3,83
Kastav	544	26 579	48,86	4,14
Kostrena	835	49 977	59,85	4,64
Kraljevica	3298	168 302	51,03	4,24
Lovran	4813	369 433	76,76	3,71
Matulji	1386	67 223	48,50	4,61
Mošćenička Draga	3636	252 936	69,56	4,83
Opatija	13 165	1 361 009	103,38	3,14
Rijeka	4927	306 990	62,31	2,27
Viškovo	221	12 677	57,36	5,04

Izvor: Turizam u 2017. (plavom bojom su istaknute najveće, a crvenom najmanje vrijednosti)

U strukturi stranih dolazaka prema zemlji porijekla u Riječkoj urbanoj regiji prevladavaju turisti iz Njemačke, Austrije i Italije. Poredak po broju dolazaka turista ovih triju zemalja se razlikuje među općinama/gradovima. Primjerice, u Rijeci pojedinačno najviši udio dolazaka ostvaruju turisti iz Italije (17 %), a u Opatiji turisti iz Austrije (19 %). Vrlo je visok udio stranih turista u kategoriji „Ostalo“ pri čemu bi se dalo zaključiti da zahvaljujući dobroj turističkoj promidžbi u Europi i svijetu dolazi sve više turista iz tradicionalno netipičnih emitivnih područja (sl. 22). Potrebno je posebno izdvojiti Kraljevicu, budući da tu nestandardno za ostatak regije, dolaze najviše turisti iz Slovenije (35,4 %), Mađarske (17,2 %) i Njemačke (14,1 %).

Sl. 22. Struktura stranih turističkih dolazaka prema zemlji porijekla 2017. godine u Rijeci i Opatiji

Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2015.

6.2. Oblici turizma

U ovom razdoblju je turizam dominantna djelatnost u četiri grada/općine i to u Opatiji, Lovranu, Mošćeničkoj Dragi i Kraljevici, dok je u ostalim gradovima/općinama popratna djelatnost (Prostorni plan Primorsko-goranske županije, 2013). Ljetni kupališni turizam je najzastupljeniji oblik turizma u regiji, koji se razvija u Lovranu, Mošćeničkoj Dragi, Opatiji, Kraljevici, Kostreni te na rubnim dijelovima grada Rijeke (Kantrida, Pećine). Uz to je povezana činjenica da je odmor i relaksacija uz more još uvijek glavni motiv dolazaka turista u Hrvatsku, ali uz taj tradicionalni turistički proizvod Sunce i more sve više se traže novi sadržaji i oblici turizma (Zadel, 2016). Kulturni turizam, koji je vezan uz kulturno-povijesnu baštinu, kulturne ustanove i manifestacije, najviše se javlja u Rijeci, Kastvu i Bakru te slabije i u drugim gradovima/općinama. Kongresni turizam je zastupljen u Opatiji i Rijeci gdje postoji oko 130 dvorana (uglavnom u hotelima) za održavanje kongresa ili skupova, a mogućnosti za *team building* programe postoje u gotovo svim ostalim gradovima/općinama. Opatija je središte zdravstvenog turizma, koji se prvenstveno veže uz Thalassoterapiju - specijalnu bolnicu za medicinsku rehabilitaciju bolesti, srca, pluća i

reumatizma, a značajne su i stomatološke poliklinike koje zbog jeftinijih cijena privlače i strane pacijente. Wellness usluge nude mnogi hoteli Opatije i Lovrana te jedan hotel u Rijeci. Nautički turizam je najrazvijeniji u Opatiji gdje postoji ACI Marina (u Ičićima) s oko tristo vezova u moru, te Marina hotela Admiral s još oko dvjesto vezova. Za vjerski turizam značajno je najstarije hrvatsko marijansko svetište Majke Božje Trsatske, ali i nedavno otvoreni Islamski centar Rijeka. Sportski turizam je najviše razvijen u općinama Čavle i Jelenje. Na Automotodromu Grobnik se organiziraju brojne domaće i međunarodne utrke motocikala i automobila pa mnogi profesionalni timovi iz Hrvatske i Europe tu dolaze na utrke, testiranja i treninge. Tu je i sportsko-rekreacijski centar Platak u kojem se posljednjih godina znatnim ulaganjima nastoji stvoriti respektabilno cjelogodišnje izletišta sa skijalištem i brojnim biciklističkim i planinarskim stazama, koje privlači goste s Kvarnera, ali i šireg područja (npr. iz Slovenije). Treba spomenuti da biciklističkih staza i šetnica ima u većini gradova/općina regije. Planinski turizam ima značajne potencijale (nacionalni park Risnjak, Grobničke Alpe, park prirode Učka te Lisina), ali još uvijek je slabo valoriziran. Lovni turizam gotovo ne postoji iako ima potencijale na području općina Klane, Matulja i Jelenja (Kvarner, n.d.c).

6.3. Turizam i socio-ekonomska obilježja

Na mogućnosti razvoja turizma uvelike utječu i demografska kretanja. Prostor Riječke urbane regije je prema popisu stanovništva iz 2011. godine imao 221 395 stanovnika, odnosno 268,9 stan./km². Najveću gustoću imaju vrlo urbanizirane jedinice lokalne samouprave Rijeka (2917,8 stan./km²) i Kastav (949 stan./km²), dok Klana (21 stan./km²), Mošćenička Draga (36,5 stan./km²) i Jelenje (49 stan./km²) imaju najmanju gustoću naseljenosti zbog velikih brdsko-planinskih površina. Između međupopisnih razdoblja 1991. – 2011. svi gradovi/općine, osim Rijeke i Opatije (ali i Mošćeničke Drage) bilježe porast broja stanovnika što je posljedica suburbanizacije i decentralizacije. Može se zaključiti kako su demografska kretanja u ovoj regiji relativno pozitivna što je svakako prednost za razvoj turizma.

Veoma pozitivan pokazatelj za razvoj turizma u ovoj regiji je i indeks razvijenosti koji se izračunava kao prosjek vrijednosti društveno-gospodarskih pokazatelja, i to: prosječnog dohotka po stanovniku, prosječnog izvornog prihoda po stanovniku, prosječne stope

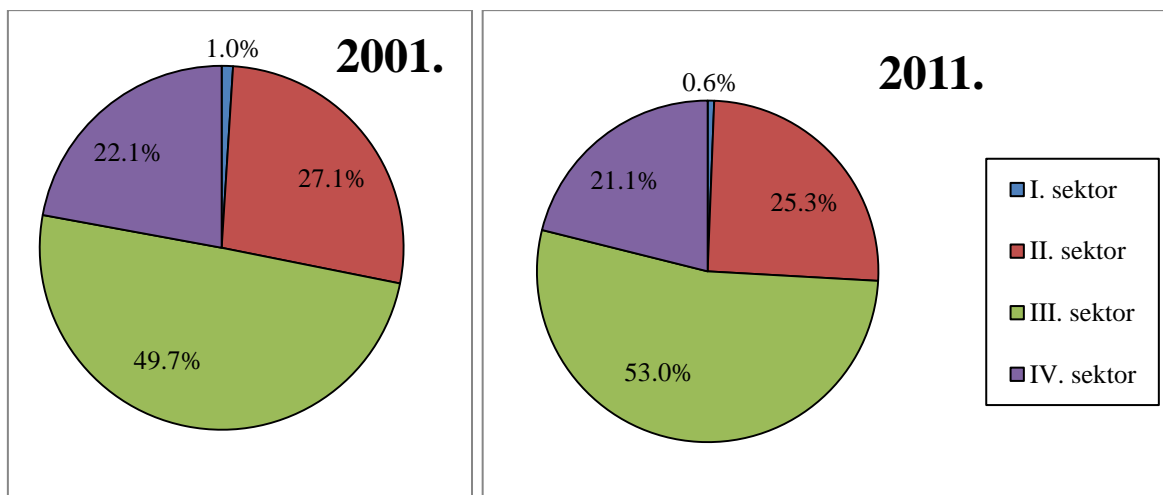
nezaposlenosti, općeg kretanja stanovništva, stupnja obrazovanosti stanovništva (tercijarno obrazovanje) te indeksa starenja. Sve općine i gradovi na području regije u razdoblju 2014. – 2016. nalaze se u iznadprosječnim skupinama (6-8), više od polovice ih se nalazi u najvišoj mogućoj kategoriji (8), a Općina Kostrena ima i najviši indeks razvijenosti u cijeloj Hrvatskoj (tab. 7).

Tab. 7. Indeks razvijenosti gradova/općina Riječke urbane regije u razdoblju 2014. – 2016. godine

Rang u Hrvatskoj	Grad/Općina	Razvojna skupina	Indeks razvijenosti
1	Kostrena	8	117,842
15	Viškovo	8	112,868
24	Opatija	8	111,572
30	Kastav	8	111,231
48	Bakar	8	108,730
54	Matulji	8	108,471
57	Rijeka	8	108,308
70	Mošćenička Draga	7	107,188
77	Kraljevica	7	106,628
85	Čavle	7	106,229
117	Jelenje	7	104,882
134	Klana	6	104,306

Izvor: Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti u razdoblju 2014. – 2016.

Većina zaposlenih Riječke urbane regije radi u tercijarnom sektoru, koji osim turizma uključuje i bliske djelatnosti: trgovinu, promet, ugostiteljstvo i bankarstvo. Uspoređujući popise stanovništva (2001. i 2011.), vidimo povećanje udjela zaposlenih u tom sektoru za 3,3 % što se može povezati i razvojem turizma. Najveći udio zaposlenih u tercijarnom sektoru imaju turistički razvijeni Opatija (59,45 %) i Lovran (58,97 %), a najmanje turistički vrlo slabo razvijena Klana (42,88 %) (sl. 23).

Sl. 23. Struktura zaposlenih prema sektorima djelatnosti u Riječkoj urbanoj regiji 2001. i 2011. godine

Izvor: Zaposleni prema pretežitoj aktivnosti, po starosti, spolu i položaju u zaposlenju, po gradovima/općinama, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001.; Zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu po gradovima/općinama, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001.

Socijalni pritisak turizma stavlja u odnos turizam (broj turističkih dolazaka, noćenja ili postelja) s brojem stanovnika. Najveći intenzitet ukupnog turističkog prometa (TI index) u Riječkoj urbanoj regiji ima Grad Opatija gdje na sto stanovnika dolazi čak 3919,3 turističkih dolazaka. Visok TI index još imaju Mošćenička Draga (3326,9) i Lovran (2191,6), dok je TI index najmanje izražen u Viškovu (10,9), Jelenju (26,2) i Bakru (33,2) (tab. 8).

Pritisak turizma na prostor stavlja u odnos turizam i površinu. Tako i najveću gustoću turističkih dolazaka ima Opatija (6357,3 turističkih dolazaka na km²) i Lovran (4339,3), a najmanju Jelenje (48,4). Općenito se može doći do zaključka kako priobalni gradovi/općine (posebice Opatijsko primorje) zbog većeg udjela turističkih dolazaka imaju veći socijalni i fizički pritisak od gradova/općina u zaleđu. Priobalni gradovi/općine su uglavnom površinom male jedinice lokalne samouprave, stiješnjene uz obalu zbog visokog reljefa pa se stvarni turizam i život stanovništva odvija na još manjem prostoru (tab. 8).

Tab. 8. Socijalni i fizički pritisak turizma za gradove/općine Riječke urbane regije za 2016. godinu

Grad/Općina	Površina (km ²)	Procjena broja stanovnika za 2016.	Gustoća naseljenosti 2016. (st./km ²)	Trogodišnji prosjek dolazaka (2015. – 2017.)	Intenzitet ukupnog turističkog prometa (dolasci/100 stan.)	Gustoća turističkih dolazaka (dolasci/km ²)
Bakar	125,0	8532	68,3	2835,7	33,2	22,7
Čavle	84,2	7455,5	88,5	3719,3	49,9	44,2
Jelenje	109,0	5577,5	51,2	1462,0	26,2	13,4
Kastav	11,0	11 214,5	1019,5	4747,0	42,3	431,5
Kostrena	11,9	4321,5	364,1	10 621,7	245,8	894,8
Kraljevica	17,5	4637,5	264,5	34 120,0	735,7	1946,4
Lovran	21,0	4158	198,0	91 124,7	2191,6	4339,3
Matulji	175,6	11 592	66,0	13 293,3	114,7	75,7
Mošćenička Draga	45,0	1482	32,9	49304,3	3326,9	1095,7
Opatija	66,0	10 705,5	162,2	419 578,7	3919,3	6357,3
Rijeka	44,0	120 914,5	2748,1	185 576,7	153,5	4217,7
Viškovo	19,0	17 214	906,0	1884,3	10,9	99,2
Ukupno	823,21	209801,5	254,9	818267,7	390,0	994,0

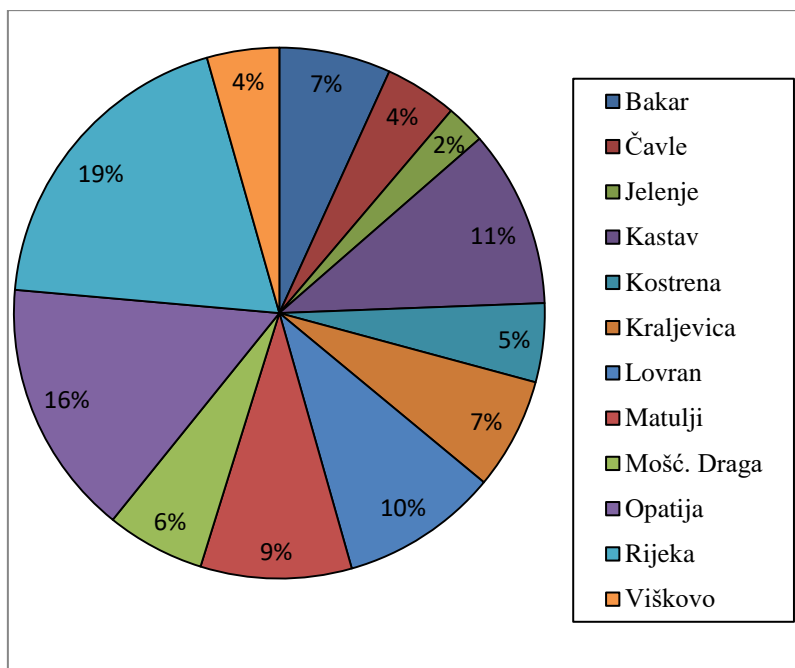
Izvor: Kontingenti stanovništva prema općinama/gradovima, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011. godine; Turizam u 2015. – 2017. (plavom bojom su istaknute najveće, a crvenom najmanje vrijednosti)

7. Percepcija učinaka turizma

Sve snažnijim razvojem turizma u Hrvatskoj, ali i promatranj regiji dolaze do izražaja njegovi ekonomski, društveni i kulturni te ekološki učinci koji mogu biti pozitivni ili negativni. Turizam mijenja prostor u kojem se odvija, a utječe i na život lokalnog stanovništva. „Turist dolazi sa svojom kulturom i svojim željama za upoznavanjem tradicije, jezika, kulturno-povijesne baštine dok lokalno stanovništvo živi u prostoru koji je namijenjen zadovoljenju turističkih potreba.“ (Rudan, 2012, 59).

7.1. Socio-demografska obilježja ispitanika

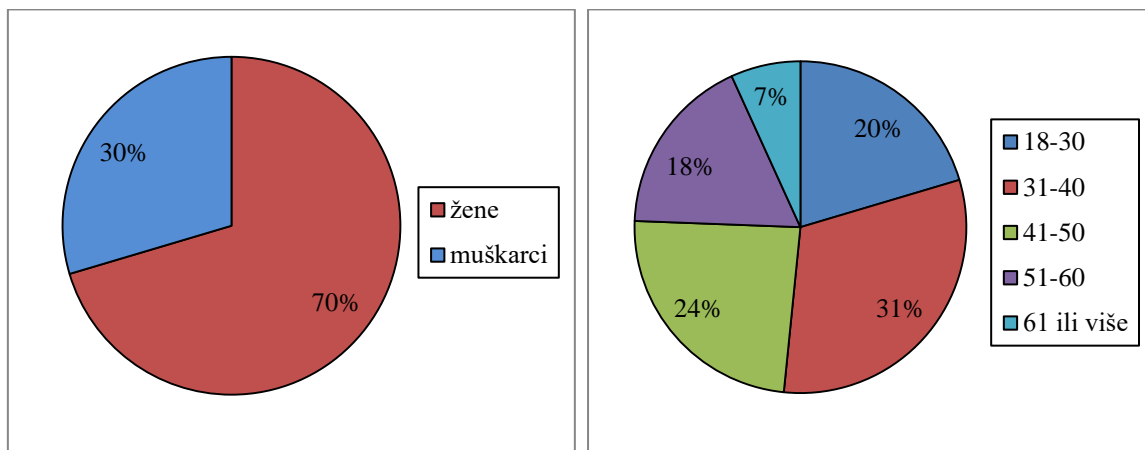
U istraživanju sudjelovalo je najviše ispitanika iz Rijeke (19 %) kao grada s najviše stanovnika i Opatije (16 %) kao grada s najviše turističkih dolazaka (sl. 24).

Sl. 24. Struktura ispitanika prema gradu/općini stanovanja

Izvor: anketno istraživanje (2018)

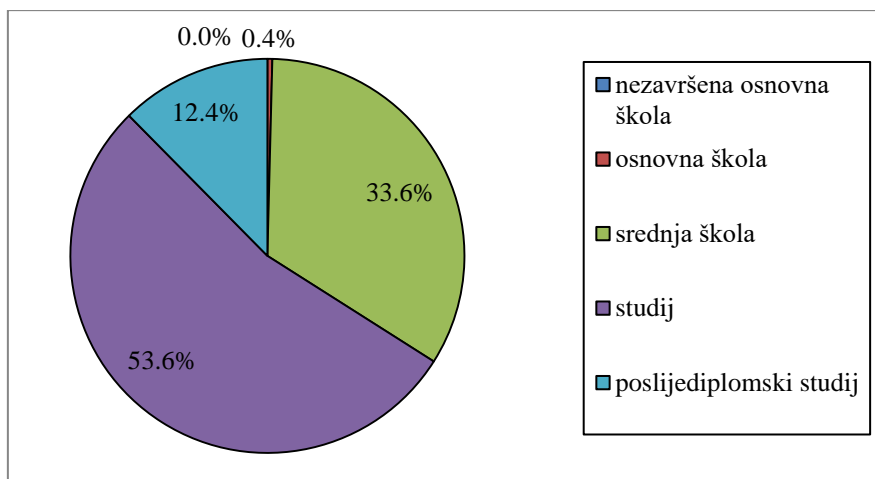
U istraživanju su najviše sudjelovale žene (70 %), a po dobi su najviše sudjelovali ispitanici od 31 do 40 godina (31 %) (sl. 25).

Sl. 25. Struktura ispitanika prema spolu i dobi

Izvor: anketno istraživanje (2018)

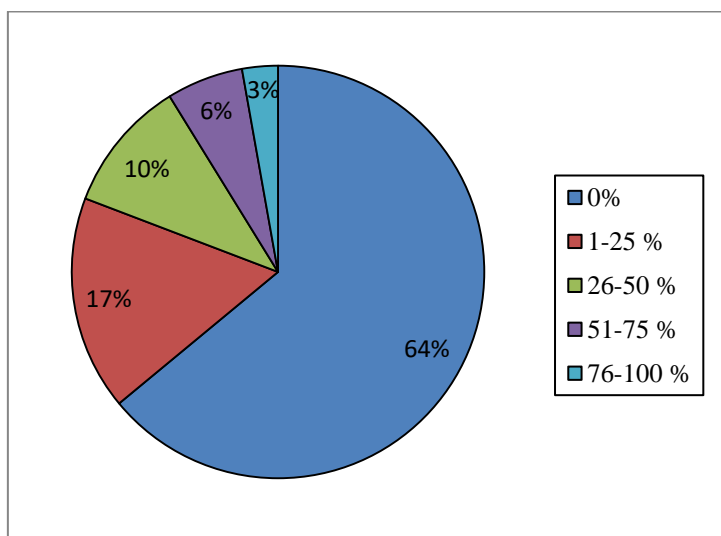
Većina ispitanika koja je sudjelovala u istraživanju ima završen studij (dvogodišnji / viša škola, preddiplomski, dodiplomski, diplomski) i to njih 54 % (sl. 26).

Sl. 26. Struktura ispitanika prema najvišoj završenoj razini obrazovanja

Izvor: anketno istraživanje (2018)

Iz istraživanja se može utvrditi kako turizam nije glavni izvor prihoda kućanstava Riječke urbane regije jer čak 64 % ispitanika nema nikakve prihode iz turizma, a tek 9 % ispitanih ima više od 51 % prihoda iz turizma (sl. 24). Na razini gradova/općina, najviše ispitanika Opatije (64 %) i Mošćeničke Drage (60 %) ima barem nekakve prihode iz turizma, a najmanje iz Viškova (9 %) i Bakra (12 %).

Sl. 27. Struktura ispitanika prema prihodima kućanstva iz turizma

Izvor: anketno istraživanje (2018)

7.2. Rezultati istraživanja

Zadovoljavajuća turistička i smještajna ponuda čine glavni faktor zbog kojega turisti dolaze u određeno turističko mjesto. U ovom slučaju nastojalo se ispitati kakvo je

zadovoljstvo lokalnog stanovništva (umjesto turista) turističkom i smještajnom ponudom njihova mjesta stanovanja. Čak 50 % ispitanika Riječke urbane regije turističku ponudu smatra slabom (ili izuzetno slabom), 38,4 % prihvatljivom, a tek 11,6 % vrlo dobrom (ili izvrsnom). Smještajna ponuda je bolje ocijenjena pa ju 44,8 % ispitanika smatra prihvatljivom, dok ju podjednak broj ispitanika (27,6 %) smatra (izuzetno) slabom ili vrlo dobrom do izvrsnom. Najmanje zadovoljni turističkom ponudom su ispitanici iz Kraljevice i Bakra, dok su najviše zadovoljni turističkom ponudom ispitanici iz Mošćeničke Drage i Kastva. I smještajnom ponudom su najmanje zadovoljni ispitanici iz Bakra i Kraljevice, a najviše su zadovoljni ispitanici iz Mošćeničke Drage, Kostrene i Opatije (tab. 9). Stanovnici Kraljevice uglavnom smatraju da u njihovoj destinaciji postoji premalo dodatnih sadržaja (npr. manifestacija) koji bi bili interesantni turistima, a stanovnici Bakra izražavaju nezadovoljstvo zatvaranjem jedinog hotela (2016.) te nepostojanjem kupališta zbog onečišćenja Luke Bakar.

Da je u priobalnim gradovima/općinama i dalje u turističkoj ponudi najveći naglasak na Suncu i moru, potvrđuje činjenica da su u čak četiri općine/grada navedene plaže/kupališta kao najznačajniji element turističke ponude (tab. 9).

Tab. 9. Zadovoljstvo lokalnog stanovništva turističkom i smještajnom ponudom gradova/općina Riječke urbane regije

Grad/Općina	Najznačajniji element turističke ponude	Zadovoljstvo turističkom ponudom	Zadovoljstvo smještajnom ponudom
Bakar	kulturno-povijesna baština	2,12	2,24
Čavle	automotodrom	2,45	2,82
Jelenje	prirodna baština	2,67	2,67
Kastav	kulturno-povijesna baština i manifestacije	2,81	2,78
Kostrena	plaže	2,75	3,50
Kraljevica	kupališta	2,06	2,47
Lovran	lokacija	2,33	3,33
Matulji	lokacija	2,39	2,96
Mošć. Draga	plaže	2,87	3,60
Opatija	plaže i šetnice	2,46	3,49
Rijeka	kulturno-povijesna baština	2,42	2,77
Viškovo	šetnice i biciklističke staze	2,36	2,91
Ukupno	-	2,46	2,99

Izvor: anketno istraživanje (2018) (1 – izuzetno slabo, 5 – izvrsno; plavom bojom su istaknute najveće, a crvenom najmanje vrijednosti)

Lokalno stanovništvo Riječke urbane regije kao glavne oblike turizma navodi kupališni, kulturni i sportski turizam. To su ujedno i oblici turizma za koje se najviše smatra da bi ih u budućnosti trebalo još intenzivnije razvijati. Svakako treba istaknuti da usprkos percepciji stanovništva, sportski turizam (planinarenje, biciklizam, trčanje) je još uvijek relativno slabo razvijen u regiji. Ispitanici Jelenja i Matulja vide potrebu za razvojem ruralnog turizma koji u tim općinama zasigurno ima dobre predispozicije (tab. 10).

Tab. 10. Najvažniji oblici turizma po gradovima/općinama Riječke urbane regije prema percepciji lokalnog stanovništva

Grad/Općina	Najvažnija dva oblika turizma	Intenzivnije bi trebalo razvijati u budućnosti
Bakar	kulturni, sportski	kupališni, kulturni
Čavle	sportski, planinski	sportski, planinski
Jelenje	sportski, planinski	ruralni, sportski
Kastav	kulturni, sportski	kulturni, sportski
Kostrena	kupališni, sportski	nautički, sportski
Kraljevica	kupališni, kamping	kupališni, nautički
Lovran	kupališni, lječilišni	kupališni, sportski
Matulji	tranzitni, sportski	ruralni, sportski
Mošćenička Draga	kupališni, kamping	sportski, kulturni
Opatija	kupališni, lječilišni	kupališni, sportski
Rijeka	kulturni, tranzitni	kulturni, lječilišni
Viškovo	kulturni, sportski	kulturni, sportski

Izvor: anketno istraživanje, 2018

Ispitanici Riječke urbane regije većinom (59,6 %) smatraju kako je dosadašnji razvoj turizma uglavnom ili izrazito povoljno utjecao na njihova naselja. Ako se promatraju samo ispitanici čija kućanstva imaju barem nekakve prihode iz turizma, onda ih 71,4 % vidi povoljan utjecaj turizma na njihovo naselje. Prostorno, povoljan utjecaj turizma na naselja najviše vide ispitanici turistički razvijene Mošćeničke Drage (86,7 %), a iznenađujuće i Jelenja (83,3 %) - općine koja još uvijek nema veliki broj turističkih dolazaka niti zaposlenih u turizmu. S druge strane, ispitanici Čavli (63,6 %) i Bakra (52,9 %) većinom smatraju kako dosadašnji razvoj turizma nije utjecao na njihovo naselje. Vrlo visok udio ispitanika Riječke urbane regije (81,6 %) smatra da njihova naselja imaju dobre mogućnosti za snažniji razvoj turizma. Sukladno stavovima ispitanika daje se zaključiti da s obzirom na trenutno stanje turizma, Kraljevica (100 %), Bakar (94,1 %) i Kastav (92,6

%) imaju najbolje mogućnosti daljnjeg razvoja turizma, a Rijeka (68,8 %) najmanje (tab. 11).

Tab. 11. Rezultati ispitanika o dosadašnjem razvoju i mogućnostima razvoja turizma po gradovima/općinama

Grad/Općina	Utjecaj dosadašnjeg razvoja turizma	Dobre mogućnosti za snažniji razvoj turizma
Bakar	3,12	4,47
Čavle	3,45	4,00
Jelenje	4,00	4,17
Kastav	3,74	4,11
Kostrena	3,67	4,25
Kraljevica	3,65	4,35
Lovran	3,71	4,04
Matulji	3,52	3,83
Mošćenička Draga	3,93	4,07
Opatija	3,72	4,05
Rijeka	3,25	3,63
Viškovo	3,64	3,64
Ukupno	3,57	4,00

Izvor: anketno istraživanje (2018) (drugi stupac: 1 – izrazito nepovoljan, 5 – izrazito povoljan; treći stupac: 1 – uopće se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem; plavom bojom su istaknute najveće, a crvenom najmanje vrijednosti)

Većina ispitanika Riječke urbane regije (67,6 %) smatra kako turizam utječe povoljno ili izrazito povoljno na gospodarstvo njihovih naselja, a čak 81,3 % ispitanika s prihodima iz turizma vidi povoljan utjecaj turizma na gospodarstvo. Najviše ispitanika Mošćeničke Drage (93,3 %), Opatije (89,8 %) i Lovrana (83,3 %) je ocijenilo povoljan utjecaj turizma za gospodarstvo, a ujedno se i najviše njih slaže tvrdnjom da turizam povećava broj radnih mjesta. To su ujedno i gradovi/općine čija gospodarstva su najviše vezana uz turizam. S druge strane, velik udio ispitanika iz Bakra (64,7 %) i Viškova (45,5 %) smatra kako turizam ne utječe na gospodarstvo njihovih naselja (tab. 12).

Tab. 12. Ekonomski učinci turizma u Riječkoj urbanoj regiji po gradovima/općinama

Grad/Općina	Utjecaj na gospodarstvo	Povećanje radnih mjesta
Bakar	3,12	1,88
Čavle	3,45	2,64
Jelenje	3,67	2,83
Kastav	3,89	3,44
Kostrena	3,75	3,75
Kraljevica	3,82	2,88
Lovran	4,13	3,50
Matulji	3,78	2,96
Mošćenička Draga	4,60	4,07
Opatija	4,13	3,15
Rijeka	3,42	2,77
Viškovo	3,27	2,82
Ukupno	3,78	3,03

Izvor: anketno istraživanje (2018) (drugi stupac: 1 – izrazito nepovoljan, 5 – izrazito povoljan; treći stupac: 1 – uopće se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem; plavom bojom su istaknute najveće, a crvenom najmanje vrijednosti)

Kao najvažniji pozitivan učinak turizma na gospodarstvo, ispitanici su uglavnom izdvojili veće financijske prihode gradova/općina, otvaranje novih radnih mjesta i poslovnih prostora te povećanu potrošnju u trgovačkim centrima, kafićima i restoranima. Negativni učinci turizma na gospodarstvo uglavnom su vidljivi u turistički razvijenijim destinacijama (Opatija, Lovran i Mošćenička Draga) gdje se izdvaja prevelika ovisnost o turizmu kao glavnoj djelatnosti, dok su ostale djelatnosti zapostavljene (tab. 13).

Tab. 13. Najvažniji pozitivni i negativni učinci turizma na gospodarstvo u Riječkoj urbanoj regiji

Najvažniji pozitivni učinci turizma na gospodarstvo	Najvažniji negativni učinci turizma na gospodarstvo
Veći financijski prihodi gradova/općina	Opterećenost destinacije posjetima ljeti (prometne gužve)*
Otvaranje novih radnih mjesta i veće mogućnosti zapošljavanja	Prevelika ovisnost o turizmu kao glavnoj grani djelatnosti*
Povećana potrošnja	Slaba vanpansionska potrošnja
Otvaranje novih poslovnih prostora (kafići, restorani, trgovine)	Rast cijena usluga i proizvoda
Uređenje i obnavljanje stambenih objekata u svrhu turizma	Rast cijena nekretnina
Promocija grada/općine	Većina poslova za niskokvalificirane radnike*
Ulaganja u javnu infrastrukturu	Sezonska zaposlenost*
Razvoj manjih poduzetnika i obrtnika	Iseljavanje stanovništva iz gradskih jezgri radi turizma*
Povećanje broja OPG-a i promocija autohtonih lokalnih sorti	
Kapitalna ulaganja stranih turista	

Izvor: anketno istraživanje (2018) (*odnosi se uglavnom na razvijene turističke destinacije Opatijskog primorja)

Proučavanjem učinaka turizma često se naglašavaju ekonomski učinci, no značajni su i društveni učinci turizma. Razna istraživanja prikazuju kako turizam može povećati opterećenost prostora te donositi društvene probleme (kriminal i neželjene društvene promjene), ali s druge strane se zahvaljujući turizmu mogu povećavati rekreacijski i zabavni sadržaji (Kyungmi, 2002). Istraživanjem se htjelo ispitati koliko su ovi učinci relevantni u Riječkoj urbanoj regiji. Ispitanici cijele Riječke urbane regije različito su vrednovali tvrdnju da je turizam doveo do povećanja rekreacijskih sadržaja (biciklističke staze, šetnice, dječja igrališta, fitness parkovi itd.), uz značajnu prostornu polarizaciju među gradovima/općinama. Tako se tvrdnjom najviše slažu (uglavnom ili u potpunosti) ispitanici iz Kastva (88,9 %), Viškova (72,7 %) i Jelenja (66,7 %), a najmanje iz Kraljevice

(5,9 %) i Rijeke (29,2 %). Da je turizam doveo do povećanja zabavnih sadržaja (npr. disco klubovi, automat klubovi, kafići) misli tek 34 % ispitanika regije, i to najviše iz Kastva (55,6 %), Kostrene (50 %), a najmanje iz Jelenja (0 %), Bakra (9,1 %) i Čavli (9,1 %). Zanimljivo je da tek četvrtina ispitanika iz Lovrana i Opatije smatra da je turizam doveo do povećanja zabavnih sadržaja (tab. 14).

Može se zaključiti kako je ova regija sigurna za lokalno stanovništvo i za turiste jer tek se 8,4 % ispitanika slaže tvrdnjom da je turizam uzrokovao povećanje kriminala (napadi, pljačke, džeparenje itd.) ili njih 11,6 % da je doveo do neželjenih društvenih promjena i oblika ponašanja. Značajnije se izdvajaju ispitanici iz Opatije jer njih 30,8 % smatra da je turizam doveo do povećanja neželjenih društvenih promjena (tab. 14).

Ako promatramo cijelu regiju, onda se većina svih ispitanika (55,2 %) slaže s tvrdnjom da turizam povećava opterećenost prostora (npr. gužve na prometnicama, gužve na šetnicama, prenapučenost plaža, nedostatak slobodnih mjesta u kafićima). Pritom se to najviše odnosi na ispitanike Mošćeničke Drage (93,3 %) i Opatije (79,5 %), dok se na ispitanike Jelenja (0 %), Čavli (9,1 %) i Bakra (11,8 %) najmanje odnosi (tab. 14)

Tab. 14. Društveni učinci turizma u Riječkoj urbanoj regiji po gradovima/općinama

Grad/Općina	Povećanje rekreacijskih sadržaja	Povećanje zabavnih sadržaja	Poboljšanje prometne infrastrukture	Povećanje kriminala	Neželjene društvene promjene	Povećanje opterećenosti prostora
Bakar	2,76	1,71	1,82	1,59	2,06	1,71
Čavle	2,82	2,18	2,64	1,73	1,55	1,82
Jelenje	3,67	2,00	2,33	1,33	1,67	1,50
Kastav	4,19	3,26	3,63	1,63	1,81	3,00
Kostrena	2,92	3,00	2,50	1,75	1,75	3,75
Kraljevica	2,06	2,59	3,00	2,00	2,06	3,35
Lovran	3,00	2,42	2,04	2,46	2,46	3,92
Matulji	2,74	2,17	2,91	1,96	2,04	3,39
Mošć. Draga	3,53	2,73	2,47	2,87	2,47	4,33
Opatija	2,64	2,28	2,23	2,44	2,56	3,82
Rijeka	2,54	2,71	2,21	2,00	2,27	3,23
Viškovo	3,91	3,00	2,18	1,91	2,09	2,82
Ukupno	2,96	2,54	2,49	2,05	2,17	3,25

Izvor: anketno istraživanje (2018) (1 – uopće se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem; plavom bojom su istaknute najveće, a crvenom najmanje vrijednosti)

Istraživanje je pokazalo da se većina ispitanika (60 %) Riječke urbane regije slaže s tvrdnjom da je turizam povećao broj kulturnih događanja (festivala, koncerata, izložbi) u njihovu mjestu stanovanja. To se ponajviše odnosi na ispitanike Mošćeničke Drage (93,3 %) i Kastva (92,6 %), a najmanje na ispitanike Čavli (36,4 %) i Bakra (41,2 %). Kulturna baština je u mnogim gradovima/općinama regije izdvojena kao važan element turističke ponude pa stoga i većina ispitanika regije smatra da turizam potiče zaštitu nematerijalne (npr. plesovi, običaji, folklor) (58 %) i materijalne (npr. povijesne i kulturne građevine, spomenici) kulturne baštine (64,8 %). Za zaštitu nematerijalne baštine se najviše slažu ispitanici Kastva (96,3 %) i Viškova (90,9 %) što bi se moglo povezati zaštitom ophoda zvončara, a tek njih 33,3% iz Kostrene i 35,9 % iz Opatije. Utjecaj na zaštitu materijalne baštine je također najviše izražen u Kastvu (92,6 %), a najmanje u Kostreni (33,3 %) (tab. 15).

Tab. 15. Kulturni učinci turizma u Riječkoj urbanoj regiji po gradovima/općinama

Grad/Općina	Povećanje kulturnih događanja	Zaštita tradicijske nematerijalne kulturne baštine	Zaštita tradicijske materijalne kulturne baštine
Bakar	2,82	3,24	3,53
Čavle	2,82	3,36	3,91
Jelenje	3,17	4,17	4,17
Kastav	4,37	4,30	4,33
Kostrena	2,92	2,92	2,75
Kraljevica	3,35	3,18	3,71
Lovran	3,50	3,25	3,58
Matulji	3,04	3,57	3,09
Mošćenička Draga	4,07	3,33	4,00
Opatija	3,38	2,92	3,23
Rijeka	2,92	3,15	3,27
Viškovo	3,55	4,27	4,09
Ukupno	3,34	3,38	3,54

Izvor: anketno istraživanje (2018) (1 – uopće se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem; plavom bojom su istaknute najveće, a crvenom najmanje vrijednosti)

Razne studije pokazuju kako turizam može utjecati pozitivno ili negativno na okoliš. S jedne strane turizam može utjecati na povećanje svijesti lokalnog stanovništva i vlasti o potrebi očuvanja i uljepšavanja okoliša, a s druge strane može izazvati zagađenje okoliša i prirodnih resursa od strane turista (Kyungmi, 2002). Većina ispitanika Riječke urbane regije smatra da turizam ne pospješuje onečišćenje (46,4 %) i da ne povećava buku u njihovom naselju (52 %). Najmanje ispitanika iz Bakra (0 %), Jelenja (16,7 %) i Kostrene

(16,7 %) se slaže s tvrdnjom da turizam pospješuje onečišćenje, dok se najviše ispitanika iz Lovrana (54,2 %) i Opatije (51,3 %) slaže s tvrdnjom da turizam pospješuje onečišćenje (tab. 16). Kao glavni pozitivni ekološki učinci turizma u Riječkoj urbanoj regiji navode se uređenja parkova, cvjetnjaka i ostalih zelenih površina, uređenja privatnih okućnica i fasada, veća ekološka svijest stanovništva te pozitivan utjecaj stranih turista na selektiranje otpada. Negativan ekološki učinak turizma naveo je znatno manji broj ispitanika i odnosi se uglavnom na povećanje količine smeća u sezoni te na odlaganje otpada na za to nepredviđena mjesta.

Mnoge turističke destinacije imaju probleme pretjerane izgradnje apartmana i hotela koji onda nagrđuju vizualni identitet samog naselja. S obzirom na rezultate istraživanja daje se općenito zaključiti kako takav problem nije pretjerano izražen u Riječkoj urbanoj regiji, ali opet postoje razlike unutar gradova/općina. Prema stavovima ispitanika daje se zaključiti da je problem pretjerane gradnje apartmana najviše izražen u Opatiji (69,2 %), Kostreni (66,7 %) i Lovranu (50 %) (tab. 16).

Tab. 16. Ekološki učinci turizma po gradovima/općinama Riječke urbane regije

Grad/Općina	Pospješivanje onečišćenja	Povećavanje buke	Uništavanje vizualnog identiteta zbog pretjerane gradnje apartmana	Uništavanje vizualnog identiteta zbog pretjerane gradnje hotela
Bakar	1,59	1,76	1,53	1,40
Čavle	1,90	2,00	1,73	1,55
Jelenje	2,67	2,33	2,17	1,50
Kastav	2,48	3,00	2,60	2,00
Kostrena	2,42	2,83	3,50	1,67
Kraljevica	2,71	2,65	2,35	1,71
Lovran	3,50	3,25	3,38	2,83
Matulji	2,70	2,87	3,13	2,39
Mošćenička Draga	3,33	3,40	3,00	2,33
Opatija	3,10	3,03	3,74	3,13
Rijeka	3,02	2,98	2,67	2,28
Viškovo	2,91	3,18	2,18	2,00
Ukupno	2,80	2,87	2,82	2,26

Izvor: anketno istraživanje (2018) (1 – uopće se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem; plavom bojom su istaknute najveće, a crvenom najmanje vrijednosti)

Većina ispitanika (55,2 %) Riječke urbane regije smatra kako turizam ne utječe, a njih 41,2 % smatra kako turizam pozitivno utječe na kvalitetu njihova života. Ako se promatraju samo ispitanici s prihodima iz turizma, onda njih 72,5% vidi pozitivan utjecaj turizma na kvalitetu života, a 26,4 % ih smatra kako ne utječe. Pozitivan utjecaj turizma na kvalitetu života najviše procjenjuju ispitanici Mošćeničke Drage (njih 60 %) i Opatije (56,4 %). Prema stavovima ispitanika, utjecaj turizma na porast cijena i životnih troškova najsnažnije je izražen u Lovranu (91,7 %) i Opatiji (76,9 %), dok ipak većina ispitanika regije (46,4 %) smatra kako turizam ne utječe na porast cijena i životnih troškova. Većina ispitanika (59,2 %) smatra i kako sezonalnost turizma ne utječe na njihov rad i život. Ako se izdvoje samo ispitanici s primanjima iz turizma, onda ih više (44 %) vidi pozitivan utjecaj sezonalnosti turizma, a 38,5 % ne vidi utjecaj sezonalnosti turizma. Zanimljivo je uvidjeti da najviše ispitanika (41,7 %) iz Lovrana doživljava negativan utjecaj sezonalnosti turizma, a samo 6,7 % ispitanika iz susjedne Mošćeničke Drage. Tako oprečni rezultati mogli bi se pripisati činjenici da velik udio ispitanika Mošćeničke Drage ima (dodatne) prihode iz turizma pa izvansezonsko razdoblje zapravo predstavlja pozitivnu mogućnost za oporavak stanovništva od negativnih utjecaja turizma (npr. opterećenosti prostora) (tab. 17).

Tab. 17. Učinci turizma na kvalitetu života Riječke urbane regije po gradovima/općinama

Grad/Općina	Utjecaj na kvalitetu života	Porast cijena i životnih troškova	Utjecaj sezonalnosti na rad i život
Bakar	3,24	1,82	3,24
Čavle	3,64	1,91	3,18
Jelenje	3,67	2,33	2,83
Kastav	3,41	2,74	2,89
Kostrena	3,17	2,25	3,25
Kraljevica	3,65	2,24	3,29
Lovran	3,50	4,08	2,75
Matulji	3,48	2,83	3,26
Mošćenička Draga	3,80	3,47	3,80
Opatija	3,52	3,79	3,10
Rijeka	3,33	3,06	3,10
Viškovo	3,36	2,27	3,09
Ukupno	3,46	2,96	3,13

Izvor: anketno istraživanje (2018) (drugi stupac: 1 – izrazito negativan, 5 – izrazito pozitivan; treći stupac: 1 – uopće se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem; četvrti stupac: 1 – izrazito nepovoljan, 5 – izrazito povoljan; plavom bojom su istaknute najveće, a crvenom najmanje vrijednosti)

Znatan broj ispitanika Riječke urbane regije (posebice oni iz turistički manje razvijenih gradova/općina) naveo je kako ne primjećuje ili ne zna učinke turizma na kvalitetu njihova života, čime bi se dalo zaključiti da ipak većina ispitanika ne primjećuje učinke turizma u svojem svakodnevnom radu i življenju. Glavni aspekti koji su navođeni kao pozitivni su: dodatni novčani prihodi, odnosno bolji standard pojedinca ili zajednice, više kulturnih događanja i ostalih aktivnosti te upoznavanje novih ljudi i kultura. Kao negativan učinak se najviše navode gužve (na prometnicama, parkiralištima, plažama, u centru mjesta ili trgovačkim centrima) te manjak slobodnog vremena zbog velikog obujma posla (tab. 18).

Tab. 18. Najvažniji pozitivni/negativni učinak turizma na kvalitetu života ispitanika Riječke urbane regije

Najvažniji pozitivni učinak turizma na kvalitetu života	Najvažniji negativni učinak turizma na kvalitetu života
(Dodatni) novčani prihodi / bolji standard pojedinca/zajednice	Gužve na prometnicama/parkiralištima/plažama / u centru; buka
Više kulturnih događanja i ostalih sadržaja	Dosta posla (preko 12 sati) / iscrpljenost / manjak slobodnog vremena tijekom sezone
Upoznavanje/druženje s novim ljudima i kulturama (multikulturalnost)	Više cijene (zemljišta/stanova/parkinga/proizvoda)
Vlastito obrazovanje i napredovanje (npr. učenje stranih jezika, poslovna poznanstva)	Nečistoća / više smeća
Živost / pozitivno ozračje na ulicama/šetnicama grada/općine	Psihološki učinak (stres)
Veće mogućnosti zapošljavanja u sezoni	Slabije poslovanje
Bolja uređenost grada/općine	Nemir i konstantna vrema
Snažniji osjećaj pripadnosti svojoj zajednici	Ljubomora ljudi koji ne iznajmljuju (podmetanja)
Promocija destinacije u svijetu	Nekultura pojedinaca
Uređivanje starina	
Poboljšanje prometne infrastrukture	

Izvor: anketno istraživanje (2018)

Razlike između muških i ženskih ispitanika u percepciji učinaka turizma u Riječkoj urbanoj regiji su veoma slabo izražene. Žene se prosječno više slažu da je turizam utjecao na povećanje opterećenosti prostora (59,5 %) od muškaraca (50 %). Osim toga, veći udio žena (27,2 %) naspram muškaraca (12,2 %) ne zna je li turizam utjecao na povećanje kriminala (tab. 19).

Razlike u percepciji između različitih dobnih skupina su nešto više izražene. Može se primijetiti da su mlađi ispitanici (18-30) nešto zadovoljniji turističkom i smještajnom ponudom te da se više slažu da u njihovim naseljima postoje dobre mogućnosti za razvoj turizma. Osim toga, nešto više mladih ispitanika vidi pozitivan učinak turizma na povećanje rekreacijskih sadržaja (tab. 19).

Tab. 19. Percepcija učinaka turizma u Riječkoj urbanoj regiji prema spolu i dobi

	Žene	Muškarci	18-30 godina	31-50 godina	51 ili više godina
Zadovoljstvo turističkom ponudom	2,48	2,35	2,73	2,32	2,56
Zadovoljstvo smještajnom ponudom	3,01	2,91	3,25	2,93	2,90
Utjecaj dosadašnjeg razvoja turizma	3,59	3,51	3,63	3,54	3,59
Dobre mogućnosti za snažniji razvoj turizma	3,96	4,09	4,18	4,03	3,77
Utjecaj na gospodarstvo	3,82	3,70	3,80	3,78	3,75
Povećanje radnih mjesta	3,04	3,00	3,18	3,01	2,93
Povećanje rekreacijskih sadržaja	2,96	2,93	3,39	2,95	2,62
Povećanje zabavnih sadržaja	2,53	2,58	2,53	2,57	2,48
Poboljšanje prometne infrastrukture	2,54	2,41	2,73	2,43	2,44
Povećanje kriminala	2,15	1,81	1,84	2,11	2,08
Povećanje neželjenih društvenih promjena	2,20	2,11	2,16	2,15	2,23
Povećanje opterećenosti prostora	3,37	3,00	3,22	3,30	3,18
Povećanje kulturnih događanja	3,36	3,29	3,49	3,36	3,15
Zaštita tradicijske nematerijalne kulturne baštine	3,42	3,30	3,37	3,43	3,25
Zaštita tradicijske materijalne kulturne baštine	3,61	3,38	3,67	3,58	3,36
Pospješivanje onečišćenja	2,90	2,58	2,65	2,88	2,74
Povećavanje buke	2,85	2,89	2,65	3,01	2,74
Uništavanje vizualnog identiteta zbog pretjerane gradnje apartmana	2,83	2,82	2,69	2,87	2,84
Utjecaj na kvalitetu života	3,43	3,53	3,55	3,43	3,44
Porast cijena i životnih troškova	2,97	2,95	2,90	2,98	2,97
Utjecaj sezonalnosti na rad i život	3,14	3,11	3,08	3,14	3,15

Izvor: provedeno istraživanje (2018)

Razlike u percepciji učinaka turizma u Riječkoj urbanoj regiji mogu se analizirati i prema najvišoj završenoj razini obrazovanja ispitanika. Turističkom i smještajnom ponudom su najviše zadovoljni ispitanici s poslijediplomskim studijem, ali oni i najmanje vide dobre mogućnosti za daljnji razvoj turizma. Pozitivne učinke turizma na povećanje radnih mjesta najviše vide ispitanici s poslijediplomskim studijem, ali oni najviše

percipiraju i negativne aspekte turizma kao što je povećanje opterećenosti prostora i pretjerana apartmanizacija (tab. 20).

Tab. 20. Percepcija učinaka turizma u Riječkoj urbanoj regiji prema najvišoj završenoj razini obrazovanja

Učinci turizma	Srednja škola	Studij	Poslijediplomski studij
Zadovoljstvo turističkom ponudom	2,33	2,44	2,83
Zadovoljstvo smještajnom ponudom	3,00	2,91	3,30
Utjecaj dosadašnjeg razvoja turizma	3,53	3,56	3,70
Dobre mogućnosti za snažniji razvoj turizma	4,11	3,98	3,77
Utjecaj na gospodarstvo	3,77	3,77	3,87
Povećanje radnih mjesta	2,94	3,02	3,33
Povećanje rekreacijskih sadržaja	2,76	3,06	2,97
Povećanje zabavnih sadržaja	2,40	2,55	2,93
Poboljšanje prometne infrastrukture	2,31	2,59	2,57
Povećanje kriminala	2,10	2,05	1,97
Povećanje neželjenih društvenih promjena	2,14	2,18	2,23
Povećanje opterećenosti prostora	3,20	3,24	3,57
Povećanje kulturnih događanja	3,29	3,36	3,33
Zaštita tradicijske nematerijalne kulturne baštine	3,27	3,43	3,47
Zaštita tradicijske materijalne kulturne baštine	3,51	3,59	3,40
Pospješivanje onečišćenja	2,69	2,88	2,80
Povećavanje buke	2,70	2,92	3,10
Uništavanje vizualnog identiteta zbog pretjerane gradnje apartmana	2,73	2,83	3,13
Utjecaj na kvalitetu života	3,47	3,47	3,43
Porast cijena i životnih troškova	2,87	3,08	2,73
Utjecaj sezonalnosti na rad i život	3,21	3,06	3,23

Izvor: provedeno istraživanje (2018) (s obzirom da je u istraživanju sudjelovao samo jedan ispitanik sa završenom osnovnom školom, isključeni su njegovi stavovi iz ove tablice)

Razlike u percepciji turističkih učinaka u Riječkoj urbanoj regiji između ispitanika s primanjima u turizmu i ispitanika bez primanja u turizmu su najviše izražene. Dok je turistička ponuda tek neznatno bolje ocijenjena, smještajna ponuda je razumljivo znatno bolje ocijenjena kod ispitanika s primanjima u turizmu. Ispitanici uključeni u turizam su sasvim logično značajno bolje ocijenili značaj ekonomskih učinaka turizma (utjecaj na gospodarstvo i povećanje radnih mjesta). Društvene, ali i negativne okolišne učinke turizma također nešto više percipiraju ispitanici s primanjima u turizmu. Najveća razlika u

rezultatima između ispitanika može se uvidjeti u utjecaju turizma na kvalitetu života koji je kod ispitanika s primanjima u turizmu znatno pozitivnije ocijenjen (tab. 21).

Tab. 21. Percepcija učinaka turizma u Riječkoj urbanoj regiji prema uključenosti ispitanika u turizam

Učinci turizma	Uključenost u turizam	Neuključenost u turizam
Zadovoljstvo turističkom ponudom	2,51	2,42
Zadovoljstvo smještajnom ponudom	3,20	2,88
Utjecaj dosadašnjeg razvoja turizma	4,08	3,47
Dobre mogućnosti za snažniji razvoj turizma	4,43	3,94
Utjecaj na gospodarstvo	4,04	3,64
Povećanje radnih mjesta	3,52	2,80
Povećanje rekreacijskih sadržaja	3,23	2,86
Povećanje zabavnih sadržaja	2,73	2,48
Poboljšanje prometne infrastrukture	2,73	2,42
Povećanje kriminala	2,22	2,01
Povećanje neželjenih društvenih promjena	2,25	2,18
Povećanje opterećenosti prostora	3,40	3,24
Povećanje kulturnih događanja	3,60	3,27
Zaštita tradicijske nematerijalne kulturne baštine	3,56	3,39
Zaštita tradicijske materijalne kulturne baštine	3,75	3,53
Pospješivanje onečišćenja	2,96	2,82
Povećavanje buke	3,01	2,93
Uništavanje vizualnog identiteta zbog pretjerane gradnje apartmana	3,17	2,75
Utjecaj na kvalitetu života	4,14	3,22
Porast cijena i životnih troškova	3,26	2,98
Utjecaj sezonalnosti na rad i život	3,65	3,94

Izvor: provedeno istraživanje (2018)

8. Perspektiva budućeg razvoja

Perspektiva budućeg razvoja Riječke urbane regije temelji se na vlastitom kritičkom osvrtu strateških dokumenata te na vlastitim stavovima i prijedlozima temeljenima na rezultatima istraživanja.

Strateški plan razvoja turizma Kvarnera 2016. – 2020. godine kao glavni cilj naglašava važnost jačanja regije kao cjelogodišnje destinacije temeljene rastom konkurentnosti turističkih doživljaja. Kao operativni ciljevi postavljaju se: a) podizanje turističke prepoznatljivosti povećanjem iskorištenosti smještajnih kapaciteta za 2,2 % do

2020. godine (7,5 % do 2025.) pomoću marketinga i strateških kapitalnih ulaganja, b) obogaćivanje destinacijskog lanca vrijednosti iskazanog kroz povećanje smještajnih jedinica za 4 % do 2020. razvojem turističke ponude te turističke i prometne infrastrukture i c) unapređenje sustava destinacijskog upravljanja i menadžmenta povećanjem dnevne prosječne potrošnje turista za 13 % do 2020. godine (34 % do 2025.).

Strateški plan sadrži i mjere za razvoj turističke ponude kroz strateška kapitalna ulaganja: 1) „Imidž projekt turistifikacija projekta *Rijeka – Europska prijestolnica kulture 2020. godine*“ (EPK) s turističkim sloganom „Rijeka 2020 – Luka različitosti“ kojim se stavlja naglasak na multikulturalni i otvoren karakter grada; 2) „Imidž projekt Uspostava mreže inovativno in situ prezentiranih prirodnih i kulturnih sadržaja i njihovo povezivanje tematskim turističkim rutama“ kojim se predviđa osnivanje Zavičajne kuće zvončara u Viškovu, Interpretacijskog centra mora Mala barka u Mošćeničkoj Dragi, pretvaranje motornog broda Galeb u muzej, rekonstrukcija bivšeg industrijskog kompleksa Rikard Benčić itd.; 3) „Imidž projekt kongresni centar Rijeka - Opatija“ naglašava mjere za pojačanje kongresne ponude koje bi uvelike utjecale na smanjenje sezonalnosti; 4) „Imidž projekt Kvarner – Centar thalassoterapije“ (iz promatrane regije uključena Opatija) kojim se želi osuvremeniti i proširiti ponuda zdravstvenih sadržaja jer je zdravstveni turizam jedan od brže rastućih u svijetu; 5) „Imidž projekt Turistifikacija područja Platak - Nacionalni park Risnjak – Dolina Kupe“ (iz promatrane regije uključen Platak i dio nacionalnog parka Risnjak) s ciljem unaprjeđenja ponude i atraktivnosti.

Strateški plan predviđa razvoj turističke ponude kroz razvoj hotelske, kamping i smještajne ponude obiteljskih domaćinstava, razvoj agroturizma, jačanja eno-gastronomске ponude, uređenja mjesta, izgradnje tematskih, adrenalinskih i aqua parkova, unaprjeđenja ponude lokalnih proizvoda i autohtonih suvenira itd. Dok se javnu turističku infrastrukturu nastoji poboljšati uređenjem plažnog prostora i tematiziranjem plaža, tematiziranjem raznih ruta u turističke svrhe, razvojem panoramskih žičara (žičara Učka te žičara Grobničko polje - Platak), izgradnjom sportskih centara (međunarodni streljački centar Grobnik, golf tereni u Brseču) itd.

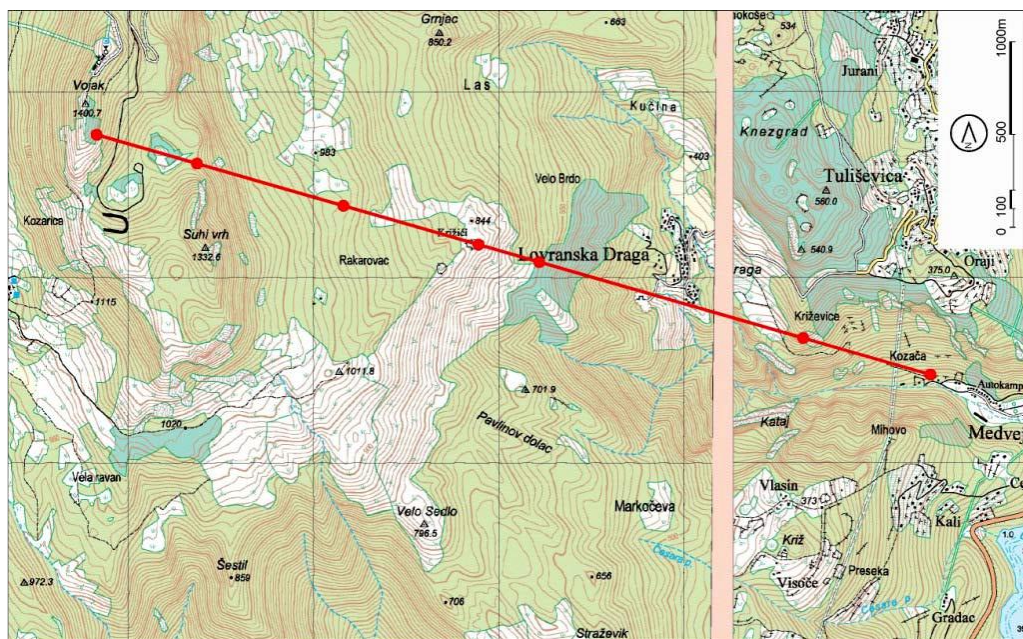
U okviru trenutne turističke ponude i društveno-gospodarske situacije nije previše realno očekivati intenzivniji porast turističkog prometa u regiji. Ipak treba napomenuti kako u posljednjim godinama dolazi do povećanja i diverzifikacije turističkih kapaciteta (vile za odmor, integralni i luksuzni hoteli, hosteli itd.), koji onda povlače i povećanje

broja turističkih noćenja. Sve predviđene mjere *Strateškim planom* veoma bi pozitivno utjecale na razvoj turizma, no s obzirom na kratak preostali vremenski rok i financijski aspekt, teško je očekivati njihovu realizaciju do 2020. godine.

Za razvoj kulturnog turizma u Rijeci i njenoj okolici veliku važnost ima odabir Rijeke kao „Europske prijestolnice kulture 2020. godine“. Ovaj projekt može privući značajan broj gostiju te značajno doprinijeti izdvajanju Rijeke od ostalih jadranskih gradova i njenom postavljanju na međunarodnu kartu kulturnih destinacija. Rijeka kao grad bogate industrijske prošlosti ima veliki turistički potencijal. Nažalost, bivši industrijski kompleksi su u derutnom stanju i njihova prenamjena u muzeje ili hotele (hotel baština) nije blizu realizacije.⁸

Brojni planirani projekti kao npr. golf igrališta, zabavni parkovi, panoramske žičare iz *Strateškog plana* posebice bi uvećali atraktivnost destinacije novim aktivnim sadržajima čime bi privukli nove turiste, produljili boravak postojećih turista, a svakako i povećali potrošnju u destinaciji. Nažalost, niti takvi projekti nisu blizu realizacije. Najdalje je stigao projekt o gradnji žičare na Učku (Medveja – Vojak); napravljene su studije o utjecaju na okoliš, izrađen je idejni projekt te izdana lokacijska dozvola. Koliko je ideja o povezivanju Učke s obalom atraktivna govori i ponajviše činjenica da su razni projekti o gradnji žičare postojali još u austro-ugarskom razdoblju, a i tijekom talijanske vlasti. Osim toga, s ciljem gradnje žičare na Učku osnovano je i trgovačko društvo Žičara Učka d.o.o. u koje je uključeno nekoliko gradova/općina regije, tvrtki, hotela i restorana (Žičara Učka, n.d.). Trenutni problemi o gradnji žičare vežu se uz neriješene imovinsko-pravne odnose na trasi buduće žičare, odnosno uz financijski aspekt (sl. 28).

⁸ Trenutno traju radovi na obnavljanju Palače Šećerane u kompleksu Benčić koja bi se do kraja godine trebala prenamijeniti u Muzej grada Rijeke (Novi list, 2019).

Sl. 28. Shema trase planirane žičare Učka

Izvor: Prostorni plan Primorsko-goranske županije (2013)

Naglasak u razvoju turizma u Riječkoj urbanoj regiji trebao bi biti upravo na diverzifikaciji turističke ponude i jačem razvijanju onih oblika turizma koji se mogu odvijati tijekom cijele godine (kulturni, poslovni, zdravstveni, ruralni i sportsko-rekreacijski turizam). Riječka urbana regija je prostor vrlo raznolike turističke resursno-atrakcijske osnove pa bi se trebalo turistima na malom prostoru pružiti vrlo heterogen i kvalitetan turistički proizvod (kombinacijom različitih vrsta turizma ili projektima koji obuhvaćaju više gradova/općina).⁹ Turističke zajednice gradova/općina Riječke urbane regije bi trebale zasebno razvijati onaj aspekt turizma za koji imaju najbolje perspektive te ga promovirati međusobnom suradnjom. Primjerice gradovi/općine koji se nalaze u zaleđu trebaju nuditi turistički proizvod koji je različit od turističkog proizvoda grada Rijeke, Opatije ili ostalih priobalnih gradova/općina pa bi turistička ponuda regije postala bogatija i raznovrsnija. Tako bi gradovi/općine u zaleđu mogli razvijati ruralni, sportsko-rekreacijski i planinski turizam, Rijeka bi se trebala orijentirati na kulturni i poslovni turizam, Opatija i Lovran na zdravstveni i wellness turizam, ostale priobalne općine na kupališni i sportsko-rekreacijski turizam. Time bi turisti mogli provoditi vrijeme u više općina/gradova, čime bi se njihov boravak u regiji produžio.

⁹ Jedan od primjera zajedničkog djelovanja turističkih zajednica gradova/općina Riječke urbane regije je projekt Bike Rijeka koji okuplja sve biciklističke staze Rijeke i riječkog prstena (Bike Rijeka, n.d.).

Razvoju turizma bi značajnije doprinio i razvoj ostalih djelatnosti (što predviđa i *Razvojna strategija Primorsko-goranske županije 2016.-2020.*) kao što je poljoprivreda: proizvodnja i plasman poljoprivrednih proizvoda za potrebe turizma, posebice autohtonih proizvoda (npr. masline, kesteni, trešnje, šparoge, vino itd.), poduzetništvo i obrt (npr. lokalni tradicijski suveniri).

9. Zaključak

Nakon što su objedinjeni stručna literatura, statistički podatci i rezultati anketnog istraživanja, mogu se donijeti zaključci na prethodno postavljene hipoteze.

Hipoteza „što je tradicija turizma duža, stupanj razvoja turizma u destinaciji je viši“ nije u potpunosti potvrđena. U drugoj polovici 19. stoljeća se turizam već razvijao u Opatiji, Lovranu, Rijeci, Kraljevici i Bakru. No, usprkos tome Bakar danas ima slabo razvijen turizam. S druge strane, Mošćenička Draga nešto kasnije počinje razvijati turizam, a danas se nalazi na četvrtom mjestu u regiji po broju turističkih dolazaka. Gradovi/općine u zaleđu kasnije počinju razvijati turizam pa zaostaju turističkim prometom, posebice općine Jelenje i Viškovo koje prve smještajne kapacitete dobivaju tek početkom 21. stoljeća.

Djelomično je potvrđena i hipoteza „što je uloga kupališnog turizma u destinaciji veća, sezonalnost turizma je izraženija“. Sezonalnost je veoma izražena u kupališnim destinacijama Kraljevici i Mošćeničkoj Dragi, ali je primjerice u Kostreni i Lovranu slabije izražena nego li u Bakru i Kastvu, destinacijama koje ne razvijaju kupališni turizam. Treba napomenuti kako u te destinacije (Bakar, Kastav) turisti prvenstveno dolaze radi kupališnog turizma u susjednim gradovima/općinama jer se mogu naći nešto jeftinije cijene turističkog smještaja.

Hipoteza „što je gospodarstvo diverzificiranije, to je manji udio stanovništva ovisan o turizmu“ je potvrđena. Tako prema provedenom istraživanju vrlo mali udio kućanstava Bakra, Rijeke i Kastva ima primanja iz turizma, dok je u Mošćeničkoj Dragi i Opatiji udio ovisnosti stanovništva o turizmu veoma značajan.

Nije potvrđena hipoteza „Što je naselje više vezano uz turizam, to je percepcija turizma od strane stanovništva bolja“. Mošćenička Draga koja je veoma vezana uz turizam ima najbolju percepciju turističke i smještajne ponude od strane lokalnog stanovništva. Međutim, stanovništvo Kastva i Kostrene je pozitivnije ocijenilo zadovoljstvo turističkom ponudom nego stanovništvo turistički razvijenijih Opatije i Lovrana. Kraljevica koja je također značajno vezana uz turizam ima najniže ocijenjeno zadovoljstvo turističkom i smještajnom ponudom. U gradovima/općinama s razvijenim turizmom su izraženiji i pozitivni i negativni učinci turizma, ali se može reći kako se još uvijek ne osjeti značajnije zasićenje turizmom. Ispitanici u područjima s intenzivnijim turizmom su naklonjeni

daljnjem razvoju turizma, ali ipak u manjoj mjeri nego u područjima sa slabije razvijenim turizmom. Veći entuzijazam za razvoj turizma u turistički slabije razvijenim prostorima je posljedica činjenice da lokalno stanovništvo još nije iskusilo dovoljan pritisak turizma da ga se uspije zasititi.

Možemo zaključiti kako se turizam Riječke urbane regije temelji na raznolikim atraktivnim prirodnim i društvenim faktorima, zahvaljujući kojima prvenstveno dominira kupališni i kulturni turizam. Turizam Riječke urbane regije posljednjih godina bilježi pozitivne trendove pa je povećan broj turističkih dolazaka i smještajnih kapaciteta u odnosu na socijalističko razdoblje, ali još uvijek nije dosegnuta vrijednost turističkih noćenja iz druge polovice 1980-ih. U regiji se nalaze destinacije s izrazitom dugom tradicijom turizma, kao i one koje tek posljednjih godina dobivaju turistički značaj. Lokalno stanovništvo se većinski slaže kako postoje dobre mogućnosti za daljnji razvoj turizma u regiji. Stoga bi u budućem razdoblju naglasak trebao biti na širenju i diverzifikaciji turističke ponude kako bi se stvorile pretpostavke za duži boravak turista i produljenje turističke sezone na cijelu godinu.

I. Literatura i izvori

Literatura:

- Andrić, N., Matejčić, R., 1989: *Rijeka – Povijest, Kultura, Umjetnost, Prirodne znamenitosti, Turizam*, Privredni vjesnik, Zagreb.
- Bike Rijeka, n.d.: Biciklističke staze Rijeke i prstena, <http://bikerijeka.com> (15. 11. 2018.).
- Biološka raznolikost Primorsko-goranske županije*, Primorsko-goranska županija, https://www.pgz.hr/documents/biološka_raznolikost.pdf, n.d. (12. 11. 2018.).
- Blažević, I., 1975: Opatija – razvoj turizma i njegov utjecaj na transformaciju naselja, *Acta Geographica Croatica* 13 (1), 269-298.
- Blažević, I., 1987: *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, „Otokar Keršovani“, Opatija.
- Blažević, I. 2002: *Kvarner*, Art studio Azinović, Zagreb.
- Blečić, M., 2002: Kastav u posljednjem tisućljeću prije Krista, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 35 (1), 67-146.
- Blue Flag, 2018: Blue Flag beaches, <http://www.blueflag.global/beaches2> (20. 09. 2018.).
- Erotokritakis, K., Andriotis, K., 2006: Residents' perceptions towards tourism in a rural Cretan community, <http://eprints.mdx.ac.uk/13231/3/Residents%2520perceptions%2520towards%2520tourism%2520in%2520a%2520rural%2520Cretan%2520community.pdf> (27. 11. 2018.).
- Frankopani.eu, n.d.: Vinodol, <http://frankopani.eu/vinodol/> (1. 10. 2018.).
- Grandits, H., Taylor, K., 2013: *Sunčana strana Jugoslavije: povijest turizma u socijalizmu*, Srednja Europa, Zagreb.
- Knežević, R., 1999: Osnovne značajke režima porijekla Rječine, *Acta Geographica Croatica* 34 (1), 73-88.
- Kos, M., 2010: Počeci izgradnje kupališnih mjesta s osvrtom na lovranska kupališta početkom 20. stoljeća, *Zbornik Lovranščine* 1 (1), 181-196.
- Kvarner, n.d.a: Što raditi, http://www.kvarner.hr/turizam/sto_raditi (23. 9. 2018.).
- Kvarner, n.d.b: Kako doći do destinacije, http://www.kvarner.hr/turizam/planirajte_putovanje/Kako_doci_do_destinacije (02. 11. 2018.).
- Kvarner, n.d.c: Odabir smještaja, http://www.kvarner.hr/turizam/planirajte_putovanje/Odabir_smjestaja (03. 12. 2018.).

- Kyungmi, K., 2002: *The effects of tourism impacts upon Quality of Life of residents in the community*, Doktorska disertacija, Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Meridijani i Sveučilište u Zadru, Zadar.
- Milković, J., Sijerković, M., 1996: Vremenska i klimatska obilježja Voloskog, *Hrvatski meteorološki časopis* 31 (1), 23-39.
- Općina Klana, n.d.: Turizam, <http://www.klana.hr/turizam> (5. 09. 2018.).
- Penzar, B., Penzar, I, Orlić, M., 2001: *Vrijeme i klima hrvatskog Jadrana*, Nakladna kuća Dr. Feletar, Zagreb.
- Prostorni plan Primorsko-goranske županije*, Zavod za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije, <http://www.zavod.pgz.hr>, 2013 (13. 12. 2018.).
- Prostorni plan uređenja Općine Mošćenička Draga*, Centar za prostorno uređenje i arhitekturu, <http://www.moscenicka-draga.hr/Baza/MDraga/Users/admin/Prostorni%20plan/Prostorni%20plan%20uredjenja%20op%C4%87ine%20-%20glavni/Tekstualni%20dio/PPUO%20MD%20Tekst-1.pdf>, 2007 (01. 11. 2018.).
- Rijeka Airport, n.d.: Letovi i Prijevoz, <http://rijeka-airport.hr/hr/zracna-luka-rijeka> (15. 11. 2018.)
- Rudan, E., 2012: Uloga lokalnog stanovništva u razvoju turizma destinacije, *Tranzicija* 14 (1), 58-67.
- Strategija razvoja Općine Jelenje za razdoblje od 2015. do 2020.*, Općina Jelenje, <https://www.jelenje.hr/attachments/article/564/Strategija%20razvoja%20Op%C4%87ine%20Jelenje%202015-2020.pdf>, 2016 (15. 12. 2018.).
- Strateški plan razvoja turizma Kvarnera sa strateškim i operativnim marketing planom 2016. – 2020. godine*, Fakultet za turistički menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, http://www2.pgz.hr/doc/uo_turizam/08-rasprava-turizam/strategija-turizam.pdf, 2016 (12. 12. 2018.).
- Šegota, T., Filipčić, A., 1996: *Klimatologija za geografe*, Školska knjiga, Zagreb.
- Tour of Croatia, 2018: Gradovi domaćini, <https://www.tourofcroatia.com/gradovi-domacini> (20. 11. 2018.).
- Turk, H., 1996: Geografski položaj i prirodni resursi Opatijske rivijere, *Tourism and hospitality management* 2 (2), 379-391.
- Visit Rijeka, n.d.: Riječki karneval, http://www.visitrijeka.hr/Sto_raditi/Godisnje_manifestacije/Rijecki_karneval (23. 09. 2018.)
- Vukonić, B., 2005: *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb.

Zadel, Z., 2016: Beaches in the Function of Primary Resource of the Beach Tourism Product, *Pomorski zbornik* 51 (1), 117-130.

Zaštićena područja Primorsko-goranske županije, Javna ustanova Priroda, <http://ju-priroda.hr/zasticena-podrucja-pgz/>, n.d. (20. 09. 2018.)

Žic, I., 2000: *Riječka gostoljubivost*, Adamić, Rijeka.

Žičara Učka, n.d.: Žičara Učka, <http://zicaraucka.hr/index.html> (20. 12. 2018.).

Žilić, J., Pek, D., Kozina, F., 2010: *Kvarner – rivijere, otoci, gorje*, Naša djeca, Zagreb.

Izvori:

Kontingenti stanovništva prema općinama/gradovima, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002.

Kontingenti stanovništva prema općinama/gradovima, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.

Kružna putovanja stranih brodova u Republici Hrvatskoj u razdoblju od siječnja do prosinca 2017., Priopćenja, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2018.

Meteorološki podaci za meteorološku postaju Rijeka u razdoblju od 1984. do 2013. godine, Državni hidrometeorološki zavod, Zagreb, 2015.

Promet turista u primorskim mjestima 1965. – 1990., Statistička izvješća, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1966. – 1991.

Promet turista u primorskim općinama 1991. – 1993., Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1992. – 1994.

Promet turista u primorskim gradovima i općinama 1994. – 2005., Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995. – 2006.

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Ministarstvo kulture, Zagreb, 2018.

Turizam u 2003.- 2017., Statistička izvješća., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2004. – 2018.

Turizam u primorskim gradovima i općinama 2005.-2017., Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2006. – 2018.

Turizam u siječnju – prosincu 2011., Priopćenja, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011. – 2012.

Turizam u siječnju – prosincu 2017., Priopćenja, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2017. – 2018.

Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti za razdoblje

2014. – 2016., Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, Zagreb, 2018.

Zaposleni prema pretežitoj aktivnosti, po starosti, spolu i položaju u zaposlenju, po gradovima/općinama, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002.

Zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu po gradovima/općinama, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.

II. Popis slika

Sl. 1. Administrativno-teritorijalni ustroj Riječke urbane regije	2
Sl. 2. Srednje mjesečne i srednje maksimalne i minimalne temperature zraka u meteorološkoj postaji Rijeka za razdoblje od 1984. do 2013. godine.....	6
Sl. 3. Godišnji hod padalina i temperature zraka u meteorološkoj postaji Rijeka za razdoblje 1984. – 2013.	7
Sl. 4. Mjesečni prosjeci površinske temperature mora u razdoblju od 1970. do 1974. za obalnu postaju Rijeka	8
Sl. 5. Hipsometrijski odnosi Riječke urbane regije	9
Sl. 6. Zemljišni pokrov Riječke urbane regije	14
Sl. 7. Halubajski zvončari tijekom tradicijskog kola u Kastvu	22
Sl. 8. Broj gostiju u Opatiji 1907. godine prema duljini boravka.....	27
Sl. 9. Poznati turistički dolasci u Opatiji, Bakru, Kraljevici i Lovranu u razdoblju od 1890. do 1940. godine	28
Sl. 10. Broj turističkih dolazaka i noćenja u Opatiji od 1954. do 1964. godine.....	32
Sl. 11. Razglednica iz 1969. godine koja prikazuje motive iz Opatije i kampa u Preluku (Rijeci).....	33
Sl. 12. Turistički dolasci i noćenja u Riječkoj urbanoj regiji u razdoblju od 1965. do 1991. godine	34
Sl. 13. Turistički dolasci po općinama/gradovima Riječke urbane regiji u razdoblju od 1965. do 1991. godine	35
Sl. 14. Udio domaćih i stranih dolazaka u Riječkoj urbanoj regiji u razdoblju od 1965. do 1991.	36
Sl. 15. Turistički dolasci i noćenja u Riječkoj urbanoj regiji u razdoblju od 1995. do 2017. godine	37
Sl. 16. Udio domaćih i stranih turističkih dolazaka u Riječkoj urbanoj regiji u razdoblju od 1993. do 2017. godine	38
Sl. 17. Udio domaćih turista po općinama/gradovima Riječke urbane regije u 1997., 2007., i 2017. godini.....	39
Sl. 18. Udio turističkih dolazaka u Riječkoj urbanoj regiji po gradovima/općinama za 2003., 2007., 2013. i 2017. godinu	40
Sl. 19. Broj postelja po gradovima/općinama Riječke urbane regije 1975. i 2017. godine	41
Sl. 20. Struktura smještajnih kapaciteta u Riječkoj urbanoj regiji 1975. i 2015. godine	42

Sl. 21. Dolasci turista u gradovima/općinama Riječke urbane regije po mjesecima u 2017. godini	43
Sl. 22. Struktura stranih turističkih dolazaka prema zemlji porijekla 2017. godine u Rijeci i Opatiji	46
Sl. 23. Struktura zaposlenih prema sektorima djelatnosti u Riječkoj urbanoj regiji 2001. i 2011. godine	49
Sl. 24. Struktura ispitanika prema gradu/općini stanovanja	51
Sl. 25. Struktura ispitanika prema spolu i dobi	51
Sl. 26. Struktura ispitanika prema najvišoj završenoj razini obrazovanja.....	52
Sl. 27. Struktura ispitanika prema prihodima kućanstva iz turizma.....	52
Sl. 28. Shema trase planirane žičare Učka.....	69

II. Popis tablica

Tab. 1. Vrijedni dijelovi prirode Riječke urbane regije predloženi za zaštitu.....	11
Tab. 2. Zaštićena nepokretna kulturna dobra Riječke urbane regije	16
Tab. 3. Muzeji i zbirke na području Riječke urbane regije	21
Tab. 4. Kretanje broja postelja, turističkih dolazaka i noćenja u Riječkoj urbanoj regiji ...	39
Tab. 5. Iskorištenost smještajnih kapaciteta i prosječni boravak turista u Riječkoj urbanoj regiji u razdoblju od 1965. do 2017. godine.....	44
Tab. 6. Iskorištenost smještajnih kapaciteta i prosječni boravak turista po gradovima/općinama 2017. godine.....	45
Tab. 7. Indeks razvijenosti gradova/općina Riječke urbane regije u razdoblju 2014. – 2016. godine	48
Tab. 8. Socijalni i fizički pritisak turizma za gradove/općine Riječke urbane regije za 2016. godinu	50
Tab. 9. Zadovoljstvo lokalnog stanovništva turističkom i smještajnom ponudom gradova/općina Riječke urbane regije	54
Tab. 10. Najvažniji oblici turizma po gradovima/općinama Riječke urbane regije prema percepciji lokalnog stanovništva	55
Tab. 11. Rezultati ispitanika o dosadašnjem razvoju i mogućnostima razvoja turizma po gradovima/općinama	56
Tab. 12. Ekonomski učinci turizma u Riječkoj urbanoj regiji po gradovima/općinama.....	57
Tab. 13. Najvažniji pozitivni i negativni učinci turizma na gospodarstvo u Riječkoj urbanoj regiji.....	58
Tab. 14. Društveni učinci turizma u Riječkoj urbanoj regiji po gradovima/općinama	59
Tab. 15. Kulturni učinci turizma u Riječkoj urbanoj regiji po gradovima/općinama	60
Tab. 16. Ekološki učinci turizma po gradovima/općinama Riječke urbane regije.....	61
Tab. 17. Učinci turizma na kvalitetu života Riječke urbane regije po gradovima/općinama	62
Tab. 18. Najvažniji pozitivni/negativni učinak turizma na kvalitetu života ispitanika Riječke urbane regije	63
Tab. 19. Percepcija učinaka turizma u Riječkoj urbanoj regiji prema spolu i dobi	64
Tab. 20. Percepcija učinaka turizma u Riječkoj urbanoj regiji prema najvišoj završenoj razini obrazovanja.....	65

Tab. 21. Percepcija učinaka turizma u Riječkoj urbanoj regiji prema uključenosti ispitanika u turizam	66
--	----

IV. Popis priloga

Prilog 1. Dolasci turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1965. do 1975. godine

Prilog 2. Dolasci turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1976. do 1986. godine

Prilog 3. Dolasci turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1987. do 1997. godine

Prilog 4. Dolasci turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1998. do 2007. godine

Prilog 5. Dolasci turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 2008. do 2017. godine

Prilog 6. Noćenja turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1965. do 1975. godine

Prilog 7. Noćenja turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1976. do 1986. godine

Prilog 8. Noćenja turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1998. do 2007. godine

Prilog 9. Noćenja turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1998. do 2007. godine

Prilog 10. Noćenja turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 2008. do 2017. godine

Prilog 11. Broj turističkih postelja po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1975. do 1985. godine

Prilog 12. Broj turističkih postelja po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1986. do 1996. godine

Prilog 13. Broj turističkih postelja po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1997. do 2007. godine

Prilog 14. Broj turističkih postelja po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 2008. do 2017. Godine

Prilog 15. Dolasci turista u gradovima/općinama Riječke urbane regije po mjesecima u 2011. godini

Prilog 16. Noćenja turista u gradovima/općinama Riječke urbane regije po mjesecima u 2011. godini

Prilog 18. Noćenja turista u gradovima/općinama Riječke urbane regije po mjesecima u 2017. godini

V. Prilozi

Prilog 1. Dolasci turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1965. do 1975. godine

Grad/ Općina	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.
Bakar	3841	4701	4426	4756	5347	5663	3280	3436	3759	3371	1583
Čavle*	666	358	373	198	475	313	133	1017	681	418	312
Kastav	0	0	2	1607	2634	45	82	88	85	50	95
Kostrena	11470	10992	11898	21897	**	**	**	**	**	36523	40479
Kraljevica	37496	50583	53613	50815	54864	49533	54775	48729	56569	49381	48943
Lovran	42124	52135	52642	52699	54024	50507	51782	45917	57436	51297	50207
Matulji	2921	4117	4297	4110	4962	4243	4324	5008	6352	4623	4474
Mošć. Draga	10760	12595	12360	17361	19615	18489	20393	18429	22855	18752	16993
Opatija	143999	162823	177023	183206	219395	223066	228814	223713	247666	220644	229120
Rijeka	188469	195542	190928	192718	234221	241036	228753	215395	229452	171871	163134
Ukupno	441746	493846	507562	529367	595537	592895	592336	561732	624855	556930	555340

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1965. – 1975. (* podatci za Platak, ** podatci uključeni pod Rijeku)

Prilog 2. Dolasci turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1976. do 1986. godine

Grad/Općina	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.
Bakar	242	3120	3300	2988	2735	2871	2638	1795	2216	2577	2484
Čavle*	0	514	1239	2761	3295	2878	3654	2445	7498	4335	2341
Kastav	75	69	118	102	121	152	135	104	18		
Kostrena	32840	33608	39779	36850	37586	34674	22760	18550	23263	**	**
Kraljevica	45737	47315	51992	44380	48925	44996	34105	28876	40868	44207	42404
Lovran	49399	49551	62635	61278	62304	61010	54581	61762	65380	77581	86577
Matulji	3732	6031	4821	3422	4248	4248	2914	2332	5866	5913	5386
Mošć.Drag	16553	16844	19954	20486	21222	21599	19273	20571	25218	32542	35518
Opatija	238149	239772	266375	250125	239017	243369	238799	248898	277465	296533	281708
Rijeka	154327	155513	152968	149485	145060	136378	118657	119960	138973	231667	208398
Ukupno	541054	552337	603181	571877	564513	552175	497516	505293	586765	695355	664816

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1976. – 1986. (* podatci za Platak, ** podatci uključeni pod Rijeku)

Prilog 3. Dolasci turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1987. do 1997. godine

Grad/Općina	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
Bakar	2829	2780	2680	4854	1895	1418	1370	1193	915	1388	2025
Čavle	2028	966	1641	923	0	0	0	0	0	337	0
Kostrena	*	*	*	*	*	*	*	176	3615	4523	5249
Kraljevica	44595	42873	43458	30382	3641	3113	9440	12103	7776	13015	18228
Lovran	95952	92353	93835	83095	19501	16239	17217	31787	20304	32351	43611
Matulji	5154	5070	4133	2481		116	24	263	78	29	1089
Mošć. Draga	37144	35114	34915	28411	5779	12704	13900	20548	9731	18787	26319
Opatija	303490	305606	297171	294679	111185	102279	115290	156113	122379	154260	185607
Rijeka	192132	192231	169472	147967	82232	96914	120835	128512	137449	161134	165223
Ukupno	683324	676993	647305	592792	224233	232783	278076	350695	302247	385824	447351

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1987. – 1997. (* podatci uključeni pod Rijeku)

Prilog 4. Dolasci turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1998. do 2007. godine

Grad/Općina	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Bakar	1989	2104	1720	2325	2793	3137	2916	3022	3105	2924
Čavle	60	464	665	363	601	528	788	1182	1043	1355
Jelenje	0	0	0	0	0	0	0	17	102	391
Kastav						73	297	588	892	1349
Kostrena	4999	4453	6038	8158	7560	8743	10758	10875	10804	12805
Kraljevica	19446	17087	21680	21961	25780	26532	24234	25839	29600	29005
Lovran	40594	34114	50646	52587	54573	53585	54073	55625	59471	65295
Matulji	867	587	1717	1928	2613	3534	3659	4990	4914	5355
Mošć. Draga	25397	24024	31099	32445	35339	37139	38898	41508	39827	38823
Opatija	185966	164255	210044	227233	233117	247971	258057	288852	317025	329045
Rijeka	142817	112666	154268	166839	179754	195544	207717	186274	233154	226582
Viškovo	0	0	0	0	0	0	0	0	386	507
Ukupno	422135	359754	477877	513839	542130	576786	601397	618772	700323	713436

Izvor: Turizam u 1998. – 2007.

Prilog 5. Dolasci turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 2008. do 2017. godine

Grad/Općina	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Bakar	3332	3537	3691	4262	3490*	3545	3993	5012	1213	2282
Čavle	1819	1123	1086	1691	1218*	2249	2703	3190	3841	4127
Jelenje	401	378	530	785	621	987	801	1198	1630	1558
Kastav	1817	2053	2155	2910	2934	2950	3309	3026	4789	6426
Kostrena	12900	11331	11314	8999	9487	9306	9668	9931	11167	10767
Kraljevica	28407	26697	24208	29317	31633	27097	24502	28134	34560	39666
Lovran	66029	59087	60820	63680	64342	71173	79446	82129	91711	99534
Matulji	4583	3770	4020	5337	6670	7616	8256	10075	15230	14575
Mošć. Draga	35201	38491	36691	40157	568	44379	41433	46494	49040	52379
Opatija	337468	323545	331383	340385	345735	369691	389811	411692	413848	433196
Rijeka	208968	204779	214103	260489	240451	209301	244466	215884	205485	135361
Viškovo	648	578	380	634	568*	716	895	1263	1876	2514
Ukupno	701573	675369	690381	758646	670808	749010	809283	818028	834390	802385

Izvor: Turizam u 2008. – 2017. (* podatci Turističke zajednice Kvarnera)

Prilog 6. Noćenja turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1965. do 1975. godine

Grad/Općina	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.
Bakar	14085	11748	11687	13636	14336	13406	23406	8129	11458	12388	7057
Čavle*	4520	1298	926	464	582	1074	738	5869	1898	1337	806
Kastav	0	0	18	2829	4158	230	376	501	582	90	781
Kostrena	19393	20311	18529	63106	**	**	**	**	**	87712	98013
Kraljevica	203222	244802	243397	256453	326054	276337	307511	269375	302853	258697	254621
Lovran	300361	385179	417453	366453	404112	376513	364784	360872	433551	383346	371424
Matulji	12533	12354	14059	11727	16220	13627	13735	14697	20804	15170	14698
Mošć. Draga	99823	113871	109350	141506	174628	161645	159826	154176	182456	152101	154876
Opatija	811603	938618	850314	900139	1098192	1132637	1108324	1127318	1348907	1230338	1257352
Rijeka	416024	415587	397595	419309	491747	516881	529992	526002	530641	405799	407657
Ukupno	1883519	2143768	2063328	2175622	2530029	2492350	2508692	2466939	2833150	2546978	2567285

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1965. – 1975. (* podatci za Platak, ** podatci uključeni pod Rijeku)

Prilog 7. Noćenja turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1976. do 1986. godine

Grad/Općina	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.
Bakar	1134	24128	16728	13629	5934	11294	8190	7947	5981	6934	12812
Čavle*	0	1245	3786	6913	11074	14955	18644	10642	24976	12148	11782
Kastav	575	389	917	902	1171	1439	1647	1284	432		
Kostrena	76705	78113	84160	77551	89146	79269	48493	38303	56605	**	**
Kraljevica	218916	209759	218699	205339	214145	223541	175988	130113	181887	224332	226465
Lovran	343309	363881	411190	414292	441363	447872	368888	408361	439817	496474	588289
Matulji	12250	19284	16240	13152	19966	18877	12050	7888	22406	21228	20240
Mošć. Draga	141857	141374	167292	168890	173928	192032	165288	164484	199095	239738	261832
Opatija	1225735	1194389	1350895	1439377	1396296	1452207	1370821	1376265	1570097	1786335	1675080
Rijeka	343126	321102	324757	312511	307878	291683	233548	231827	282671	453215	400239
Ukupno	2363607	2353664	2594664	2652556	2660901	2733169	2403557	2377114	2783967	3240404	3196739

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1976. – 1986. (* podatci za Platak, ** podatci uključeni pod Rijeku)

Prilog 8. Noćenja turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1987. do 1997. godine

Grad/Općina	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
Bakar	14617	8305	7531	15241	11789	7420	5516	3630	2657	4526	6707
Čavle	17279	5597	4078	1438	0	0	0	0	0	1811	0
Kostrena	*	*	*	*	*	*	*	473	11108	14686	16463
Kraljevica	218699	193957	207567	140535	23049	14899	50821	66296	39756	66435	106077
Lovran	609623	556489	552658	477262	99784	76630	77937	167894	15202	164767	220321
Matulji	19401	19871	16669	9726		784	146	924	257	69	4584
Mošć. Draga	252915	229007	219981	185846	29826	62172	70253	104074	5202	99330	132787
Opatija	1729467	1710940	1611061	1556321	559046	379006	388212	640711	488494	637043	787823
Rijeka	369514	359493	312190	276831	132044	130875	156806	175867	164964	206611	211289
Ukupno	3231515	3083659	2931735	2663200	855538	671786	749691	1159869	727640	1195278	1486051

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1987. – 1997. (* podatci uključeni pod Rijeku)

Prilog 9. Noćenja turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1998. do 2007. godine

Grad/Općina	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Bakar	8306	4872	8893	10470	7165	6408	6030	6780	8552	6063
Čavle	138	616	945	562	1250	744	1286	1818	1843	2219
Jelenje	0	0	0	0	0	0	0	39	181	1011
Kastav						180	604	1059	2009	3198
Kostrena	13785	23982	13052	20896	19084	15358	22408	23600	33089	26192
Kraljevica	91513	82494	103437	108384	100550	103588	99242	100394	110586	112834
Lovran	190148	158569	231404	238707	254447	235846	228480	231643	232635	259737
Matulji	3109	2122	5653	7301	8874	12001	13032	23437	20337	22645
Mošć. Draga	128540	109317	149771	161539	164651	168687	167101	174001	172534	176107
Opatija	753444	654500	858470	917022	910949	904129	923922	1034552	1069522	1069303
Rijeka	178506	131953	177824	210299	222950	239098	251524	225731	283969	285126
Viškovo	0	0	0	0	0	0	0	0	605	875
Ukupno	1367489	1168425	1549449	1675180	1689920	1686039	1713629	1823054	1935862	1965310

Izvor: Turizam u 1998. – 2007.

Prilog 10. Noćenja turista po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 2008. do 2017. godine

Grad/Općina	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Bakar	7752	8173	9209	11856	7725*	8464	9511	12700	6840	12896
Čavle	3046	1966	2099	3977	3403*	5008	6791	9442	13489	12599
Jelenje	910	378	1156	1787	1661*	3549	3368	5199	7828	5973
Kastav	4530	4267	4170	5539	6688	7374	9649	9018	19087	26579
Kostrena	24803	31180	31227	20751	25475	29005	36136	37421	49103	49977
Kraljevica	111094	105351	90809	106467	114253*	105950	99140	109043	147402	168302
Lovran	252881	237461	235805	249138	257196	274259	293214	309400	339057	369433
Matulji	21876	17060	15659	19648	24174	33319	37873	45071	58536	67223
Mošć. Draga	169610	186509	185440	205133	226884*	218698	203029	224322	233600	252936
Opatija	1094353	991055	1024347	1055539	1067445	1122805	1135676	1219538	1252687	1361009
Rijeka	259772	263044	272596	323743	304615	277252	326960	322756	334594	306990
Viškovo	1354	1647	873	1710	2204*	2715	4213	6180	8975	12677
Ukupno	1951981	1848091	1873390	2005288	2041723	2088398	2165560	2310090	2471198	2646594

Izvor: Turizam u 2008. – 2017. (* podatci Turističke zajednice Kvarnera)

Prilog 11. Broj turističkih postelja po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1975. do 1985. godine

Grad/Općina	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.
Bakar	178	67	180	80	76	76	74	74	74	74	74
Čavle*	64	0	60	64	198	199	180	168	64	188	74
Kastav	31	35	38	41	46	28	26	28			
Kostrena	3133	2493	2493	2487	1900	2823	2833	2288	2266	2305	**
Kraljevica	7790	7213	5938	5590	6483	6456	6542	4958	4920	4447	4698
Lovran	5133	5013	4967	5297	5322	5329	5335	4615	4541	4614	4784
Matulji	456	473	471	408	510	510	601	578	425	476	600
Mošć. Draga	2744	2796	2606	2747	2757	2754	2741	2825	2983	2714	2299
Opatija	9282	9645	9242	9120	9115	8808	9646	9845	9446	9108	10133
Rijeka	4078	4183	3665	3097	3148	3087	3297	3306	3715	3694	6087
Ukupno	32889	31918	29660	28931	29555	30070	31275	28685	28434	27620	28749

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1975. – 1985. (* podatci za Platak, ** podatci uključeni pod Rijeku)

Prilog 12. Broj turističkih postelja po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1986. do 1996. godine

Grad/Općina	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
Bakar	72	72	72	74	124	79	78	78	78	78	72
Čavle	105	51	75	2120	0	0	0	0			131
Kostrena	*	*	*	*	*	*	*	*	95	394	1173
Kraljevica	3908	3903	3867	3878	3614	2810	3117	3157	2900	3418	2409
Lovran	5819	5736	6044	6107	5477	4113	3990	4847	4390	3946	4492
Matulji	788	736	888	1271	778		50	766	200	164	164
Mošć. Draga	2549	2499	2824	2874	2876	2524	2848	3060	3291	3385	2589
Opatija	10823	10891	11876	12074	11201	8559	8895	8692	9943	8925	7736
Rijeka	5096	4702	6848	4765	4314	2154	3906	4308	3620	2681	2578
Ukupno	29160	28590	32494	33163	28384	20239	22884	24908	24517	22991	21344

Izvor: Promet turista u primorskim mjestima 1986. – 1996. (* podatci uključeni pod Rijeku)

Prilog 13. Broj turističkih postelja po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 1997. do 2007. godine

Grad/Općina	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Bakar	72	72	72	72	80	60	60	60	60	60	66
Čavle	131	182	121	151	151		151	177	198	197	175
Jelenje	0	0	0	0	0	0	0	0	4	6	23
Kastav							26	45	49	62	70
Kostrena	349	315	346	379	267	284	311	389	391	366	353
Kraljevica	2944	3204	3015	3075	1946	1569	1920	1868	1832	1786	1742
Lovran	4235	4437	3954	3758	3877	3664	3664	3849	5874	5294	4898
Matulji	382	374	321	593	761	664	815	818	1396	1081	1062
Mošć. Draga	2619	2618	2851	2806	2968	2525	2681	2785	2884	2891	2471
Opatija	8163	8777	7699	11198	10907	10640	11838	12800	14343	14908	14836
Rijeka	3029	3030	3568	3589	3447	3097	3363	3146	3369	3670	3343
Viškovo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19	19
Ukupno	21924	23009	21947	25621	24404	22503	24289	25877	30400	30340	29058

Izvor: Turizam u 1997. – 2007.

Prilog 14. Broj turističkih postelja po gradovima/općinama Riječke urbane regije u razdoblju od 2008. do 2017. godine

Grad/Općina	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Bakar	66	110	124	124	*	129	157	205	198	360
Čavle	185	176	176	183	*	232	285	335	314	383
Jelenje	23	17	41	78	*	78	71	60	99	163
Kastav	83	74	104	104	141	138	187	201	350	544
Klana	0	0	0	0	0	0	0	0	2	6
Kostrena	340	304	304	324	365	413	486	517	644	835
Kraljevica	1746	1825	1886	1886	*	1804	1914	2008	2436	3298
Lovran	5191	4179	4945	4549	3626	3709	4695	4738	4795	4813
Matulji	506	437	397	449	606	738	790	859	959	1386
Mošć. Draga	2879	2950	2884	3636	*	2867	2904	3027	3504	3636
Opatija	14728	14550	12360	11422	9668	10104	10692	11117	11675	13165
Rijeka	3220	2981	2941	2949	3062	3467	3795	4067	4363	4927
Viškovo	19	23	23	29	*	26	63	87	131	221
Ukupno	28986	27626	26185	25733	*	23705	26039	27221	29470	33737

Izvor: Turizam u 2008. – 2017. (* podatci neobjavljeni radi zaštite podataka)

Prilog 15. Dolasci turista u gradovima/općinama Riječke urbane regije po mjesecima u 2011. godini

Grad/Općina	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Sezonalnost (%)
Bakar	236	192	231	297	356	363	758	711	378	290	209	241	51,9
Čavle	60	46	12	148	87	251	325	356	217	82	17	90	67,9
Jelenje	7	4	40	86	97	116	93	135	124	56	14	13	59,6
Kastav	89	157	167	206	236	252	441	456	335	258	158	155	51,0
Kostrena	279	356	502	710	629	798	1409	1940	962	561	438	415	56,8
Kraljevica	87	94	154	593	2788	5045	7750	8867	3555	153	129	102	86,0
Lovran	559	867	1480	4448	6097	8506	11207	14905	8844	4862	753	1152	68,3
Matulji	151	220	217	304	348	555	1022	1229	554	255	293	189	63,0
Mošć. Draga	4	0	114	2694	2674	6512	9772	11484	4999	1640	2	262	81,6
Opatija	8217	13856	23008	29684	32448	38322	46417	49600	40287	32203	13657	12686	51,3
Rijeka	4816	5266	10693	14231	19614	31778	39174	66072	37055	17627	7882	6281	66,8
Viškovo	45	32	51	44	28	52	54	100	63	50	69	46	42,4

Izvor: Turizam u siječnju – prosincu 2011.

Prilog 16. Noćenja turista u gradovima/općinama Riječke urbane regije po mjesecima u 2017. godini

Grad/ Općina	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Sezo naln ost (%)
Bakar	589	607	614	1008	1189	1164	1570	1445	1038	893	880	859	44,0
Čavle	92	430	19	242	172	388	541	656	1138	138	31	130	68,5
Jelenje	25	23	86	163	138	222	218	313	419	127	26	27	65,6
Kastav	114	223	255	337	351	450	1031	1249	636	458	241	194	60,8
Kostrena	637	863	913	1503	1088	1817	4326	4736	1911	1256	837	864	61,6
Kraljevica	178	241	357	1645	6579	15077	33592	38650	9317	282	298	251	90,8
Lovran	1552	1948	3099	12989	17658	31920	56618	73065	31914	13142	1653	3580	77,7
Matulji	368	556	616	840	1073	2017	4107	6125	2135	653	766	392	73,2
Mošć. Draga	278	0	163	10010	9249	28995	56581	66133	26122	6998	2	602	86,7
Opatija	25030	31152	55562	80590	86117	119065	182983	202891	125739	81864	33721	30825	59,7
Rijeka	7299	7740	14293	18300	24915	37698	48615	78453	44406	21905	11322	8797	64,6
Viškovo	105	111	106	89	49	149	180	387	237	107	101	89	55,7

Izvor: Turizam u siječnju – prosincu 2011.

Prilog 17. Dolasci turista u gradovima/općinama Riječke urbane regije po mjesecima u 2017. godini

Grad/ Općina	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Sezon alnos t (%)
Bakar	10	10	17*	49	52	239	777	840	185	68	17*	35*	88,8
Čavle	209	299	189	269	239	405	539	780	518	262	185	231	54,4
Jelenje	77	69	88	167	126	194	200	283	139	127	47	41	52,4
Kastav	102	148	148	233	265	744	1703	1776	600	367	165	175	75,1
Kostrena	573	457	510	557	732	1253	2219	2471	889	528	424	154	63,5
Kraljevica	57	52	65	1106	2338	7378	12199	12145	3844	166	177*	201*	89,5
Lovran	1510	2313	4998	8399	9651	13272	18513	18472	10476	8409	1898	1623	61,0
Matulji	283	358	412	636	718	1527	4031	4306	1199	571	249	285	75,9
Mošć. Draga	20	10	202*	3277	4020	8780	13287	13595	6662	2088	55*	386*	80,8
Opatija	9586	13303	23649	37703	39551	52457	63082	67910	48657	41429	18900	16969	53,6
Rijeka	3838	5064	6162	8685	10166	13800	23538	28002	14345	9871	6033	5857	58,9
Viškovo	19	46	59	87	91	314	683	724	248	102	62	79	78,3
Ukupno	16284	22129	36499	61168	67949	100363	140771	151304	87762	63988	28212	26036	59,8

Izvor: Turizam u siječnju – prosincu 2017. (* podatci Turističke zajednice Kvarnera)

Prilog 18. Noćenja turista u gradovima/općinama Riječke urbane regije po mjesecima u 2017. godini

Grad/ Općina	I.	II.	III	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Sezon alnost %
Bakar	26	27	83*	73	167	1181	4260	5154	1439	417	41*	111*	93,3
Čavle	509	960	484	734	517	1257	1993	3164	1341	806	433	401	61,6
Jelenje	286	201	189	421	325	725	1196	1339	645	448	112	76	65,5
Kastav	254	277	217	590	659	2723	8191	9728	2282	900	407	351	86,2
Kostrena	2124	2033	1734	1786	2311	5741	12823	14289	3846	1810	1088	392	73,4
Kraljevica	172	145	139	2539	5788	23771	60668	60637	13025	757	531*	580*	93,9
Lovran	4750	5860	9430	21406	24078	49331	89395	94312	40157	21605	4356	4753	73,9
Matulji	764	738	980	2107	2369	6982	20144	23810	5674	2126	877	652	84,2
Mošć. Draga	357	45	280*	9772	12029	40883	73248	79354	29363	6497	294*	829*	88,1
Opatija	27773	27599	52999	97241	105463	164615	261541	286157	157533	97953	41022	41113	63,9
Rijeka	9062	11369	13084	17222	19747	32070	60352	71339	30112	18990	12095	11488	63,2
Viškovo	45	98	119	237	275	1461	3672	4408	1435	654	116	157	86,6
Ukupno	46122	49352	79738	154128	173728	330740	597483	653691	286852	152963	61372	60903	70,6

Izvor: Turizam u siječnju – prosincu 2017. (* podatci Turističke zajednice Kvarnera)

VI. Anketni upitnik

Geografski odsjek
Student: Kristina Jurčić
Mentor: prof. dr.sc. Zoran Curić

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet

Učinci turizma u Riječkoj urbanoj regiji

Ova anketa se provodi u svrhu izrade diplomskog rada na temu "Turizam Riječke urbane regije - razvoj, stanje i perspektive" na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu.

Anketa je anonimna i vaši će se odgovori analizirati skupno. Rezultati anketnog istraživanja koristit će se u objavi diplomskog rada te znanstvenih i stručnih radova koji će proizaći iz istraživanja.

Spol: a) muški b) ženski **Dob:** a) 18-30 b) 31-40 c) 41-50 d) 51-60 e) 61 ili više

Najviša završena razina obrazovanja: a) osnovna škola ili manje b) srednja škola
c) studij (dvogodišnji / viša škola, preddiplomski, diplomski, diplomski) d)
poslijediplomski studij (znanstveni magisterij ili doktorat)

Naselje stanovanja: a) Bakar b) Čavle c) Jelenje d) Kastav e) Kostrena f) Lovran g)
Kraljevica h) Matulji i) Mošćenička Draga j) Opatija k) Rijeka l) Viškovo

Koliki dio prihoda vašeg kućanstva se ostvaruje u turizmu? a) uopće nema prihoda od
turizma b) 1-25 % c) 26-50 % d) 51-75 % e) 76-100 %

1. Kako ocjenjujete turističku ponudu vašeg naselja? a) izuzetno slabom b) slabom c)
prihvatljivom d) vrlo dobrom e) izvrsnom

2. Kako ocjenjujete ponudu smještajnih objekata u vašem naselju? a) izuzetno slabom
b) slabom c) prihvatljivom d) vrlo dobrom e) izvrsnom

3. Navedite element turističke ponude vašeg naselja koji smatrate najpovoljnijim.

_____.

4. Navedite element smještajne ponude vašeg naselja koji smatrate najpovoljnijim.

_____.

5. Označite oblike turizma (1- najvažniji, 2- drugi najvažniji, 3 – treći najvažniji) koji imaju najvažniju ulogu u turističkom razvoju vašeg naselja: a) kupališni b) lječilišni
c) spa i wellness d) kulturni e) sportski (npr. biciklizam, planinarenje, jahanje) f)
kongresni g) vjerski h) ruralni i) lovni j) ostalo (navedite): _____

6. Označite oblike turizma (1 – najvažniji, 2 – drugi najvažniji, 3 – treći najvažniji) za koje smatrate da bi trebalo intenzivnije razvijati u budućnosti: a) kupališni b)

lječilišni **c**) spa i wellness **d**) kulturni **e**) sportski (npr. biciklizam, planinarenje, jahanje) **f**) kongresni **g**) vjerski **h**) ruralni **i**) ostalo (navedite):_____

- 7. Kakav utjecaj ima turizam na gospodarstvo vašeg naselja?** a) izrazito nepovoljan b) nepovoljan c) turizam ne utječe na gospodarstvo d) povoljan e) izrazito povoljan
- 8. Navedite najvažniji pozitivni učinak turizma na gospodarstvo vašeg naselja.**
_____.
- 9. Navedite najvažniji negativni učinak turizma na gospodarstvo vašeg naselja.**
_____.
- 10. Turizam je doveo do povećanja broja radnih mjesta i zaposlenosti stanovništva u mojem naselju.** a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) uglavnom se slažem e) u potpunosti se slažem
- 11. Turizam je doveo do povećanja rekreacijskih sadržaja (npr. biciklističke staze, šetnice, dječja igrališta, fitness parkovi) u mojem naselju.** a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) uglavnom se slažem e) u potpunosti se slažem
- 12. Turizam je doveo do povećanja zabavnih sadržaja (npr. disco klubovi, automat klubovi, kafići) u mojem naselju.** a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) uglavnom se slažem e) u potpunosti se slažem
- 13. Turizam je doveo do poboljšanja prometne infrastrukture u mojem naselju.** a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) uglavnom se slažem e) u potpunosti se slažem
- 14. Turizam je doveo do povećavanja kriminala (npr. napadi, pljačke, džeparenje) u mojem naselju.** a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) uglavnom se slažem e) u potpunosti se slažem
- 15. Turizam je doveo do neželjenih društvenih promjena i oblika ponašanja u mojem naselju.** a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) uglavnom se slažem e) u potpunosti se slažem
- 16. Turizam je povećao opterećenost prostora (npr. gužve na prometnicama, gužve na šetnicama, prenapučenost plaža, nedostatak slobodnih mjesta u kafićima) u mojem naselju.** a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) uglavnom se slažem e) u potpunosti se slažem
- 17. Navedite najvažniji pozitivni društveni učinak turizma u vašem naselju.**
_____.

18. Navedite najvažniji negativni društveni učinak turizma u vašem naselju.
_____.
19. Turizam je doveo do povećanja kulturnih događanja (npr. koncerti, festivali, izložbe) u mojem naselju. a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) uglavnom se slažem e) u potpunosti se slažem
20. Turizam potiče zaštitu tradicijske nematerijalne kulturne baštine (npr. običaji, plesovi, folklor) u mojem naselju. a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) uglavnom se slažem e) u potpunosti se slažem
21. Turizam potiče zaštitu tradicijske materijalne kulturne baštine (npr. povijesne i kulturne građevine, spomenici) u mojem naselju. a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) slažem se e) u potpunosti se slažem
22. Turizam pospješuje onečišćenje (zraka, mora, tla) u mojem naselju. a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) slažem se e) u potpunosti se slažem
23. Turizam povećava buku u mojem naselju. a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) slažem se e) u potpunosti se slažem
24. Prekomjerna gradnja apartmana u privatnim kućanstvima dovela je do uništavanja (vizualnog) identiteta mojeg naselja. a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) slažem se e) u potpunosti se slažem
25. Prekomjerna gradnja hotela dovela je do uništavanja (vizualnog) identiteta mojeg naselja. a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) slažem se e) u potpunosti se slažem
26. Navedite najvažniji pozitivni okolišni učinak turizma u vašem naselju.
_____.
27. Navedite najvažniji negativni okolišni učinak turizma u vašem naselju.
_____.
28. Kako turizam utječe na kvalitetu vašeg života? a) izrazito negativno b) negativno c) uglavnom ne utječe d) pozitivno e) izrazito pozitivno
29. Navedite najvažniji pozitivni učinak turizma na kvalitetu vašeg života.
_____.
30. Navedite najvažniji negativni učinak turizma na kvalitetu vašeg života.
_____.
31. Turizam je utjecao na porast cijena i vaših životnih troškova. a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) slažem se e) u potpunosti se slažem

32. Utječe li sezonalnost turizma na vaš život i rad i na koji način? a) izrazito nepovoljno b) uglavnom nepovoljno c) uopće ne utječe d) uglavnom povoljno e) izrazito povoljno

33. U vašem naselju postoje dobre mogućnosti za snažniji razvoj turizma. a) uopće se ne slažem b) ne slažem se c) ne znam d) slažem se e) u potpunosti se slažem

34. Kako je dosadašnji razvoj turizma sveukupno utjecao na vaše naselje? a) izrazito nepovoljno b) uglavnom nepovoljno c) nije utjecao d) uglavnom povoljno e) izrazito povoljno

** Ako imate bilo kakve sugestije ili komentare vezane uz istraživanje slobodno upišite ispod ili ostavite kontakt:*

VII. Priprema za nastavni sat geografije

PISANA PRIPREMA ZA NASTAVNI SAT GEOGRAFIJE		
Naziv i sjedište škole	Gimnazija Andrije Mohorovičića Rijeka	
Obrazovni program (zanimanje)	Opći	
Ime i prezime nastavnika	Kristina Jurčić	
Datum izvođenja nastavnog sata	-	
Naziv nastavne jedinice	Turizam	
Razred	2.	
Tip sata	Obrada	
Kompetencije	Ishodi učenja	Zadatci kojima ću provjeriti ishode
1. Geografska znanja i vještine	<ul style="list-style-type: none"> - razlikovati pojmove turizam, turist, izletnik - navesti pozitivne aspekte razvoja turizma na primjeru Riječke urbane regije - opisati povijest razvoja suvremenog turizma na primjeru Riječke urbane regije - objasniti faktore razvoja turizma - izdvojiti najrazvijenije svjetske turističke regije - izdvojiti glavne zemlje po broju stranih turističkih dolazaka te po zaradi od turizma - razlikovati emitivna od receptivnih područja - navesti tipove turističkih prostora 	<ul style="list-style-type: none"> - Što je turizam? Kakva je razlika između turista i izletnika? - Koji su pozitivni aspekti razvoja turizma u Riječkoj urbanoj regiji? - Opiši povijest razvoja suvremenog turizma na primjeru Riječke urbane regije! - Objasni faktore razvoja turizma! - Koje su najrazvijenije svjetske turističke regije? - Koje su glavne zemlje po broju stranih turističkih dolazaka te po zaradi od turizma? - Po čemu se razlikuju emitivna i receptivna područja? - Navedi tipove turističkih prostora! Koje tipove turističkih prostora nalazimo u Riječkoj urbanoj regiji?
2. Metodička kompetencija	<ul style="list-style-type: none"> - samostalno čitati geografsku kartu svijeta - samostalno čitati dijagrame 	
3. Komunikacijska kompetencija	<ul style="list-style-type: none"> - razviti sposobnost usmenog izražavanja znanja i misli - razviti aktivno slušanje nastavnika i drugih učenika 	

4. Socijalna kompetencija		<ul style="list-style-type: none">- pridržavati se zadanih pravila- aktivno sudjelovati u radu- poštivati mišljenja drugih učenika	
TIJEK NASTAVNOG SATA			
Etape sata	Cilj etape	Opis aktivnosti učitelja	Opis aktivnosti učenika
Uvod	o poticanje znatiželje	Nastavnica postavlja zadatak za motivaciju: <i>napišite u bilježnicu najdraže turističko mjesto iz vaše (Riječke urbane) regije i zašto.</i>	Učenici zapisuju u bilježnice zadatak za motivaciju te neki čitaju zapisano.
	o najava cilja nastavnog sata	Nastavnica najavljuje naziv nove nastavne jedinice „Turizam“.	Učenici zapisuju naslov u bilježnice.
Glavni dio sata	o naučiti temeljne pojmove i procese: turist, izletnik, pozitivni aspekti razvoja turizma, glavni motivi putovanja	Nastavnica postavlja pitanja: <i>Koja je razlika između turista i izletnika? Koja je razlika između domaćeg i stranog turista? Koji bi bili pozitivni aspekti razvoja turizma u Riječkoj urbanoj regiji? Što mislite koji su glavni motivi putovanja turista?</i>	Učenici prate izlaganje nastavnice i odgovaraju na postavljena pitanja.
	o razvijati vještine: usmenog i pisanog izražavanja, rada na tekstu	Nastavnica učenicima dijeli tekst o povijesnom razvoju turizma u Riječkoj urbanoj regiji te zadaje zadatak. Nakon učeničkih izlaganja, dodaje eventualne potrebne informacije o razvoju turizma u Europi.	Učenici čitaju kratki tekst o povijesnom razvoju turizma u Riječkoj urbanoj regiji u tri karakteristične etape: a) do Prvog svjetskog rata, b) između dva svjetska rata, c) nakon Drugog svjetskog rata na temelju kojeg pokušavaju donesti općeniti prikaz razvoja turizma u Europi. Pojedini učenici izlažu svoje zabilješke.
	o naučiti temeljne pojmove i procese: pull i push faktori razvoja turizma	Nastavnica uz pomoć fotografija i uz razgovor s učenicima prikazuje i objašnjava vrste faktora razvoja turizma: pull, push te posrednički faktori. Traži od učenika da navedu prirodne i društvene atraktivne faktore Riječke urbane regije.	Učenici prate izlaganje nastavnice i odgovaraju na pitanja.
	o razvijati vještine: usmenog izražavanja, čitanja grafičkih prikaza	Nastavnica projicira kartogram s brojem turističkih dolazaka i zaradom po turističkim regijama u svijetu. <i>Koja je najvažnija turistička regija? Koja turistička regija je najslabije razvijena?</i>	Učenici odgovaraju na pitanja.
		Nastavnica projicira dijagrame sa	Učenici analiziraju

	<ul style="list-style-type: none"> ○ naučiti temeljne pojmove i procese: receptivna i emitivna turistička područja, tipovi turističkih područja ○ razvijati vještine: usmenog izražavanja, čitanja grafičkih prikaza 	<p>zemljama s najvećim brojem turističkih dolazaka i najvećom zaradom od turizma. <i>Koje su zemlje vodeće po broju turističkih dolazaka? Koje zemlje ostvaruju najveću zaradu od turizma? Na kojem se mjestu nalazi Hrvatska? Što mislite kolika je važnost Riječke urbane regije u hrvatskom turizmu?</i></p> <p>Nastavnica uz pomoć fotografija i uz razgovor s učenicima prikazuje glavne tipove turističkih prostora. <i>Koje tipove turističkih prostora nalazimo u Riječkoj urbanoj regiji?</i></p>	<p>dijagrame i odgovaraju na pitanja.</p> <p>Učenici prate izlaganje nastavnice i odgovaraju na pitanje.</p>
Završni dio sata	<ul style="list-style-type: none"> ○ ponavljanje ○ formativno vrednovanje ○ zadavanje zadaće 	<p>Nastavnica postavlja pitanja za ponavljanje:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kada se počinje razvijati suvremeni turizam u Riječkoj urbanoj regiji i zašto? 2. Koja je najvažnija turistička regija svijeta? 3. Koji su tipovi turističkih prostora i koje nalazimo u Riječkoj urbanoj regiji? 4. Kako dijelimo faktore razvoja turizma? 5. Koji su potisni faktori razvoja turizma? 6. Navedi privlačne faktore razvoja turizma na primjeru Riječke urbane regije! 7. Tko je organizirao prvo turističko putovanje u Europi? 8. Koji su glavni motivi putovanja? 9. Koja je razlika između turista i izletnika? 10. Koji su pozitivni aspekti razvoja turizma u Riječkoj urbanoj regiji? <p>Nastavnica učenicima za zadaću dijeli statističke podatke broja turističkih dolazaka i noćenja po gradovima/općinama Riječke urbane regije od 1991. do 2017. godine. Učenici na temelju statističkih podataka trebaju izraditi grafičke priloge i ukratko ih pismeno analizirati.</p>	<p>Učenici odgovaraju na postavljena pitanja za ponavljanje.</p> <p>Učenici zapisuju zadatak za zadaću.</p>

Plan školske ploče

Turizam

- skup složenih pojava i odnosa koji proizlaze iz putovanja i boravka posjetitelja u nekom mjestu ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište ni gospodarska aktivnost.
- turist (ostvaruje noćenje), izletnik (ne ostvaruje noćenje)
- **značenje turizma**: novčani prihodi, pogoduje razvoju trgovine, prometa, industrije i poljoprivrede, povećava zaposlenost, utječe na preobrazbu prostora, razvijanje nedovoljno razvijenih prostora
- **motivi putovanja**: odmor, razonoda, zdravstvene potrebe, obiteljski razlozi, vjerski razlozi itd.
- **Thomas Cook** (1841.) prvo turističko putovanje vlakom (Leicester – Loughborough)
- između dva svjetska rata: javlja se plaćeni godišnji odmor
- nakon 1950-ih: **masovni turizam**
- **faktori razvoja turizma**:
 - push faktori: slobodno vrijeme, slobodna novčana sredstva, životna sredina
 - pull faktori: prirodni i društveni atraktivni faktori; receptivni i prometni faktori
 - posrednički faktori: turističke agencije
- **tipovi turističkih područja**: gradovi, toplice ili termalna lječilišta, primorski turistički prostori, planinski turistički prostori, seoski turistički prostori, zaštićeni turistički prostori

Nastavne metode: usmeno izlaganje, razgovor, demonstracija i neizravna grafička metoda, rad na tekstu

Oblici rada: frontalni i individualni

Nastavna sredstva i pomagala: udžbenik za 2. razred, geografska karta svijeta, LCD projektor, projekcijsko platno, računalo, Power Point prezentacija

Popis literature i izvora za učitelja/nastavnika

Matas, M., 1996.: Metodika nastave geografije, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
Curić, Z., Glamuzina, N., Opačić, V. T., 2013: Geografija turizma, Naklada Ljevak, Zagreb.
Vukonić, B., 2005: Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb.